ЧОРНИЙ Р.С., ЧОРНА Н.П.

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ДОМІНАНТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

REGIONAL POLICY AS A DOMINANT FACTOR IN POST-WAR RECOVERY OF UKRAINE

Монографія

Тернопіль – 2025

УДК 332.1:338.2:351.86(477)
Ч-75

Рецензенти:

Амоша О. І. - доктор економічних наук, професор, академік НАН України.

Власюк О. С. - доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України.

Марія Войткова - доктор економічних наук, професор, Економічний університет в Братиславі, Словаччина.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Західноукраїнського національного університету
(протокол № 6 від 26.03.2025 р.)

Чорний Р. С.

Ч-75 Регіональна політика як домінанта повоєнного відновлення України: монографія. / Чорний Р. С., Чорна Н. П. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2025. 260 с.

ISBN 978-617-8060-86-2

Монографія має на меті дослідження перспектив повоєнного відновлення економіки України та її регіонів, аналіз закономірностей просторових аспектів економічного розвитку під час й після військових дій, вироблення основних засад державної політики просторового розвитку, механізму та інструментів її реалізації тощо.

Обґрунтовано власну наукову позицію щодо актуальних питань розробки та реалізації регіональної політики, яка в умовах війни та повоєнного розвитку стає, на думку авторів, домінантою економічного та соціального розвитку країни.

Автори вважають, що монографія буде цікавою не лише науковцям та фахівцям з питань формування дієвої й ефективної системи повоєнного розвитку економіки України, але й широкому загалу економістів, студенів, аспірантів та докторантів економічних закладів вищої освіти та науково-дослідних інститутів.

УДК 332.1:338.2:351.86(477)

ISBN 978-617-8060-86-2

© Чорний Р. С., Чорна Н. П., 2025
© ФОП Осадца Ю. В., 2025

Героїчному українському народові,
який стійко протистоїть рашистській агресії,
ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОНОГРАФІЇ 8

ЧАСТИНА І.....23

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО ОЦІНЮВАННЯ ЗБИТКІВ УКРАЇНИ ВІД ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ, РОЗВ'ЯЗАНОЇ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ПРОТИ УКРАЇНИ 23

1.1. Методологічні засади оцінки розміру матеріальної шкоди та збитків від російської агресії та коштів, необхідних для реалізації програм відновлення економіки України 23

1.2. Методологічні засади «Швидкої оцінки завданої шкоди та потреб на відновлення України» (RDNA) 26

1.3. Характеристики першої та другої швидких оцінок пошкоджень, втрат і потреб у відновленні (RDNA 1 ТА RDNA 2) 29

1.4. Основні результати Третьої швидкої оцінки та їх порівняння з характеристиками Першої та Другої оцінок 33

1.5. Аналіз результатів даних RDNA 3 та оцінювання обсягу збитків, завданих економіці України у 2022 - 2023 рр.....43

1.6. Системне оцінювання потреб на відновлення та відбудову економіки України, здійснене авторами 48

1.7. Короткий зміст шкоди, заподіяної економіці України протягом трьох років війни.....49

1.8. Результати макроекономічних та соціальних наслідків воєнних дій протягом 2022 – 2023 рр. 53

1.9. Характеристика потреб економіки України, її промислової, соціальної та транспортної інфраструктури за результатами швидкої оцінки RDNA 1, 2 і 3.....56

1.10. Принципи та пріоритети реабілітації та відбудови економіки України на 2024 рік, визначені авторами на основі даних RDNA 3.....65

ЧАСТИНА ІІ 76

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ, СФОРМУЛЬОВАНІ СЕКРЕТАРІАТОМ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ДЛЯ КРАЇН, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬСЯ ПОВОЄННИМ ВІДНОВЛЕННЯМ, В ТОМУ ЧИСЛІ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ 76

2.1. Концептуальний підхід ООН, який розроблений з метою організації процесів постконфліктного та повоєнного регулювання 76

2.2. Особливості реалізації рамочного підходу ООН в Україні під час повоєнного відновлення національних економік..... 80

РОЗДІЛ 3. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПЛАНУ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ 88

3.1. Аналіз історичних наслідків плану Маршалла в Європі після Другої світової війни та досвід інших країн у ефективному подоланні наслідків війни 88

3.2. Відбудова Європи та план Маршалла (1948 - 1953 рр.)..... 89

3.3. Інституційні й організаційні реформи Західної Німеччині (1948 - 1960 рр.) та їх соціально-економічні результати 92

3.4. Характеристики італійського економічного буму (1953 - 1973 рр.)..... 95

3.5. Огляд умов і результатів економічного зростання в Японії (1948 - 1962 рр.)..... 96

3.6. Аналіз результатів реалізації планів розвитку Південної Кореї (1945 - 1980 рр.)..... 100

3.7. Становлення Ізраїлю (1948 - 1962 рр.) 103

3.8. Замість епілогу..... 105

РОЗДІЛ 4. СИСТЕМНА ОЦІНКА «НАЦІОНАЛЬНОГО ПЛАНУ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ», ПРЕДСТАВЛЕНОГО МІЖНАРОДНІЙ СПІЛЬНОТІ НА САМІТІ В ЛУГАНО, ШВЕЙЦАРІЯ (4 - 5 ЛИПНЯ 2022 Р.) 110

РОЗДІЛ 5. АНАЛІЗ СУТНОСТІ Й ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ НАЙБІЛЬШ ЗМІСТОВНОЇ ПУБЛІКАЦІЇ, ПРИСВЯЧЕНОЇ АСПЕКТАМ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РЕКОНСТРУКЦІЇ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ, ЯКІ МІСТЯТЬСЯ У НАУКОВІЙ ДОПОВІДІ НАН УКРАЇНИ, ПІДГОТОВЛЕНІЙ КОЛЕКТИВОМ ІЕПР НАН УКРАЇНИ ПІД РЕДАКЦІЄЮ АКАДЕМІКА ГЕЄЦЯ В.М..... 132

РОЗДІЛ 6. ОЦІНКА ЗБИТКІВ ТА ВТРАТ ВІД БОЙОВИХ ДІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ТА РУЙНУВАНЬ ПРОМИСЛОВОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ ТА ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У 2024 - 2025 РОКАХ..... 140

6.1. Оцінка основних ризиків економічної динаміки у 2024 - 2025 рр. 140

6.2. Методика аналізу та прогнозування найбільш вірогідного розвитку економіки України 150

6.3. Попереджувальна оцінка та прогнозування розміру збитків і втрат від бойових дій, розв'язаних російською федерацією на території України 158

РОЗДІЛ 7. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ЗМІН ОРГАНІЧНОЇ БУДОВИ КАПІТАЛУ ПІД ВПЛИВОМ НАДЗВИЧАЙНО ІНТЕНСИВНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ РУХУ БІЖЕНЦІВ ТА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ 193

7.1. Теорія факторів виробництва як концептуальна основа аналізу впливу змін технічної та органічної будови капіталу на економічний та соціальний розвиток регіонів 193

7.2. Внутрішньо переміщені особи та біженці як найбільш вразливі групи населення країн, котрі страждають від воєнних конфліктів 196

РОЗДІЛ 8. РЕІНТЕГРАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ (ВПО) ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ПРОСТОРОВОГО ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ВИРОБНИЧИХ СИЛ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ 200

8.1. Аналіз міграційного руху внутрішньо переміщених осіб (ВПО) протягом 2022 - 2024 рр.....200

8.2. Використання критерію рангової кореляції Спірмена з метою оцінювання рівня узгодженості точок зору експертів щодо майбутніх сценаріїв розвитку регіонів, на території яких фіксується найбільш значна чисельність та щільність ВПО.....210

РОЗДІЛ 9. ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ ЯК МОЖЛИВИЙ РЕСУРС ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ФАКТОРІВ РОЗШИРЕНОГО ВІДТВОРЕННЯ В ПРОЦЕСІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ216

9.1. Огляд базових методологічних засад обстеження українських біженців в Польщі.....216

9.2. Результати статистичного обстеження українських біженців в Польщі у грудні 2023р. в рамках реалізації міжнародного проєкту ВООЗ.....218

ВИСНОВКИ 228

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....238

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....259

ПЕРЕДМОВА ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОНОГРАФІЇ

Назва та загальна структурно-логічна концепція цієї книги з'явилися в результаті багатомісячних та дуже непростих роздумів щодо термінів та умов закінчення українсько-російської війни, розв'язаної країною-агресором внаслідок повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, а також щодо перспектив післявоєнного відновлення України та її економіки.

Оскільки протягом усієї своєї наукової діяльності автори досліджували найскладніші питання соціально-економічного розвитку регіонів, формуючи аналітичне та інформаційне забезпечення регіональної та просторової політики, вони дійшли висновку, що існує об'єктивна необхідність поєднання двох найактуальніших наукових напрямів, а саме:

а) на основі глибокого вивчення теорії та практики успішного повоєнного відновлення низки країн та їх економік концептуально обґрунтувати основи стратегії та тактики дій Уряду України в цьому напрямку;

б) сформувати теоретичну базу для ефективної регіональної політики, спрямованої на адекватну імплементацію державної політики післявоєнного відновлення на регіональному рівні.

Розуміючи, що реалізувати повною мірою це завдання поодинці, тим більше, протягом досить короткого періоду часу виключно складно, автори вирішили обмежитися концептуальною розробкою методологічних засад діяльності місцевих органів управління у форматі державної політики післявоєнного відновлення України та її економіки, а також найскладніших процедур ув'язування

цілей державної та регіональної політик та дій центральних та місцевих гілок влади, спрямованих на якнайшвидше та повне відновлення країни та вихід на експоненту стабільного та сталого економічного та соціального розвитку.

Виходячи з усього вищесказаного, автори сформулювали основну мету, а краще, - «дерево цілей» монографії, а саме:

– розробити інформаційно-аналітичну систему, у форматі функціонування якої стане можливим своєчасно й адекватно оцінювати обсяг втрат економіки України від руйнувань, спричинених військовими діями на території України;

– спрогнозувати обсяги коштів, необхідних для реалізації програм повоєнного відновлення країни й подолання руйнувань виробничої, житлової, соціальної та транспортної інфраструктури як на національному, так і на регіональному рівнях;

– розробити та рекомендувати до використання на практиці принципово нові концептуальні засади формування регіональних стратегій економічного розвитку у повоєнний період, з використанням ідеології формування програм просторового розвитку «знизу вгору» та з урахуванням чисельності внутрішньо переміщеннях осіб (ВПО) на територіях регіонів України й обсягів іноземних і українських інвестицій у розвиток того чи іншого регіону.

Керуючись принципами системного підходу, з метою досягнення поставленої мети, автори послідовно та покроково вирішують наступне коло наукових, методологічних та практичних завдань:

1. Концептуально обґрунтувати принципи формування та функціонування в України такої економічної системи, яка в умовах жорстокої війни має забезпечити високий

рівень ефективності функціонування механізмів державного управління не тільки на державному, але й на регіональному рівнях.

2. На основі розроблення концептуальних засад такої економічної системи вдосконалити відповідний понятійний та категоріальний апарат, висвітливши більш адекватно сутність таких економічних категорій як ***«відновлення», «реконструкція», «відбудова»*** тощо.

3. На засадах критичного огляду нормативних документів, що регламентують методологічні та організаційні засади проведення оціночних процедур, розробити методичні рекомендації, котрі регламентують здійснювати операції із оцінювання шкоди та збитків від військових дій, що здійснюються загарбниками на території України, а також потреб на ліквідацію цих збитків протягом 10-ти найближчих років, у повній відповідності до нормативних документів ООН, Світового Банку, МВФ та інших міжнародних організацій.

4. Використати потужні інформаційно-аналітичні ресурси створеної міжнародними експертами Світового Банку та спеціалізованими агенціями ООН у кооперації із Урядом України системи ***«Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення України» (RDNA)***, на основі матеріалів якої авторами здійснено детальний аналіз шкоди, заподіяної військовими діями росії, починаючи з лютого 2022 року до грудня 2024 року.

5. Розробити дизайн своєї власної інформаційної системи, яка сприятиме максимально повному й адекватному викладенні інформації щодо якісних та кількісних характеристик, котрі відображають обсяги втрат України від повномасштабної агресії рф проти нашої країни та збитків від руйнувань виробничої, житлової, соціальної та транспортної інфраструктури.

6. На основі використання інструментів і процедур

методології форсайтного аналізу, прогнозування й передбачення, як концептуальної технології визначення напрямків соціально-економічного розвитку просторових адміністративно-територіальних одиниць, здійснити короткостроковий прогноз обсягів шкоди та збитків економіки України на 2025 рік та передбачити макроекономічні та соціальні наслідки воєнних дій на середньострокову перспективу до 2035 року.

7. Розробити та рекомендувати до використання на практиці принципово нові концептуальні засади формування регіональних стратегій економічного розвитку у повоєнний період, з використанням ідеології формування програм просторового розвитку «знизу вгору», що відповідає методичним рекомендаціям ООН щодо організації системи місцевого економічного відновлення (LED – local economic development) тощо.

8. Запропонувати концепцію поступового та послідовного підходу до реформ, котрі мають розпочатися відразу після закінчення бойових дій, але сутність яких має бути визначена задовго до їх ініціації, ще на етапі військових дій.

9. Запропонувати модель економіки повоєнного відновлення, котра, на думку авторів, за своєю суттю, має бути трансформативною та такою, що вимагає поєднання далекосяжних економічних, інституційних, правових і політичних реформ, які дозволяють охопленим війною країнам відновити основи для самодостатнього розвитку.

10. Розробити систему заходів так званого «конфліктно-чутливого» підходу, реалізація котрих дозволить центральним органам виконавчої влади максимально знизити, а краще, - унеможливити ризик повторення війни.

11. На основі використання системи здійснених припущень передбачення й прогнозу сформувати

альтернативні варіанти розвитку регіонів з урахуванням чисельності внутрішньо переміщеннях осіб (ВПО) на територіях регіонів Україні та біженців за межами країни та обсягів іноземних й українських інвестицій у розвиток того чи іншого регіону.

12. Здійснити розрахунок значень інтегральних програмних показників просторового розвитку, гармонійно пов'язаних із державними стратегіями й динамікою змін національної економіки на макро- та мезорівні.

13. Критично проаналізувати історичні наслідки реалізації Плану Маршалла в Європі після другої Світової війни та методологічні засади розроблення планів повоєнного відновлення економіки України, запропонованих та презентованих групою експертів на самітах в Лугано й Лондоні у червні й вересні 2022 року.

14. Розглянути методологічні засади повоєнного відновлення України й реконструкції виробничої, соціальної та транспортної інфраструктури країни, сформульовані у колективній монографії, випущеної колективом Інституту економіки й прогнозування НАН України ***«Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України: наукова доповідь НАН України»*** під керівництвом академіка Геєця В.М., як прикладу вдалого системного й суто наукового підходу до розроблення основ повоєнного розвитку економіки й суспільства.

15. Розробити методологічні засади, котрі у теоретичному контексті являють собою наукову базу для формування й послідовного вдосконалення ідей, покладених в основу теорії й практики інституційного планування розвитку регіонів у вузькому сенсі цього слова та просторового у більш широкому сенсі, в тому числі. Це дозволяє обґрунтовувати та здійснювати процес удосконалення суспільних відносин, норм, правил та порядків, котрі обумовлюють сутність діалогу між

центральними та регіональними/місцевими органами влади. А також, що дуже важливо, досягати необхідного рівня компромісу між ними.

16. Запропонувати систему практичних рекомендацій, реалізація котрих у сфері державного управління дозволяє на теоретико-методологічному та практичному рівнях формулювати засади стратегії реформування системи інституційного та організаційного регулювання економіки, докорінної зміни умов функціонування суспільних інститутів, регламентуючих норми соціального, економічного та політичного житт, перетворюючи їх у важелі й чинники економічного зростання, роблячи його більш сталим, збалансованим і соціально орієнтованим.

На думку авторів, таке формування «дерева цілей» надає монографії логічної завершеності в методологічному плані, та сприяє розробленню не лише цінних положень наукового характеру, а й рекомендацій практичного плану з визначенням результативності пропонованих заходів, зокрема щодо впровадження інститутів та механізмів, котрі дають інституційну можливість у повній мірі використовувати ендогенний та екзогенний потенціал регіонів й просторових угрупувань/одиниць та на цій основі досягати більш високих рівнів зростання протягом війни та в умовах повоєнного розвитку країни.

Монографія містить ґрунтовну характеристику теоретичних основ статистики об’єкту дослідження, яка базується на міжнародному і вітчизняному досвіді, науково-обґрунтованому понятійному апарату. На цій методологічній й організаційній основі розроблені концептуальні принципи адекватного наукового оцінювання досліджуваних процесів.

Автори вважають, що проблеми формування в Україні економічної системи, яка в умовах жорстокої війни та повоєнного відновлення має забезпечити високий рівень

стійкості економіки країни в цілому та окремих її регіонів до викликів й шоків сьогодення, визначити перспективи повоєнного відновлення економіки України та її регіонів на основі аналізу закономірностей просторових аспектів економічного розвитку під час й після військових дій, являються досить актуальними.

В той же час, організаційний механізм та інструменти, котрі наразі використовуються центральною та регіональними/місцевими органами держаної влади для вирішення проблем економічного й соціального розвитку, не є достатньо ефективними, що обумовлюється рядом об'єктивних причин.

Перш за все, слід відзначити відсутність системного підходу при формуванні державної політики на всіх рівнях управління економічним й соціальним розвитком взагалі, і, в першу чергу, в умовах військових дій сьогодення.

Недостатньо ефективною слід визнати діючу систему координації зусиль центральної та регіональної гілок влади та програм на макро- та мезорівнях.

Вирішення питань динамічного розвитку суттєво стримує низька фінансова спроможність більшості територій країни, насамперед, завдяки функціонуванню системи формування й адміністрування місцевих бюджетів, в тому числі під час війни, та здійснення трансфертів, необхідних для подолання руйнувань об'єктів інфраструктури.

Наслідком ситуації, що склалася, є існування та поглиблення диспропорцій розвитку просторових одиниць, що обумовлює необхідність суттєвого поліпшення ідеології розробки та реалізації регіональної політики під час війни.

На думку авторів, структура монографії відповідає принципам науково-обґрунтованої методології наукового дослідження в поєднанні її різних функцій, а саме: інструментальної, пошукової та пояснюючої.

Відповідно до цього, запропоновано класифікацію та інструментарій, методи і прийоми наукового аналізу; здійснено комплексне дослідження, включаючи діагностику та оцінку під впливом основних визначальних факторів.

Монографія складається зі вступу та двох частин, котрі об'єднують дев'ять розділів.

Таким чином, манускрипт охоплює широкий спектр теоретико-методологічних засад, методичних положень і прикладних питань щодо формування та реалізації регіональної політики в Україні під час бойових дій та в умовах повоєнного розвитку економіки країни.

Перша частина монографії присвячена оцінюванню обсягів матеріальної шкоди, вартості збитків від російської агресії в регіонах України та коштів, необхідних для реалізації програм відновлення економіки країни.

З цією метою автори використали результати трьох реплік (панелей) міжнародної програми ***«Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення України» (RDNA)***, реалізованих Світовим Банком та рядом спеціалізованих агенції ООН, які співпрацюють з Урядом України.

На цій основі здійснено глибокий аналіз змісту шкоди, заподіяної військовими діями росії, починаючи із лютого 2022 року і до грудня 2024 року, а також оцінювання макроекономічних та соціальних наслідків воєнних дій протягом 2022 - 2024 років. І, що дуже важливо, здійснено прогноз потреб економіки України на найближчі 10 років, тобто до 2035 року.

Друга частина монографії присвячена аналізу історичних наслідків реалізації плану Маршалла в Європі після другої Світової війни, методологічних засад розроблення планів повоєнного відновлення економіки України та подолання руйнувань виробничої, житлової,

соціальної та транспортної інфраструктури як на національному, так й на регіональному рівнях, а також принципів нової регіональної політики в умовах військових дій та повоєнного відновлення України.

При цьому автори на високому науковому рівні і в доступній формі викладають теоретико-методологічні основи регіонального розвитку під час і після військових дій на основі глибокого оцінювання еволюції різних теоретичних аспектів регіоналістики, а також фундаментальних праць іноземних та вітчизняних вчених з теорії розміщення та регіонального розвитку.

Викликають інтерес результати аналізу особливостей економічної регіональної концентрації, зростання асиметричності регіонального розвитку в результаті військових дій й масового руху населення, з визначенням регіональних факторів економічного розвитку, а також зовнішньої ідентифікації регіонального розвитку.

Все це дозволяє авторам обґрунтовувати власну наукову позицію щодо актуальних питань розробки та реалізації регіональної політики, яка в умовах війни та повоєнного розвитку стає, на думку авторів, домінантою економічного та соціального розвитку країни.

При цьому, в монографії на високому науковому рівні і в доступній формі викладені теоретико-методологічні основи регіонального розвитку під час і після військових дій, котрі сформовані на основі глибокого оцінювання еволюції різних теоретичних аспектів регіоналістики, а також фундаментальних праць іноземних та вітчизняних вчених з теорії розміщення продуктивних сил та регіонального розвитку.

Розгляд актуальних питань регіональної політики під час бойових дій дозволив авторам здійснити важливий в методологічному плані крок – визначити та обґрунтувати основні напрями подальшої інституалізації просторової

політики, чому присвячений окремий розділ монографії.

В цьому розділі розглянуто особливості інституційного забезпечення регіональної політики розвинутих країн, функціональна інституалізація політики просторового розвитку в Україні, удосконалення горизонтальної та вертикальної координації діяльності центральних, регіональних та місцевих органів влади, інституційного планування соціально-економічного розвитку регіонів як домінанти повоєнного відновлення в Україні.

Один із розділів другої частини монографії присвячений висвітленню питань формування, реалізації та результативності сучасної регіональної політики в Україні, зокрема, її змістовному визначенню, запровадженню стратегічних підходів до регіонального розвитку, його програмуванню та форсайтному передбаченню тенденцій та перспектив розвитку, результативності підтримки депресивних територій, а також таким інструментам, як національні та міжнародні угоди щодо регіонального розвитку та його бюджетній і міжнародній підтримці.

Розгляд актуальних питань регіональної політики дозволив авторам здійснити важливий в методологічному плані крок – визначити та обґрунтувати основні напрями її подальшої інституалізації, чому присвячений окремий розділ монографії. В ньому розглянуті зміни в інституційному забезпеченні регіональної політики розвинутих країн, функціональна інституалізація регіональної політики в Україні, удосконалення горизонтальної та вертикальної координації діяльності органів влади, планування регіонального розвитку як механізму координації здійснення регіональної політики, а також інтеграційні підходи у здійсненні регіональної політики та процесах децентралізації.

Це надає монографії логічної завершеності в

методологічному плані, оскільки авторами розроблено не лише ряд цінних положень наукового характеру, а й рекомендації практичного плану з визначенням результативності запропонованих заходів, зокрема щодо впровадження інститутів та механізмів, котрі дадуть змогу максимально використовувати внутрішній потенціал регіонів і підвищувати можливість просторових одиниць розвиватися протягом війни та в умовах повоєнного розвитку країни.

Окремо слід зупинитися на розділі манускрипту, в якому відображені пропозиції авторів щодо використання методології форсайту для передбачення макроекономічних та соціальних наслідків воєнних дій протягом на період до 2035 року, результати якого, на думку авторів та згідно процедур оцінювання параметрів передбачення, є значущі й достовірні.

На думку авторів, орієнтація і логіка розбудови економіки військових дій та повоєнного відновлення України повинна забезпечувати: економічну незалежність країни, її самостійну економічну політику, спроможну здійснювати ефективний державний контроль над використанням ресурсів живої та уречевленої праці, спроможність використовувати міжнародну технічну й економічну допомогу для забезпечення перемоги над ворогом та подальшого процесу ефективного повоєнного відновлення України.

Саме завдяки реалізації такого підходу можливо, як справедливо наголошують автори, забезпечити резильєнтність, високий рівень міцності та надійності функціонування всіх елементів економічної системи на національному та регіональному рівнях; послідовно стримувати дію дестабілізуючих факторів економічної й соціальної динаміки, здатність економічних систем до саморозвитку й сталого прогресу, самостійно здійснювати ефективну інвестиційну та інноваційну політику тощо.

Вирішити такі тектонічні завдання неможливо без економічної та регіональної політики, яка має базуватися на новій парадигмі. А вона достатньо проста і зрозуміла, стверджують автори, тільки в тому випадку, коли гармонійно поєднуються й ефективно взаємодіють центральні, регіональні та місцеві органи державної влади.

Вирішуючи всі поставлені завдання, автори й отримують відповідь на питання про те, як перемогти ворога протягом війни та як розробити програми повоєнного відновлення України та ефективно їх реалізувати.

На глибоке переконання авторів, дуже добре, коли якісно реалізоване наукове дослідження та правильна презентація його результатів доповнюються відповідним емоційним викладенням матеріалу, суспільною позицією авторів та їх ставленням до подій і явищ, які аналізуються.

У цьому контексті хочеться наголосити, що автори монографії займають абсолютно патріотичну позицію.

Окремо автори хотіли би наголосити, що актуальність теми монографії обумовлена тим героїчним супротивом, який здійснює український народ в процесі широкомасштабної війни, розв'язаної росією проти незалежної України.

Автори абсолютно впевнені, що війна незабаром закінчиться перемогою українського народу, і Україна розпочне тяжкий шлях повоєнного відновлення й реконструкції.

І саме тоді Уряд України та місцеві органи влади будуть потребувати солідний науковий і методологічний матеріал, на основі якого вони почнуть здійснювати процеси перебудови української економіки та подолання руйнувань виробничої, житлової,

соціальної та транспортної інфраструктури як на національному, так й на регіональному рівнях.

Ось саме тоді влада почне використовувати як наукові підходи, так й практичні рекомендації, викладені у цій монографії.

Завершуючи передмову, як дуже важливу частину монографії, автори хотіли би висловити слова подяки тим вченим, котрі сприяли формуванню наукової позиції авторів та організаціям, які причетні до розгляду рукопису, його рецензування, рекомендації до друку тощо.

В першу чергу, мова йде про академіків НАН України Амошу О.І., Геєця В.М., Данилишина Б.М., Лібанову Е.М., Осауленка О.Г., Пирожкова С.І., Туницю Ю.Ю, член-кореспондента НАН України Власюка О.С., професорку Економічного Університету у Братиславі Марію Войткову тощо.

Випускаючи в світ монографію, присвячену нашому многостраждальному народові, автори щиро вірять, що читач прийме цю книгу позитивно.

Автори щиро бажають, щоб їхня скромна монографія послужила всім її читачам внеском у нашу спільну справу, спрямовану на зміцнення надії на перемогу у цій кровопролитній війні та повоєнну розбудову квітучої України, її подальший соціально-економічний та людський розвиток.

Автори вважають, що монографія буде цікавою не лише науковцям та фахівцям з питань формування дієвої та ефективної системи повоєнного розвитку економіки України, але й широкому загалу економістів, котрі не байдужі до формування в Україні засад цивілізованої ринкової економіки після закінчення бойових дій та успішної інтеграції нашої країни до світового економічного співтовариства в якості рівноправного конкурентоспроможного учасника.

ВАЖЛИВА ПРИМІТКА

Перед викладом основного матеріалу монографії автори хотіли б звернути увагу читача на дуже цікаву і не менш важливу особливість манускрипту.

Як уже зазначалося вище, у передмові, одна із основних цілей цієї монографії полягає у максимально повному й адекватному викладенні інформації щодо якісних та кількісних характеристик, котрі відображають обсяги втрат України від повномасштабної агресії рф проти нашої країни та збитків від руйнувань виробничої, житлової, соціальної та транспортної інфраструктури.

У цьому контексті необхідно зазначити, що єдиним офіційним і найбільш повним джерелом інформації про ці втрати та збитки станом на сьогоднішній день являються три звіти (репліки) аналітичних оглядів «UKRAINE Rapid Damage and Needs Assessment», - RDNA (Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення України»), над якими постійно, з першого дня повномасштабної агресії, працюють колективи міжнародних експертів, об'єднаних під егідою Світового Банку, декількох спеціалізованих агенцій ООН та Уряду України.

Цілком зрозуміло, що саме ці і тільки ці колективи експертів мають право на інтелектуальну власність, котра міститься у трьох аналітичних оглядах (репліках), результати яких представлені у цій монографії, але інтелектуальне право на котрі належать вищезгаданим міжнародним інституціям та Уряду України.

Будучи абсолютно сумлінними й професійними користувачами цих аналітичних матеріалів і не

бажаючи порушувати правила використання предметів інтелектуальної власності, автори беруть на себе сміливість подати читачеві як статистичні, тобто табличні дані про втрати та збитки, так і сутнісне оцінювання результатів цієї статистичної інформації щодо обсягів шкоди, збитків та потреб на відновлення, котрі містяться у оригінальних (англомовних) звітах RDNA.

При цьому автори залишають за собою право коментувати деякі цифри, факти та виявлені тенденції, роблячи інколи власні розрахунки, в тому числі оціночні, викладаючи інфографічно деякі статистичні дані та надаючи їм власну професійну оцінку.

Таким чином, перший розділ монографії являє собою комбінацію таблиць та оригінального тексту аналітичних оглядів, які є власністю Світового Банку, та інфографіки, створеної авторами цієї монографії з власною авторською оцінкою та їх науковими коментарями. Водночас автори вважають себе повноцінними власниками інформації, викладеної у всіх вісьмох розділах другої частини монографії.

ЧАСТИНА І

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО ОЦІНЮВАННЯ ЗБИТКІВ УКРАЇНИ ВІД ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ, РОЗВ'ЯЗАНОЇ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ПРОТИ УКРАЇНИ

1.1. Методологічні засади оцінки розміру матеріальної шкоди та збитків від російської агресії та коштів, необхідних для реалізації програм відновлення економіки України

Огляд нормативних документів, що регламентують методологічні та організаційні засади проведення оціночних процедур

На початку цього розділу автори вважають за доцільне визначити методологічні та організаційні засади оцінки матеріальних збитків і втрат, завданих російською агресією, а також провести системний аналіз нормативних документів, які визначають обсяги фінансування, необхідні для відновлення української економіки, зокрема соціальної, промислової та транспортної інфраструктури.

Такими документами є:

1. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 14 листопада 2022 року «Надання допомоги та компенсації за агресію проти України». Резолюція прямо визнає «необхідність створення міжнародного механізму відшкодування збитків, втрат і шкоди, завданих міжнародно-протиправними діями російської федерації».

2. Резолюція Уряду Нідерландів від 17 лютого 2023 року «Резолюція про створення міжнародного органу в Гаазі - Реєстру збитків, завданих Україні внаслідок російської агресії». Цей реєстр має стати першим компонентом комплексного компенсаційного механізму, покликаного забезпечити виплату російською федерацією повної фінансової компенсації за шкоду, завдану війною.

3. Постанова КМУ про підписання розширеної часткової угоди про реєстрацію збитків, завданих агресією російської федерації проти України /RES (2023). З 8 листопада 2023 року Україна приєдналася до Угоди, що дозволяє ій подавати до Реєстру вимоги про компенсацію та надавати відповідні докази.

Звичайно, підставою для компенсації є точний облік та об'єктивна оцінка. Порядок визначення збитків та втрат, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 326 від 20 березня 2022 року (зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України № 951 від 22 липня 2022 року).

Визначає напрями та встановлює загальні засади оцінки шкоди, заподіяної майну та майновим правам внаслідок збройної агресії російської федерації; порядок визначення шкоди та збитків, заподіяних Україні внаслідок збройної агресії російської федерації постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326. Відповідно до пункту 5 Додатку «Загальні засади оцінки шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації», оцінка шкоди потерпілим здійснюється шляхом аналітичної оцінки збитків, стандартизованої оцінки збитків та незалежної оцінки збитків.

Автори зазначають, що при виборі методу оцінки для визначення шкоди та збитків слід враховувати: фізичну доступність до об'єкта оцінки; склад вихідних джерел даних

та інформації; фінансову спроможність громади; час, необхідний для проведення відповідних оцінок. Застосування одного методу оцінки не передбачає продовження застосування іншого методу оцінки після досягнення необхідного доступу до об'єкта або усунення бар'єрів для доступу.

За словами авторів, основним методологічним документом для оцінки господарської діяльності є постанова, затверджена наказом Міністерства економіки України та Фонду державного майна України № 3904/1223 від 18 жовтня 2022 року «Про знищення та пошкодження майна підприємств, установ та організацій усіх форм власності у зв'язку зі збройною агресією російської федерації».

Методика визначення розміру шкоди та збитків, завданих таким підприємствам, установам та організаціям внаслідок збройного вторгнення російської федерації, а також упущеної вигоди через неможливість або порушення господарської діяльності.

Методика встановлює процедуру оцінки для визначення економічних збитків, завданих внаслідок знищення або пошкодження активів підприємства, установи чи організації. До активів, зазвичай, відносять нерухоме майно, рухоме майно (машини та обладнання), транспортні засоби, товарно-матеріальні цінності, фінансові активи, культурні цінності та упущену вигоду.

Оцінка шкоди та збитків проводиться з метою: визначення шкоди, завданої збройним нападом, в рамках кримінального провадження відповідно до законодавства України; визначення шкоди, завданої збройним нападом, з метою пред'явлення вимог про її відшкодування потерпілим; звернення потерпілих до судів, у тому числі міжнародних, з метою пред'явлення позовів держави Україна до міжнародних судів з метою визначення шкоди, завданої збройним нападом, для подання позову до

міжнародного суду; з будь-якою іншою метою, передбаченою законодавством.

Методика призначена для фінансового визначення вимог щодо розміру реальних збитків, упущеної вигоди та витрат, необхідних для відновлення майна та майнових прав, які постраждали внаслідок збройного нападу.

1.2. Методологічні засади «Швидкої оцінки завданої шкоди та потреб на відновлення України» (RDNA)

Беручи до уваги всі нормативно-правові засади, сформульовані вище, автори зазначають, що Уряд України почав впроваджувати процедуру оцінки збитків і втрат, завданих внаслідок воєнних дій з перших днів повномасштабного вторгнення Росії.

Однією з причин запровадження цієї процедури став суспільний запит міжнародної спільноти на документ, який би узагальнював результати оцінки збитків і втрат. У відповідь на цей запит Уряд України підготував аналітичний документ у червні 2022 року. У документі детально описані витрати на відновлення збитків, завданих російськими диверсіями станом на 1 червня 2022 року.

Автори вивчили документ, який має назву «Проєкт плану відновлення України», який охоплює період 2026 - 2032 років, і зазначають, що згідно з цим програмним документом, збитки оцінюються щонайменше у 750 млрд дол. США (без урахування витрат на безпеку та військові витрати). З них 200 млрд дол. США підуть на погашення боргу перед США, а 524 млрд дол. США - на реабілітацію та відновлення України.

Автори підкреслюють, що 60 - 65 млрд дол. передбачено на початкові етапи відновлення критичної інфраструктури. Це включає розмінування 5% території країни, підготовку енергетичної системи до зими,

реконструкцію 20 000 будівель і будинків та будівництво 100 000 нових будинків.

Віддаючи належне величезній роботі, виконаній серйозними українськими та міжнародними експертними групами, автори дозволяють у наступному розділі цієї монографії критично проаналізувати плани і програми, запропоновані цими експертними групами міжнародній спільноті.

При цьому слід підкреслити, що, на жаль, запропоновані плани не тільки не були реалізовані, але й були досить критично сприйняті міжнародним співтовариством.

В першу чергу, це пов'язано з вкрай суперечливим методологічним підходом, який використовувався експертною групою при розробці плану.

Міжнародна спільнота вирішила розробити методологію розрахунків, яка б дозволила розробляти відповідні програми екстреної гуманітарної допомоги та середньо- і довгострокові плани відновлення економічної, промислової, соціальної та транспортної інфраструктури України, з метою визначення масштабів пошкоджень і відповідних втрат, спричинених бойовими діями.

З цією метою Світовий банк взяв на себе такі завдання:

а) розробити методологію процедур, пов'язаних зі збором, відбором, аналізом, статистичними розрахунками та прогнозуванням інформації;

б) залучити до цієї роботи низку інституційних партнерів та скоординувати їхню подальшу роботу;

в) розробити методологію розробки середньо- та довгострокового плану відновлення економіки, промисловості, соціальної сфери та транспортної інфраструктури України.

Йдеться про аналітичний документ, підготовлений Світовим банком під назвою «Швидка оцінка збитків та потреб» (RDNA) для України. Документ, який

підготовлений спільно Урядом України, Світовим банком та Європейською Комісією у співпраці з урядовими установами, спеціалізованими агенціями ООН, партнерами з розвитку, науковими колами, організаціями громадянського суспільства та приватним сектором, оцінює збитки та потреби України в результаті повномасштабної агресії росії.

Ці оцінки узгоджуються з «Планом відновлення України», який розробив і впроваджує Уряд України.

Команда експертів RDNA складається з представників Уряду України, співробітників Світового банку, агенцій ООН та Європейської Комісії, а також національних та міжнародних експертів.

Автори підкреслюють, що з боку Уряду України розробку оціночних процедур очолювали Міністерство розвитку громад та територій за підтримки Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та відновлення (з 3 грудня 2024 року Міністерство національної єдності України) та Міністерства інфраструктури. Відповідні міністерства брали участь в оцінці у співпраці з Київською школою економіки (KSE), експертами Європейської Комісії на чолі з Представництвом Європейського Союзу в Україні та Генеральним директоратом з питань сусідства та переговорів щодо розширення.

Технічну допомогу Світовому банку надавав Департамент управління країнами Банку, а також за значної та щедрої підтримки Міністерства закордонних справ Великої Британії, Уряду США, зокрема Державного Департаменту США, Швейцарського економічного Секретаріату (SECO) та Уряду Швейцарії. Багато інших партнерів також зробили свій внесок у підготовку цього програмного документа.

1.3. Характеристики першої та другої швидких оцінок пошкоджень, втрат і потреб у відновленні (RDNA 1 ТА RDNA 2)

RDNA 1: Оцінка зосереджена на перших трьох місяцях після війни. Прямі втрати (за період з 24 лютого по 1 червня 2022 року) оцінюються в 97,4 млрд дол. США; збитки (з урахуванням 21 місяця, що включає 3 місяці фактичних втрат і 18 місяців прогнозованих) - у 252 млрд дол. США; потреби у відновленні та реконструкції протягом 10 років - у 348,5 млрд дол. США для транспорту (31%), торгівлі та промисловості (10%).

Загальна шкода оцінюється у 348,5 млрд дол. США.

Автори зазначають, що найбільше постраждали Донецька, Запорізька, Київська, Луганська, Харківська та Чернігівська області.

Оцінка зосереджена на першому році війни. Прямі збитки (за період з 24 лютого 2022 року до 24 лютого 2023 року) оцінюються у 134,7 млрд дол. США, збитки від знецінення (включаючи 30 місяців, що включають 12 місяців фактичних збитків і 18 місяців прогнозованих збитків) - у 289 млрд дол. США, а потреби у відновленні та реконструкції (за 10 років) - у 410,6 млрд дол. США.

За оцінками RDNA 2, для першочергових заходів у 2023 році знадобиться приблизно 14 млрд дол. США, або близько 3,5% від загальної суми визначених потреб.

Найбільш постраждалими секторами є житловий сектор (38%), транспорт (26%), торгівля і промисловість (8%), енергетика (8%) і сільське господарство (6%).

Найбільших прямих збитків зазнали Донецька, Запорізька, Київська, Луганська, Харківська та Херсонська області.

RDNA 3. Основні цілі, методологія та процес Третьої швидкої оцінки збитків та відновлення (RDNA

3) охоплює виробничий, соціальний та інфраструктурний сектори, а також міжгалузеві сектори та питання.

RDNA 3 оцінює вплив війни приблизно за два роки, з 24 лютого 2022 року по 31 грудня 2023 року, причому RDNA 1 охоплює період з 24 лютого по 1 червня 2022 року, а RDNA 2 – з 4 лютого 2022 року по 24 лютого 2023 року, з базовими даними та аналізом RDNA 3 також враховує ключові оцінки, включаючи прогнозовану оцінку потреб на випадок стихійних лих (RDNA) на 2023 рік для дамби Каховської ГЕС та низку інших аналізів RDNA 3 - це всесвітньо визнана методика швидкої оцінки збитків та потреб, розроблена спільно Світовим банком, Європейським Союзом та Організацією Об'єднаних Націй.

Автори зазначають, що ця методологія використовується в усьому світі під час ліквідації наслідків стихійних лих та воєнних дій для підтримки планування відновлення та реконструкції. У документі використовується стандартна термінологія.

На думку авторів, використання глобального підходу та стандартної термінології полегшить проведення майбутніх оцінок. Невід'ємною частиною оцінки в усіх секторах є розуміння прямих та непрямих збитків і втрат, а також впливу війни на людей.

Під час оцінювання потреб застосовуються принципи відновлення «краще, ніж було», а також комплексного, сталого і стійкого відновлення та реконструкції. Там, де інформація була доступною, існуючі потреби у відновленні та реконструкції визначалися на основі оцінки потреб; відповідно до обмінного курсу, використаного в RDNA 2, в RDNA 3 використовувався обмінний курс 1 дол. США = 36,5686 грн.

Регіони розподілені за групами, представленими українським урядом у 2022 році для відображення поточної ситуації.

Автори підкреслюють, що прифронтові регіони - це регіони, які тимчасово не контролюються урядом та/або райони активних бойових дій; базові регіони - це регіони, які забезпечують оборонну та гуманітарну логістику; тилові регіони - це регіони, які захищають центри імпортно-експортної логістики та переміщені підприємства; а регіони, де уряд відновив контроль, - це регіони, які відновлюються після завданих збитків.

Автори підкреслюють, що райони, де уряд відновив контроль, - це ті райони, які відновлюються після завданої шкоди. Хоча більша частина цього аналізу зосереджена на сферах, де вплив війни можна виміряти в грошовому еквіваленті, він також надає якісний опис того, як змінилося життя людей. Цей аналіз відповідає визначеним групам/темам: на додаток до чотирьох груп/тем, розглянутих в RDNA 2 (переміщені особи і репатріанти, особи із різними стадіями інвалідності, ветерани та члени їх сімей).

Автори вважають за необхідне звернути увагу читача на ключові визначення всіх трьох аналітичних документів, спрямованих на оцінку обсягів та вартості руйнувань.

Серед них найбільш важливими є «Завдана шкода», «Збитки» та «Потреби на відновлення протягом найближчих 10 років».

Завдана шкода *- прямі витрати, пов'язані з повним або частковим руйнуванням фізичних активів та інфраструктури, визначені в грошовому еквіваленті. Шкода оцінюється з урахуванням ціни заміщення, яка діяла до вторгнення на основі вартості заміни або відновлення фізичних активів та інфраструктури з урахуванням відновлювальних цін, що діяли до війни; дата завершення RDNA 3, тобто до 31 грудня 2023 року.*

Збитки *- зміни економічних потоків через війну, що вимірюються в грошовому еквіваленті. Приклади включають перебої в наданні послуг, збільшення операційних витрат, недоотримання доходів державного та приватного секторів, а також витрати на вивезення сміття.*

Потреби в реабілітації (на відновлення) *- витрати на ремонт та реконструкцію, включаючи вищі, ніж зазвичай, доплати за ремонт, такі як енергоефективність (ЕЕ), модернізація та дотримання сталого розвитку, а також такі фактори, як інфляція, зростання цін через обсяг будівництва, вищі витрати на страхування тощо. Потреби виражені в грошовому вираженні відповідно до ринкових цін станом на 31 грудня 2023 року. Потреби не дорівнюють сумі збитків та шкоди.*

Обсяг потреб не відповідає обсягу понесених збитків та шкоди. Оцінки потреб на «відбудову краще, ніж було раніше», - це заходи, пов'язані з поліпшенням, що будуть інтегровані в процес реабілітації та відновлення постраждалих активів, включаючи ключові заходи з модернізації, такі як підвищення функціональності, енергоефективності, загального доступу, стійкості до стихійних лих та зміни клімату (заходи з озеленення, декарбонізації), а також розмір і розташування інфраструктури та послуг.

Оцінки таких витрат додаються до розрахунку вимог. Кожен сектор використовуватиме відповідні критерії та припущення у цих розрахунках.

Особливості 2024 року.

Пріоритети фінансування реабілітації та реконструкції, котрі стосуються цих потреб, визначаються відповідними міністерствами Уряду України, які мають найвищий пріоритет для невідкладної реалізації та, ймовірно, потребуватимуть фінансування у 2024 році.

Інвестиційні пріоритети враховують як капітальні, так і поточні витрати, а також витрати центрального уряду, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, приватного сектору (включаючи домогосподарства) та інших осіб чи установ (наприклад, партнерів з розвитку).

1.4. Основні результати Третьої швидкої оцінки та їх порівняння з характеристиками Першої та Другої оцінок

Третя Оперативна оцінка потреб у відновленні та реконструкції (RDNA 3) також була проведена спільно зі Світовим банком, Урядом України, Європейською Комісією та Організацією Об'єднаних Націй за підтримки інших партнерів.

RDNA 3 містить огляд майже дворічної війни, оцінку збитків і втрат, яких зазнала Україна, а також потреб у відновленні та реконструкції на наступне десятиліття.

RDNA 3 якісно описує, як життя людей кардинально змінилося після вторгнення внаслідок фізичних та економічних збитків, які легше виміряти.

RDNA 3 ґрунтується на двох попередніх швидких оцінках збитків та потреб у відновленні (RDNA 1 та RDNA 2), що охоплюють перші три та 12 місяців після війни, відповідно.

Слід зазначити, що у порівнянні із першими двома Швидкими оцінками, у RDNA 3 додано ще два розділи, котрі додатково оцінюють:

1) захист і права молоді та дітей;

2) люди похилого віку.

У розділі про вплив війни на людей також розглядаються ширші потреби і пріоритети, які стосуються

різних секторів і можуть покращити життя людей у воєнний час.

На думку авторів, задоволення цих потреб і пріоритетів сприятиме більш соціально інклюзивному розвитку України на додаток до негайного реагування.

Варто зазначити, що окрім оцінки конкретних проблем груп, існує також вплив війни на населення в цілому, який відчувають усі українці, як зазначено в секторальному розділі програмного документа.

Зосереджуючись на наслідках та потребах війни, RDNA 3 робить свій внесок і доповнює інші поточні зусилля, спрямовані на відбудову та модернізацію України та її інтеграцію в Європейське співтовариство.

Принцип «відбудувати краще, ніж було» відповідає баченню та інвестиціям, викладеним у Плані відновлення України, розробленому українським урядом та у Програмі ЄС з підтримки України. Ці плани готують і підтримують порядок денний реформ в Україні та узгоджують його з політикою ЄС, в результаті чого Україна стає сучасною країною, готовою до членства в ЄС.

Висновки RDNA 3 доповнюються іншими галузевими висновками та ключовими реформами, які наразі здійснюються українським урядом та партнерами, зокрема і в Україні.

Слід зазначити, що плани щодо визначення середньострокових можливостей економічного розвитку та зростання, а також можливостей для залучення приватного сектору також можуть бути підтверджені та доповнені.

На основі аналізу пріоритетів на 2023 рік, визначених у RDNA 2, та доповнюючи оцінку потреб, RDNA 3 визначить потреби України у фінансуванні на 2024 рік.

Він також охоплює короткострокові пріоритети, визначені галузевими міністерствами. Ці пріоритети були визначені галузевими міністерствами шляхом поточної

розробки проектів, аналізу, відбору, моніторингу, розвитку, реконструкції та широких консультацій з іншими партнерами.

Ключові галузеві пріоритети потребують моніторингу, аналізу та уточнення з плином часу для покращення інвестиційного планування, мобілізації ресурсів та реалізації проєктів.

У RDNA 3 також окреслено ключові вимоги, які сприятимуть більш ефективному та результативному плануванню та реалізації заходів з відновлення та реконструкції.

Автори підкреслюють, що у своєму дослідженні RDNA 3 стикається з певними обмеженнями і спирається на деякі специфічні припущення. Секторальні оцінки проводилися протягом короткого періоду часу, і в деяких випадках існували значні обмеження, пов'язані з доступністю даних.

Вичерпна інформація для задоволення потреб у відновленні та реконструкції є конфіденційною.

Перевірка на місці була неможливою через війну, що триває.

Для забезпечення достовірності оцінок було докладено значних зусиль для підвищення точності зібраної, проаналізованої та перевіреної інформації.

У RDNA 3 не надається інформація на рівні окремих активів, натомість надається інформація на рівні портфелів на регіональному рівні.

Пошкодження активів охоплює три рівні: повне знищення, втрата та відсутність/незначні пошкодження.

Оскільки збитки, зазвичай, вимірюються до відновлення «нормального стану», розрахунки охоплюють період 22 місяці з 24 лютого 2022 року до 31 грудня 2023 року, плюс ще 18 місяців, тобто загалом 40 місяців.

Оцінка охоплює всі райони, що перебувають під контролем уряду станом на 1 лютого 2022 року.

Важливим обмеженням є те, що загальні потреби та пріоритети представлені на секторальному рівні не враховують баланс між потребами одного сектору та потребами іншого.

RDNA 3 не призначена для судових процесів або компенсаційних вимог. Хоча оцінка враховує вплив війни на людей, прогалини залишаються, і цей аналітичний документ може стати основою для подальшого аналізу.

Майбутній аналіз може бути більш глибоко зосереджений на реформах та викликах економічному зростанню, таких як різні типи реформ, залежно від траєкторії війни, пріоритетів та очікуваних результатів, а також на деградації інфраструктури та послуг у районах, де бойові дії обмежені або взагалі не ведуться, через скорочення інвестицій під час війни та пов'язане з цим збільшення інвестиційних потреб.

Станом на 31 грудня 2023 року прямі збитки в Україні склали приблизно 152 млрд дол. США, причому найбільше постраждали: житловий сектор, транспорт, торгівля та промисловість, сільське господарство та енергетика.

Серед адміністративних одиниць найбільш постраждалими залишаються Донецька, Запорізька, Київська, Луганська, Харківська та Херсонська області.

Економічні втрати оцінюються в понад 499 млрд дол. США через порушення економічних потоків і виробничих ланцюгів, а також додаткові витрати, пов'язані з війною (наприклад, на розчищення завалів).

Станом на 31 грудня 2023 року потреби у відновленні та реконструкції оцінюються в майже 486 млрд дол. США, враховуючи амбітний 10-річний термін для завершення робіт.

Ці потреби варіюються від критично важливих кроків до короткострокової реконструкції та середньострокової реконструкції «краще, ніж раніше», спрямованої на перетворення України на сучасну, низьковуглецеву, кліматично стійку державу, і, де це доречно і можливо, з державного бюджету України або за допомогою партнерів та міжнародної підтримки.

Потреби, які вже були задоволені за рахунок державного бюджету, виключаються. Проаналізувавши ці перспективні напрями, автори хотіли би підкреслити, що, за оцінками українських та міжнародних експертів, станом на грудень 2024 року Україна мала ***«дефіцит фінансування у розмірі 11,4 млрд дол. США для вирішення пріоритетних завдань з відновлення та реконструкції, які потребуватимуть фінансування у 2025 році»***.

Відповідні українські міністерства та відомства визначили 18 млрд дол. США як пріоритети на 2025 рік, з акцентом на промисловість та послуги, вартість яких складає майже 5 млрд дол. США, житлово-комунальне господарство - біля 4,7 млрд дол. США, енергетику - 3,5 млрд дол. США, соціальну інфраструктуру та послуги - 2,9 млрд дол. США, транспорт - 2,9 млрд дол. США та міжгалузеві пріоритети - близько 2 млрд дол. США.

Досягнення цих пріоритетів потребуватиме понад 10 млрд дол. США інвестицій від державних та комунальних підприємств та майже 9 млрд дол. США інших державних видатків.

При цьому основна частина фінансових потреб буде покрита за рахунок державного бюджету та донорської підтримки.

Ці державні видатки можуть прискорити приватні інвестиції на суму до 7 млрд дол. США, що підкреслює

важливу роль приватного сектору у підтримці відновлення та реконструкції.

Автори підкреслюють важливість подальшої розбудови спроможності української влади та міжнародних партнерів у реалізації, зважаючи на труднощі залучення значних коштів у нинішніх умовах.

RDNA 3 зосереджується насамперед на післявоєнній обробці, відновленні та реконструкції, але принцип ***«відбудувати краще, ніж було раніше»*** узгоджується з реформами та інвестиціями, викладеними в Плані реконструкції Уряду України та Програмі допомоги Європейського Союзу Україні, а також в рамках і в процесі підготовки Стратегії сталого розвитку України до 2030 року та довгострокового бачення Цілей сталого розвитку, які покликані забезпечити інклюзивний і справедливий людський розвиток.

Висновки RDNA 3 доповнюють майбутній План відновлення України та Механізм підтримки України, а також програму реформ та інвестицій, які будуть впроваджуватися разом з цими інструментами протягом наступних чотирьох років.

План заохочує впровадження реформ і підходів, що сприяють розбудові інституційної спроможності українських органів державної та місцевої влади, визначаючи при цьому інвестиційні пріоритети та забезпечуючи доступність фінансування.

Світовий досвід показує, що поетапний підхід до реконструкції, відновлення та розвитку людського капіталу, підкріплений стратегічним баченням міжсекторальних пріоритетів, має вирішальне значення з огляду на великі загальні потреби.

Прогнозування та планування розвитку має включати підходи, які посилюють здатність України управляти наявними фінансовими ресурсами та використовувати їх,

забезпечувати постійне вдосконалення систем і процесів, а також інституційні та технічні можливості для сприяння ефективній та результативній підготовці, реалізації та моніторингу інвестиційних проектів, орієнтованих на інтереси населення.

Підходи до зміцнення потенціалу повинні включати максимізацію приватних інвестицій та мобілізацію державних коштів для задоволення нагальних потреб місцевих громад, що посилить комплексні фінансові та бізнес-стратегії і плани, спрямовані на підтримку якнайшвидшого відновлення та довгострокової реконструкції України.

Уряд підтверджує зобов'язання виконувати цей порядок денний.

Війна, яка триває вже більше ніж три роки, має різну інтенсивність у різних просторових зонах України.

Перші три місяці війни спричинили масштабні руйнування, прямі збитки склали 97 млрд дол. США, а наприкінці 2022 року український Уряд частково відновив контроль над окупованими територіями, обмеживши втрату контролю на інших територіях та мінімізувавши швидке поширення руйнувань, обмеживши просування російських збройних сил.

Однак атаки на об'єкти критичної інфраструктури восени та взимку 2022 року призвели до різкого збільшення збитків в енергетичному секторі; станом на лютий 2023 року збитки склали 135 млрд дол. США.

Регулярні та інтенсивні атаки на інфраструктуру тривали протягом усього 2023 року, причому непередбачувані авіаудари та удари безпілотників завдавалися по таких містах, як Київ, Одеса та Львів, за межами встановлених і в основному незмінних зон конфлікту.

Руйнування Каховської дамби рашистами в червні 2023 року спричинило невимовну шкоду довкіллю та загострило проблеми, з якими вже стикаються люди у доступі до житла, води, продуктів харчування та медичних послуг тощо.

В останні місяці 2023 року та протягом усього 2024 року відбулися також серйозні напади на порти, зокрема в Одеській і Миколаївській областях та на березі Дунаю, а також кібератаки та збільшення кількості атак з використанням безпілотників і повітряних суден.

Незважаючи на війну, що триває, український уряд за підтримки партнерів розпочав заходи з якнайшвидшого відновлення та реконструкції, а також амбітний порядок денний реформ та модернізації задля інтеграції України до Європейського Союзу.

У 2023 році Уряд активно працював над відбудовою енергетики, критичної та соціальної інфраструктури, житловим будівництвом, гуманітарним розмінуванням та допомогою державному сектору. Водночас виділив близько 7,2 млрд дол. США на фінансування надзвичайних проєктів.

Крім того Уряд створив інституційні механізми та впровадив реформи для покращення планування та реалізації заходів з відновлення та реконструкції.

Майбутній вступ України до ЄС є частиною амбітного пакету реформ у рамках Плану відновлення України, пов’язаного з Програмою Європейської Комісії (ЄК) з підтримки України.

За оцінками RDNA 1, прямі втрати в період з 24 лютого по 1 червня 2022 року становлять 97,4 млрд дол. США, загальні втрати - 252 млрд дол. США (включаючи 3 місяці фактичних втрат і 18 місяців прогнозованих втрат), а потреби у відновленні та реконструкції - 348,5 млрд дол. США (за 10 років).

За оцінками RDNA 2, за період з 24 лютого 2022 року по 24 червня 2023 року прямі збитки дорівнювали 134,7 млрд дол. США.

Загальний обсяг збитків становить 289 млрд дол. США (12 місяців фактичних збитків і 18 місяців прогнозованих збитків), а потреби для відновлення та реконструкції - у 410,6 млрд дол. США за 10 майбутніх років. Приблизно 14 млрд дол. США потрібно для вирішення пріоритетних питань реалізації у 2023 році.

RDNA 3 містить оцінку фізичної шкоди, завданої інфраструктурі та будівлям, кількісну оцінку непрямої шкоди (як фактичної, так і оціночної) за 40-місячний період, а також оцінки та ключові визначення фінансування, необхідного для відновлення та реконструкції.

Для підтримки планування невідкладних заходів з відновлення та реконструкції також розглядаються короткострокові пріоритети, визначені українськими галузевими міністерствами, які потребуватимуть фінансування у 2024 році.

За даними Уряду, Україна мобілізувала майже 11,2 млрд дол. США, у тому числі 3,7 млрд дол. США з державного бюджету, для фінансування нагальних потреб економічного відновлення. З них близько 7,2 млрд дол. США виділено на фінансування проєктів у сферах енергетики, критичної інфраструктури, соціальної інфраструктури, житлового будівництва, гуманітарного розмінування та підтримки державного сектору у 2023 році.

Особливий науковий, теоретичний та практичний інтерес становлять результати порівняння обсягів збитків, завданих українській економіці, її промисловій, соціальній та транспортній інфраструктурі за три роки війни за

результатами всіх Швидких оцінок (RDNA 1, RDNA 2 та RDNA 3).

Ці результати зображені на рисунку 1.

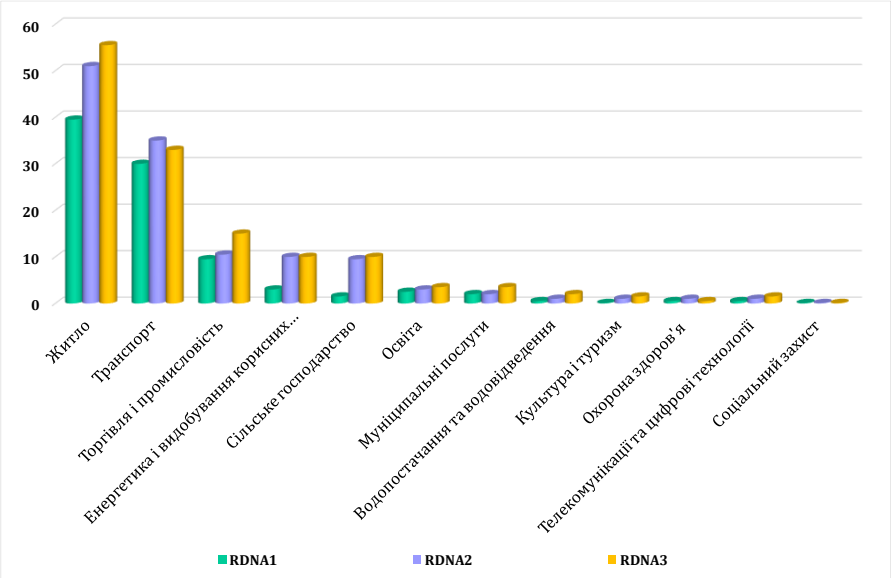

Рис. 1. Оцінювання розмірів шкоди, завданої економіці України за інституційними секторами економіки, за результатами здійснення першої (RDNA 1), другої (RDNA 2) та третьої (RDNA 3) програм оцінки, млрд дол. США

Джерело: Експертні групи з реалізації першої (RDNA 1), другої (RDNA 2) та третьої (RDNA 3) програм оцінювання

Як і попередні RDNA, RDNA 3 інтегрує найновіші дані та оцінки, уникає дублювання розрахунків і віднімає вже задоволені потреби у відновленні та реконструкції на основі наявної інформації.

Однак оцінка залежить від внутрішніх і задокументованих обмеженнях даних і робить певні припущення щодо війни, що триває.

Ще одним важливим обмеженням є те, що загальні потреби та пріоритети представлені на секторальному рівні та не враховують стратегічні пріоритети у різних секторах.

1.5. Аналіз результатів даних RDNA 3 та оцінювання обсягу збитків, завданих економіці України у 2022 - 2023 рр.

За оцінками **RDNA 3**, прямі збитки, завдані будівлям та інфраструктурі внаслідок майже дворічної війни, становлять до 152 млрд дол.

Найбільше від війни постраждали наступні галузі:

1) енергетика (майже 11 млрд дол. або 7%);

2) житлове будівництво (майже 56 млрд дол. або 37% від загальної суми збитків);

3) торгівля та промисловість (майже 16 млрд дол. або 10%);

4) транспорт (майже 34 млрд дол. або 22%);

5) сільське господарство (10,3 млрд дол. або 7%).

У транспортній сфері пошкодженими або зруйнованими активами охоплено 8400 км доріг, шосейних доріг та інших доріг загальнодержавного значення; понад 140 мостів, а також мережі автомобільних доріг республіканського значення та 150 мостів мережі автомобільних доріг обласного та сільського значення.

Пошкоджено або зруйновано понад 50 км залізничних колій, 83 залізничні мости та понад 1400 км мережі залізничних контактів (рис. 2).

У розрізі секторів найбільших пошкоджень зазнали Донецька, Запорізька, Київська, Луганська, Харківська та Херсонські області.

Сума прямих збитків після другої оцінки суттєво не зросла і склала 135 млрд дол. через обмежені зрушення на передовій; але наслідки для України залишаються величезними.

За поточними оцінками, 10% загального житлового фонду України пошкоджено або зруйновано. Як наслідок, мільйони людей втратили свої домівки.

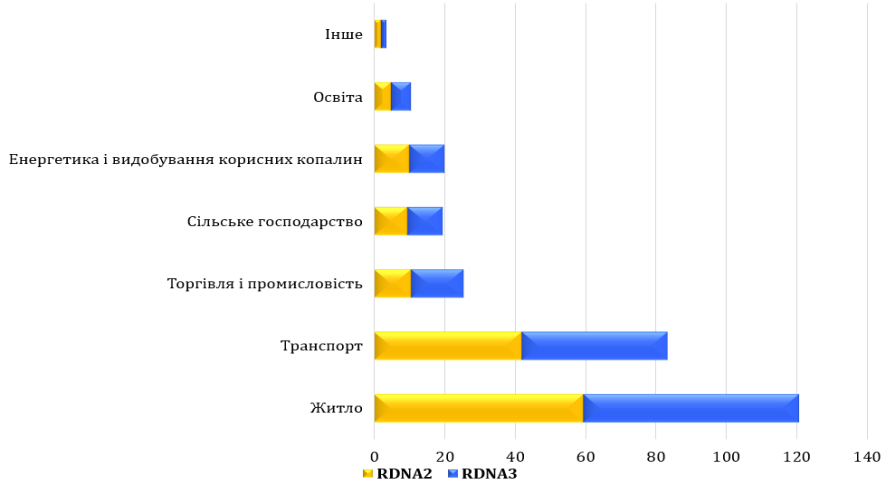

Рис. 2. Оцінювання розмірів шкоди, завданих економіці України за видом пошкоджень, за результатами здійснення другої (RDNA 2) та третьої (RDNA 3) програм оцінки, млрд дол. США)

Джерело: Експертні групи з реалізації першої (RDNA 1), другої (RDNA 2) та третьої (RDNA 3) програм оцінювання

Варто зазначити, що різко зріс обсяг збитків, завданий низці інших секторів, таких як: охорона навколишнього середовища, управління природними ресурсами та лісове господарство; зрошення та управління водними ресурсами; водопостачання та каналізація; утиліти; реагування на надзвичайні ситуації та цивільний захист; торгівля і промисловість; культура і туризм.

Частково це стрімке зростання збитків пов'язане з руйнуванням Каховської дамби у червні 2023 року, що призвело до трикратного збільшення шкоди аквакультурі та рибальству.

Про збільшення кількості нападів на об'єкти культурної спадщини на територіях, що охороняються Конвенцією про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, таких як м. Львів та м. Одеса,

свідчить майже 33-відсоткове збільшення шкоди, завданої культурному сектору.

Деякі оцінки зросли, наприклад, у секторі реагування на надзвичайні ситуації та цивільної оборони (рис. 3).

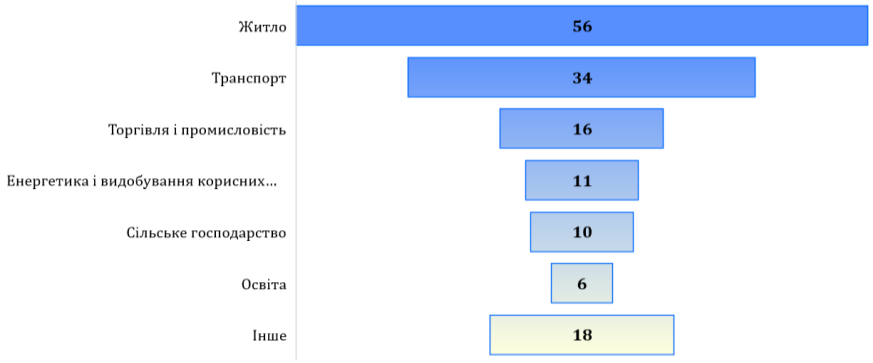

Рис. 3. Оцінювання обсягів шкоди, завданих економіці України, за результатами здійснення третьої (RDNA 3) програми оцінки, млрд дол. США

Джерело: Експертна група третьої програми оцінювання (RDNA 3)

Загальна пряма шкода, завдана будівлям та інфраструктурі в різних секторах, оцінюється) приблизно в 152 млрд дол. США.

Найбільше від війни постраждали такі галузі: житловий сектор (майже 56 млрд дол. або 37% від загальної кількості завданих збитків), транспорт (майже 34 млрд дол. або 22%), торгівля та промисловість (майже 16 млрд дол. або 10%), енергетика (майже 11 млрд дол. або 7%) та сільське господарство (10,3 млрд дол. або 7%).

Найбільших пошкоджень було завдано Донецькій області, Харкову, Луганську, Запоріжжю, Херсонській та Київській областям (таблиця 2 наступного розділу монографії). У середньому за результатами показників

проаналізованих секторів сума завданої прямої шкоди суттєво не зросла через обмежені зрушення на лінії фронту з моменту другої оцінки (135 млрд дол.), але наслідки для України залишаються величезними.

Зокрема, 10 відсотків загального житлового фонду України, або понад 2 мільйони житлових одиниць по всій країні, були пошкоджені або зруйновані.

Загальний збиток у комунальному секторі склав 4,8 млрд дол. США, з яких 42% припадає на централізоване теплопостачання. У транспортному секторі було пошкоджено або зруйновано 8400 км автомагістралей, шосе та інших доріг, що мають важливе значення для держави, понад 140 мостів на національній мережі доріг, понад 150 мостів на регіональній та сільській мережі доріг, понад 50 км залізничної мережі та 83 залізничні мости.

Значно збільшився обсяг пошкоджень у сферах реагування на надзвичайні ситуації та цивільного захисту (майже на 115%), екології, природних ресурсів та лісового господарства (на 112%), зрошення та водного господарства (на майже 95%), водопостачання та водовідведення (на 82%).

Так, станом на 31 грудня 2023 року було зруйновано або пошкоджено 207 водоочисних станцій та насосних станцій і 234 каналізаційних очисних споруд та насосних станцій.

Руйнування греблі Каховської ГЕС призвело до значного збільшення пошкоджень на кількох об’єктах. Наприклад, у сільськогосподарському секторі прорив дамби призвів до триразового збільшення збитків, завданих аквакультурі та рибальству. У житловому секторі прорив Каховської дамби і подальше затоплення (переважно в

Херсонській області) склали близько п’ятої частини збитків після ППР-2.

Збільшення кількості нападів на об’єкти культурної спадщини на територіях, що охороняються Конвенцією ЮНЕСКО зокрема у містах Львів та Одеса, відобразилося у збільшенні культурних втрат приблизно на 33%, включаючи пошкодження Спасо-Преображенського кафедрального собору, першого і головного православного собору Одеси, заснованого у 1795 році.

За оцінками, станом на 31 грудня 2023 року в культурному секторі було зруйновано або пошкоджено 4 779 культурних і туристичних об’єктів. Важливо зазначити, що деякі зміни в обсязі збитків можуть бути пов’язані з включенням нових даних до оцінок, змінами в класифікації підсекторів або коригуванням методології та припущень. Наприклад, нові або більш точні дані були використані в секторах сільського господарства, культури і туризму, торгівлі та промисловості, реагування на надзвичайні ситуації та цивільного захисту. У секторі охорони здоров’я було оновлено базові дані про втрати, що призвело до зниження втрат на 40%. У секторі торгівлі та промисловості, з іншого боку, нові дані дозволили зробити нові розрахунки і скоригувати методологію, що призвело до збільшення втрат приблизно на 43% порівняно з RDNA 2. У секторі комунальних послуг втрати зросли більш ніж на 103%, головним чином через включення централізованого теплопостачання, яке було включено до енергетичного сектору в RDNA 2 та RDNA 1. Ця зміна також пояснює, чому втрати в енергетичному секторі зросли лише незначно порівняно з RDNA 2.

1.6. Системне оцінювання потреб на відновлення та відбудову економіки України, здійснене авторами

Станом на кінець грудня 2023 року потреби у відновленні та реконструкції оцінювалися у 486 млрд дол. США, що еквівалентно приблизно 2,8 прогнозованого номінального ВВП України у 2023 році. Такі великі потреби є наслідком війни, яка охопила значну територію протягом трьох років.

Витрати оцінюються протягом наступного десятиліття з урахуванням заходів зі зниження енергоємності, більш стабільних, всеосяжних і сучасних стандартів, а також зростання цін, глобального інфляційного тиску і підвищення страхових внесків.

Найбільші потреби оцінюються в житловому секторі (понад 80 млрд дол. - 17% від загального обсягу), транспорті (близько 74 млрд дол. - 15%), торгівлі та промисловості (67,5 млрд дол. - 14%), сільському господарстві (понад 56 млрд дол. - 12%), енергетиці (47 млрд дол. - 10%), соціальному захисті та забезпеченні засобів до існування (44 млрд дол. - 9%), знешкодженні вибухонебезпечних предметів (трохи менше 35 млрд дол. - 7%).

У всіх секторах вартість лише розбору завалів та вивезення сміття становить майже 11 млрд дол. США, причому регіони з найбільшим чистим зростанням потреб з лютого 2023 року є Київ, Дніпропетровська, Донецька, Херсонська, Харківська, Запорізька та Одеська області.

Поточні потреби розраховані з урахуванням потреб, які вже були задоволені Урядом України за підтримки партнерів. Наприклад, за даними Уряду України, на відновлення житлового сектору у 2023 році з державного бюджету та донорських коштів було виділено 1 млрд дол. США, переважно на ремонт та реконструкцію

пошкоджених об’єктів; збільшення попиту порівняно з RDNA 2 (411 млрд дол. США) загалом співмірне зі збільшенням втрат, що спостерігається, і є пропорційним до RDNA 2.

Наприклад, збільшення збитків у торгівлі та промисловості, сільському господарстві, водопостачанні та водовідведенні призводить до зростання попиту. Однак у деяких випадках зусилля зі збору даних, оновлення оцінок витрат і подальшого визначення пріоритетності потреб були успішними, і загальні витрати вдалося знизити.

Наприклад, у транспортному секторі зосередження уваги на відновленні та реконструкції основних послуг і завершенні ремонтних робіт призвело до скорочення страхових виплат на 20%.

У фінансово-банківському секторі зменшилися втрати від фінансування, пов’язаного з війною. Стабільне зниження витрат на знешкодження вибухонебезпечних предметів відображає постійні зусилля з оцінки потенційно забруднених вибухонебезпечними предметами територій.

1.7. Короткий зміст шкоди, заподіяної економіці України протягом трьох років війни

Загальні економічні, соціальні та інші фінансові втрати склали майже 499 млрд дол. США. Втрати були зафіксовані переважно в комерційному та промисловому секторі (понад 173 млрд дол. США, 35% від загальних втрат), меншою мірою - в аграрному секторі (майже 70 млрд дол. США, 14%), енергетиці та гірничодобувній промисловості (54 млрд дол. США, 11%), на транспорті (майже 41 млрд дол. США, 8%) та поводження з вибуховими речовинами (майже 35 млрд дол. США, 7%).

На сектор охорони навколишнього середовища, природокористування та лісового господарства припадає 5% від загального обсягу збитків, головним чином через обвал Каховської дамби та включення в оцінку нових видів збитків (наприклад, збитків екосистемним параметрам).

У банківсько-фінансовому секторі втрати від безнадійних боргів оцінені в 5,7 млрд дол. США.

Варто зазначити, що докладено значних зусиль для уникнення подвійного рахунку, оскільки втрати в одному секторі випливають із втрат в інших секторах і поєднуються з ними. Наприклад, скорочення сільськогосподарського виробництва впливає на попит транспорту, тоді як втрати електроенергії впливають на торгівлю і промисловість у районах, не зачеплених війною. Загальні втрати не включають втрати доходів домогосподарств, які оцінюються в понад 60 млрд дол. США в секторі соціального захисту та забезпечення засобів до існування, щоб уникнути можливого подвійного підрахунку з іншими секторами (рис. 4).

В середньому за всіма оцінюваними секторами збиткові результати за RDNA 3 демонструють значне зростання порівняно з втратами за RDNA 2 (290 млрд дол. США).

Як і у випадку зі завданою шкодою, збільшення збитків у деяких секторах пов’язане з конкретними подіями, такими як вихід з ладу дамби Каховської гідроелектростанції (що вплинуло на сектори енергетики, зрошення, водного господарства та охорони навколишнього середовища), або з кібератаками та збільшенням вартості генераторів (що вплинуло на сектор телекомунікацій та цифрових технологій).

Найбільш виражене зростання втрат у порівнянні з RDNA 2 спостерігається у Київській, Дніпропетровській, Запорізькій, Херсонській та Одеській областях.

Рис. 4. Оцінювання загальної суми збитків, завданих економіці України та її промисловій, соціальній і транспортній інфраструктурі, млрд дол. США

Джерело: Друга (RDNA 2) та третя (RDNA 3) оціночні програми [1]

Зростання втрат в основному пов'язане з новими і більш точними даними і новими оцінками. Включення нових видів шкоди в сектори освіти та навколишнього середовища, таких як втрати в навчанні та в освіті (не оцінюються в RDNA 1 або RDNA 2) та втрата екосистемних послуг в екологічному секторі (RDNA 2 оцінює лише втрати від зменшення поглинання вуглецю в

[1] Примітка: Збитки покривають додаткові 18 місяців після 12 місяців у період з 24 лютого 2022 року по 31 грудня 2023 року. Втрати за соціальним страхуванням не покривають втрату доходу домогосподарства з метою уникнення можливого подвійного врахування.

лісовому секторі та обмеженого спектру послуг лісових екосистем), призвели до швидкого зростання суми збитків.

В аграрному секторі, де втрати зросли на 120%, за оцінками RDNA 3, покривають втрати врожаю за весь 2023 рік (тоді як RDNA 2 враховує лише виробництво у 2022 році та взимку 2023 року), а також прогнозовані втрати врожаю на весь 2024 рік.

Аналогічний принцип поширюється і на продукцію тваринництва. Сектор торгівлі та промисловості зафіксував 100-відсоткове зростання на основі оновленої методології, яка використовувала фактичні дані про продажі в промисловому та комерційному секторах, а також оновленні припущень.

Оскільки збитки складаються з кількох категорій, включаючи збої: у виробництві товарів/послуг, доступі до товарів/послуг, в управлінні та підвищенні ризики/вразливості, втрати не є пропорційними збиткам.

Наприклад, у сільському господарстві пошкодження сільськогосподарської техніки може бути відносно невеликим, тоді як втрати врожаю можуть бути високими. У торгівлі збитки комерційним/промисловим будівлям можуть бути невеликими, але падіння продажів може бути значним. Наприклад, Дніпро був великим промисловим центром, на який до війни припадало 14,7% продажів країни, а тому завдані збитки непропорційно вплинули на продажі і, в свою чергу, втрати. Якщо збитки у сфері соціального захисту є відносно невеликими, то збитки є значними, наприклад, станом на грудень 2023 року додаткові витрати на соціальний захист внутрішньо переміщених осіб становили 3,3 млрд дол. США (рис. 5).

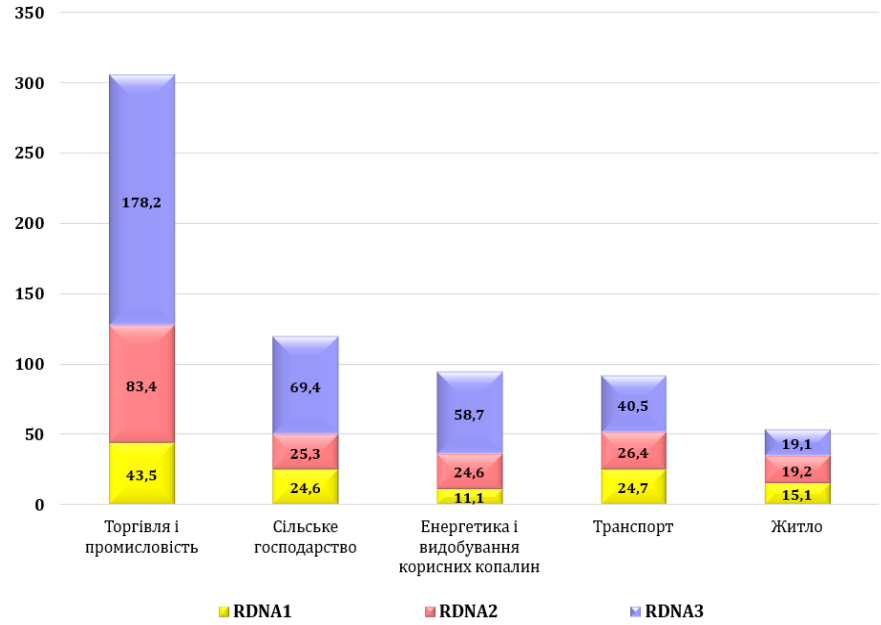

Рис. 5. Оцінювання загальної суми збитків, завданих економіці України та її промисловій, соціальній і транспортній інфраструктурі за результатами RDNA 1, 2 та 3, млрд дол. США

Джерело: Експертні групи першої, другої та третьої (RDNA) програм оцінювання

1.8. Результати макроекономічних та соціальних наслідків воєнних дій протягом 2022 – 2023 рр.

Вплив війни на людський розвиток продовжує залишатися глибоким і масштабним. У період з лютого 2022 року по липень 2023 року було вбито майже 10 000 мирних жителів і 18 500 поранено цивільних осіб. На початку війни 13,5 млн осіб - близько третини населення України - були змушені покинути свої домівки.

За результатами проведеного аналізу, автори відмічають, що станом на грудень 2023 року близько 6,4 млн осіб були зареєстрованими як біженці в Європі та 3,7 млн – як внутрішньо переміщені особи (ВПО). Станом на грудень 2024 року – кількість українських біженців в Європі та інших країнах зменшилася до 6,1 млн осіб, в той час як кількість ВПО суттєво збільшилася до 4,6 млн осіб.

Війна принесла з собою труднощі, оскільки було втрачено засоби до існування, а доступ до основних послуг був серйозно порушений, що призвело до зниження рівня життя. Різні соціальні групи стикаються з унікальними проблемами.

Наприклад, молодь потерпає від втрати знань та загострює проблеми з психічним здоров'ям на додаток до тих, що вже накопичилися під час пандемії COVID-19.

Люди похилого віку страждають непропорційно, особливо якщо вони живуть поблизу лінії зіткнення, збідніли і не можуть задовольнити свої базові потреби. Вони не можуть підтримувати дорослих і дітей, які є внутрішньо переміщеними особами або біженцями, втрачають мережі соціальної підтримки або доступ до засобів існування, таких як городи, щоб вирощувати необхідну продукцію. Внаслідок конфлікту збільшилася кількість поранених і тяжко травмованих людей, стрімко зростає кількість людей з інвалідністю. Внутрішньо переміщені особи та репатріанти стикаються з низкою проблем, пов'язаних з їхнім соціально-економічним становищем, проблемами зайнятості, відсутністю роботи та географічною нерівністю, низькою заробітною платою, бар'єрами на шляху до ринку праці та вразливими підгрупами, зокрема жінками, молоддю та людьми з інвалідністю.

Демобілізація, реінтеграція та соціально-економічна

підтримка мають важливе значення для задоволення потреб ветеранів та їхніх сімей. Вторгнення порушило економічні потоки, спричинило втрату робочих місць, знизило довіру інвесторів і вплинуло на державне та приватне фінансування.

Однак, слід зауважити, що після значного падіння ВВП у 2022 році українська економіка продемонструвала стійкість і повернулася до зростання у 2023 році.

Більш надійне постачання електроенергії, винятковий врожай пшениці та регулярні потоки зовнішньої допомоги сприяли відновленню зростання економіки у 2023 році. Так, за оцінками, річне зростання становило 4,8% у цьому році, в той час як у 2022 році було зафіксоване катастрофічне падіння на 29,1%.

У 2024 році фіксується зростання на 0,2% у квартальному вимірі (з урахуванням сезонних коливань) у другому кварталі 2024 року та на 2,0% у квартальному вимірі (з урахуванням сезонних коливань) у третьому кварталі 2024 року.

У четвертому кварталі 2024 року очікувалося зростання на 2,5% з урахуванням сезонного фактору. Таким чином, загальне зростання реального обсягу ВВП України у 2024 році оцінюється в 3,6%.

Автори звертають увагу, що беручи до уваги дефіцит Державного бюджету, Україна продовжує відчувати необхідність у досить великих обсягах зовнішньої допомоги, в першу чергу, з метою задоволення бюджетних потреб, тобто, для виплати соціальної допомоги, пенсій, заробітних плат тощо.

1.9. Характеристика потреб економіки України, її промислової, соціальної та транспортної інфраструктури за результатами швидкої оцінки RDNA 1, 2 і 3

Загальна сума потреб у реабілітації та реконструкції становить майже 486 млрд дол. США.

Ці витрати – протягом наступних 10 років – враховують принципи відбудови «кращого, ніж раніше», включаючи перехід до нижчої енергоємності, сучасні стандарти зі стійкістю до зміни клімату та інклюзивним дизайном, а також інфляцію, ринкову кон'юнктуру, зростання цін на будівництво, характерне для капітального будівництва.

За оцінками, найбільші потреби припадають на житловий сектор (понад 80 млрд дол. або 17% від загальної суми), транспорт (майже 74 млрд дол. або 15%), торгівлю та промисловість (67,5 млрд дол. або 14%), сільське господарство (понад 56 млрд дол. або 12%), енергетику (47 млрд дол. або 10%), соціальний захист та засоби до існування (44,3 млрд дол. або 9%), сектор поводження з вибухонебезпечними боєприпасами (майже 35 млрд дол. або 7%).

У всіх секторах вартість розчищення та вивезення завалів (а також знесення там, де це необхідно) сягає майже 11 млрд дол. На сектор охорони здоров'я (понад 14 млрд дол. США) та сектор освіти (майже 14 млрд дол. США) припадає по 3% загальних потреб (рис. 6) [42].

Середнє зростання потреб (411 млрд дол. США) у секторах, оцінених у RDNA 3, порівняно з RDNA 2, є помірним і пропорційним до сталого впливу.

Сектори з найбільшим зростанням потреб включають торгівлю і промисловість, сільське господарство та водопостачання і водовідведення. Однак нові та

переглянуті дані, зміни в підгалузевих класифікаціях, коригування методологій та припущень, а також відрахування для задоволення потреб призвели до змін у секторальних потребах в RDNA 2 та RDNA 3

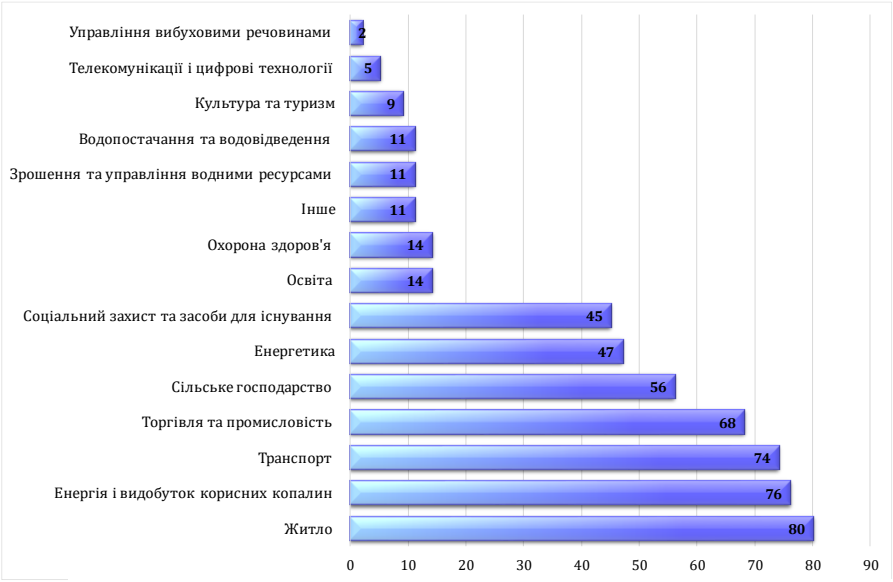

Рис. 6. Оцінка загальних потреб на відновлення економіки України та її промислової, соціальної і транспортної інфраструктури за результатами RDNA 3, млрд дол. США

Джерело: Експертні групи першої, другої та третьої (RDNA) програм оцінювання

Оновлені базові дані та дані про втрати призвели до зменшення потреб у секторі охорони здоров'я. У транспортному секторі фокус на коригуванні витрат і відновленні та реабілітації основних послуг призвів до зниження потреб на 20% порівняно з RDNA 2. У цьому секторі також було зафіксовано кілька задовільних вимог.

У фінансово-банківському секторі зменшення потреб відображає результати оцінки стійкості 2023 року та

зменшення втрат за кредитами, пов'язаними з війною. Зниження на 8% у секторі контролю за вибухонебезпечними предметами пояснюється підвищенням точності даних завдяки постійному розширенню збору даних, який, за оцінками, охоплює 174 000 км^2 територій, забруднених вибухонебезпечними предметами.

Найчистіша зміна потреб відбулася в Київській, Дніпропетровській, Донецькій, Херсонській, Харківській, Запорізькій та Одеській областях. Задоволення загальних оціночних потреб має вирішальне значення для довгострокової післявоєнної реконструкції, але не всі потреби можна задовольнити негайно.

Існує низка факторів, які необхідно враховувати: здатність бюджету України поглинати кошти; спроможність до реалізації та координації між муніципалітетами, громадянським суспільством, громадськими організаціями та виконавчими агентствами; готовність приватного сектору підтримувати інвестиції; а також тенденції війни.

Варто відзначити критично важливу роль інвестицій приватного сектора в задоволенні потреб. Додаткова інформація представлена в останньому розділі. Рисунок 7 унаочнює інформацію про оцінку пріоритетів відновлення та відбудови на 2024 рік (рис. 7).

Особливий практичний інтерес становить розподіл обсягів збитків та втрат, отриманих внаслідок російської агресії протягом 2022 - 2023 рр. та потреб України у відновленні економіки та зруйнованої промислової, соціальної та транспортної інфраструктури на період до 2025 року, у розрізі інституційних секторів економіки України (табл. 1 – 2, рис. 8).

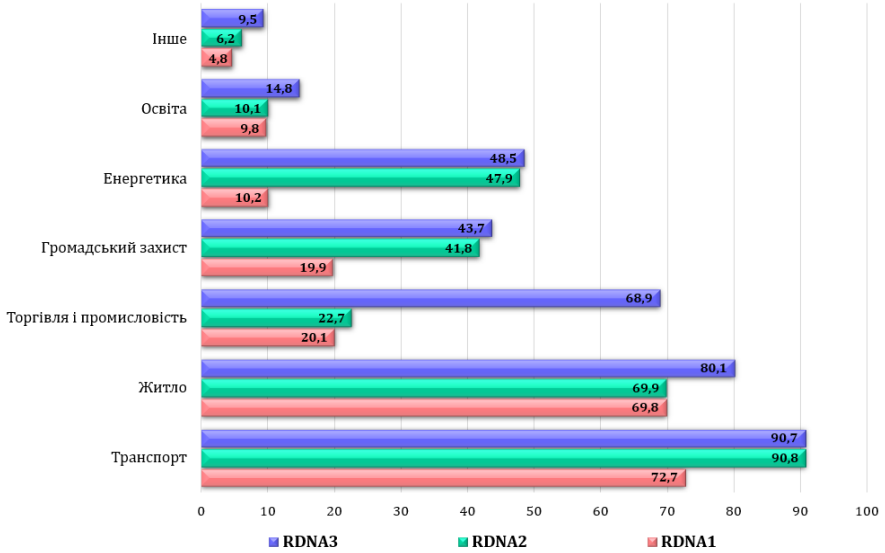

Рис. 7. Оцінювання загальних потреб на відновлення економіки України та її промислової, соціальної та транспортної інфраструктури за результатами RDNA 1, 2 та 3, млрд дол. США [2]

Джерело: Експертні групи першої, другої та третьої (RDNA) програм оцінювання

Оскільки потреби продовжують зростати, дедалі важливішим стає визначення чітких пріоритетів відновлення та реконструкції, мобілізація та ефективне використання фінансування, а також забезпечення систематичної та швидкої реалізації.

У цьому розділі узагальнено пріоритети реалізації, визначені відповідними міністерствами Уряду України, оцінено вплив цих пріоритетів на фінансування та реалізацію, а також надано рекомендації щодо забезпечення ефективної та результативної діяльності з відновлення та реконструкції у середньостроковій перспективі.

[2] Примітка: Вимоги стосуються періоду до 2035 року

Таблиця 1

Загальні суми збитків, втрат та потреб у розрізі інституційних секторів економіки України, станом на 31.12.2023р., млрд дол. США

Інституційні сектори економіки	Обсяги, млрд дол. США		
	Шкода	**Збитки**	**Потреби економіки України**
А. Соціальні сектори	Обсяги		
Житло	55,9	17,4	80,3
Освіта і наука	5,6	6,9	13,9
Здоров'я	1,4	17,8	14,2
Соціальний захист населення та засоби до існування	0,2	9,5А	44,5
Культура і туризм	3,5	19,6	8,9
Б. Інфраструктурні галузі	Обсяги		
Енергетика та гірничодобувна промисловість	10,6	54,0	47,1
Транспорт	33,6	40,7	73,7
Телекомунікації та цифрові технології	2,1	2,3	4,7
Водопостачання та каналізація	4,0	11,6	11,1
Логістика	4,9	6,8	11,4
В. Виробничі сектори	Обсяги		
Сільське господарство	10,3	69,8	56,0
Торгівля та промисловість	15,6	173,2	67,5
Зрошення та управління водними ресурсами	0,7	0,7	10,7
Фінансовий сектор та банківська справа	0,0	5,7	2,3

Інституційні сектори економіки	Обсяги, млрд дол. США		
	Шкода	**Збитки**	**Потреби економіки України**
Г. Міжсекторальні сектори	Обсяги		
Охорона навколишнього середовища, природокористування та лісове господарство	3,3	26,5	2,3
Реагування на надзвичайні ситуації та цивільний захист	0,4	0,5	2,3
Публічне адміністрування та управління	0,3	1,7	0,7
Поводження з вибухонебезпечними боєприпасами	-	34,6	34,6
ЗАГАЛОМ	***152,5***	***499,3***	***486,2***

Джерело: Експертні групи першої, другої та третьої (RDNA) програм оцінювання 3

Враховуючи масштаб і складність потреб, Уряд України прийняв структурований секторальний підхід до планування заходів з відновлення та реконструкції. Відповідні міністерства працювали над визначенням пріоритетів на рівні проєктів, визначенням потреб у фінансуванні, над реалізацією проєктів та моніторингом фінансування у 20 секторах за координації Міністерства розвитку громад та територій, Міністерства економіки та

[3] Примітка: Завдані збитки охоплюють 22 місяці війни з 24 лютого 2022 року по 31 грудня 2023 року; збитки загалом охопили 40 місяців, включаючи 22 місяці з 24 лютого 2022 року по 31 грудня 2023 року та ще 18 місяців до 30 червня 2025 року; вимоги розраховані на період 2024 - 2033 рр. Соціальне забезпечення не включає втрату доходу домогосподарств у розмірі 60 млрд дол. США, щоб уникнути можливого подвійного рахунку в інших секторах.

Офісу реформ при Раді Міністрів України.

Таблиця 2

Загальна сума збитків, втрат та потреб у просторовому розрізі регіонів України, станом на 31.12. 2023р., млрд дол. США

Область	Обсяги, млрд дол. США		
	Шкода	**Збитки**	**Потреби економіки України**
Прифронтові регіони, проміжний аналітичний документ	116,0	157,6	250,5
Донецька обл.	38,7	39	73,9
Запорізька обл.	13,5	30,4	33,6
Луганська обл.	17,8	19,1	39
Миколаївська обл.	5,6	11,1	14,2
Харківська обл.	27,8	32,3	54,9
Херсонська обл.	12,6	25,7	35,0
Референтні напрямки, проміжний кінцевий	5,3	81,3	36,2
Вінницька обл.	0,2	9,3	4,7
Дніпропетровська обл.	2,9	39,3	16,4
Кіровоградська обл.	0,2	5,7	2,7
Одеська обл.	1,3	15,2	7,2
Полтавська обл.	0,8	12	5,3
Типові райони, проміжний підсумок	1,2	47,5	19,1
Волинська обл.	0,1	4,6	1,7
Закарпатська обл.	0,3	2,9	1,4
Івано-Франківська обл.	0,1	5,6	1,9
Львівська обл.	0,3	11,3	3,3
Рівненська обл.	0,1	3,5	1,6

Область	Обсяги, млрд дол. США		
	Шкода	Збитки	Потреби економіки України
Тернопільська обл.	0	3,9	1,7
Хмельницька обл.	0,2	6,9	3,6
Чернівецька обл.	0	1,6	0,7
Черкаська область	0,2	7,2	3,2
Регіони, що повернулися під контроль Уряду України, проміжний аналітичний документ	22,9	135,7	80,8
Київ	2,2	27,4	8,2
Житомирська обл.	1,1	6,2	4,7
Київська обл.	11,2	82,7	42,5
Сумська обл.	3	8,8	10,4
Чернігівська обл.	5,5	10,6	15
Національний рівень (не розподілений), проміжний підсумок	7,1	77,2	99,5
Загалом у всіх регіонах України, які розташовані на підконтрольній Україні території	152,5	499,3	486,2

Джерело: Експертні групи першої, другої та третьої (RDNA) програм оцінювання 4

[4] Примітка: Завдані збитки охоплюють 22 місяці війни з 24 лютого 2022 року по 31 грудня 2023 року; збитки загалом охопили 40 місяців, включаючи 22 місяці з 24 лютого 2022 року по 31 грудня 2023 року та ще 18 місяців до 30 червня 2025 року; вимоги розраховані на період 2024 - 2033 рр.

Регіони розподілені за розподілом, представленим Урядом України на конференції в Лугано в липні 2022 року, з деякими змінами. Станом на грудень 2023 року бої точилися на Миколаївщині, хоча більшість зіткнень перемістилася на Херсонську область

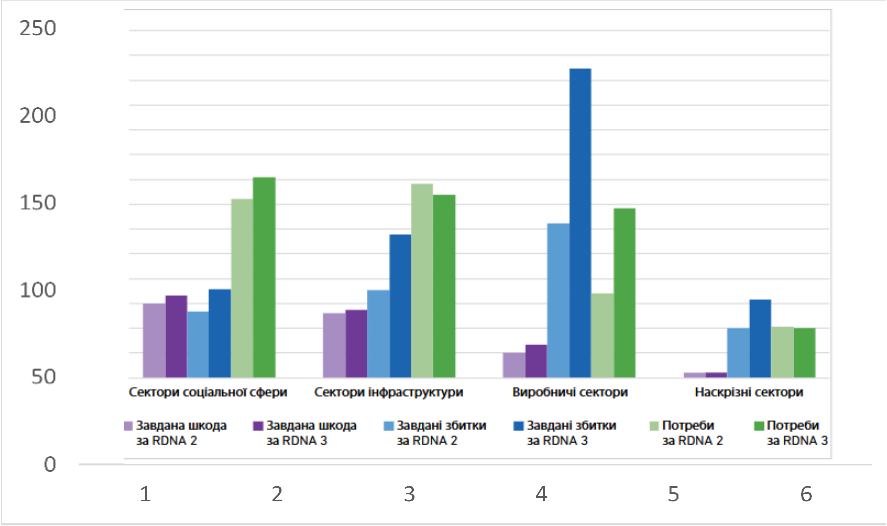

Рис. 8. Системне порівняння основних результатів реалізації програм RDNA 1, RDNA 2 та RDNA 3 за обсягами шкоди, збитків та потреб економіки у відновленні та відбудові, в розрізі інституційних секторів економіки, млрд дол. США

Джерело: Перша (RDNA 1), друга (RDNA 2) та третя (RDNA 3) програми оцінювання

Паралельно зі збором детальних даних та моніторингом у червні та листопаді 2023 року було проведено серію семінарів та консультацій з відповідними міністерствами та партнерами з розвитку для огляду прогресу впровадження, визначення пріоритетів та очікуваних впливів, обговорення доцільності та термінів реалізації, а також оцінки потреб у фінансуванні.

Проведена робота дозволила міністерствам визначити існуючі пріоритети на 2023 рік, які залишаться актуальними і в 2024 році, затвердити нові пріоритети на 2024 рік та визначити джерела фінансування у поєднанні із затвердженим національним бюджетом та процесами координації донорів.

1.10. Принципи та пріоритети реабілітації та відбудови економіки України на 2024 рік, визначені авторами на основі даних RDNA 3

Задоволення цих потреб має вирішальне значення для довгострокового відновлення та реконструкції прогресу розвитку, але потребує часу.

Ключовими факторами, що визначають цей часовий проміжок, є траєкторія війни та наявність фінансування. Однак здатність державного бюджету забезпечувати виділення коштів є такою ж актуальною, як і здатність забезпечувати реалізацію та координацію між профільними міністерствами, місцевими органами влади, громадянським суспільством, громадськими організаціями та виконавчими органами**.**

Відновлення виробничого потенціалу України та подолання руйнівних наслідків війни вимагатиме значного втручання держави. Це включає відбудову та покращення планування базової інфраструктури, створення стимулів для фінансування перспективних бізнесів, підтримку фінансового сектору в міру виявлення повної фінансової вартості війни.

Готовність приватного сектора інвестувати, наявність матеріалів і робочої сили також є важливими факторами. Цільові заходи та реформи мають вирішальне значення для залучення приватного сектору, що забезпечить створення економічного середовища, сприятливого для донорської підтримки, інвестицій приватного сектору та повернення інвестицій (рис. 9).

Однак, якщо найнагальніші потреби не будуть задоволені швидко, соціальні та економічні витрати будуть величезними, причому першими постраждають найбідніші та найвразливіші верстви населення.

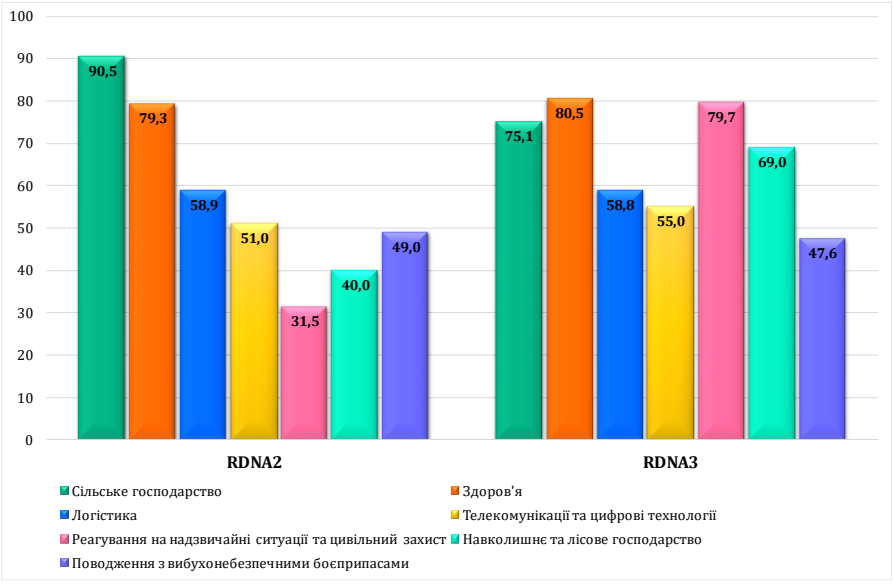

Рис. 9. Порівняння обсягів основних потреб, необхідних для післявоєнного відновлення економіки України за результатами другої (RDNA 2) та третьої (RDNA 3) програм оцінки, млрд дол. США [5]

Джерело: Друга (RDNA 2) та третя (RDNA 3) оціночні програми

Враховуючи масштаб та складність потреб, Уряд України запровадив структурований секторальний підхід до планування відновлення та відбудови країни.

У координації з Міністерствами інфраструктури, економіки та Офісом Кабінету Міністрів України, профільні міністерства працювали у 20 секторах для визначення пріоритетів на рівні проєктів, виявлення потреб у фінансуванні та моніторингу фінансування, виконання та використання коштів.

Процес супроводжувався проведенням семінарів та

[5] Примітка: вісь у - млрд дол. США; вісь х - сектори в межах RDNA 2 і RDNA 3. Вимоги в обох аналітичний документах RDNA охоплюють період до 2035 року

консультацій з експертами секторальних груп, які обговорювали технічні, економічні та соціальні наслідки різних пріоритетних проєктів, а також доцільність і терміни їх реалізації.

У рамках цього процесу було виділено 9,5 млрд дол. США (8,6 млрд євро) до 2024 року на вирішення найбільш нагальних пріоритетів ремонту, реабілітації та реконструкції. На додаток до 3,6 млрд дол. США, виділених на підтримку соціального захисту, щонайменше 5,5 млрд дол. США вже виділено на фінансування цих пріоритетів.

З шести пріоритетних сфер, визначених українськими міністерствами, найбільша частка державних витрат припадає на промисловість та послуги (майже 3,6 млрд дол. США) і житлово-комунальне господарство (3,1 млрд дол. США). На енергетику, послуги соціальної інфраструктури (переважно освіта та охорона здоров'я) та транспорт припадає 2,7 млрд дол. США, 2,4 млрд дол. США та 2,3 млрд дол. США пріоритетних видатків відповідно. Для підтримки міжгалузевих пріоритетів необхідні ще 1,2 млрд дол. США.

Автори вважають, що увага читачів має бути зосереджена на визначенні подальших нагальних стратегічних пріоритетів. Зокрема, на додаток до проєктів реабілітації та реконструкції, визначених у програмі RDNA 3, Уряд України визначив потребу у близько 3 млрд дол. США на додаткові стратегічні пріоритетні заходи у 2024 році в рамках багаторічного проєкту з підтримки економічного зростання та безпеки.

Ця сума включає 2 млрд дол. США на атомні електростанції (із загальної оцінки 8,9 млрд дол. США на кілька ядерних проектів), 700 млн дол. США (з 2,1 млрд дол. США) на додатковий захист високовольтних підстанцій і приблизно 280 млн дол. США (з 2,5 млрд дол. США) на реконструкцію великих нафтопереробних заводів.

Відповідно до секторального визначення Уряду України, промисловість та послуги включають: сільське господарство, промисловість, торгівлю. До житлово-комунального господарства входять: житлове господарство, централізоване теплопостачання, енергоефективність, комунальні послуги, управління відходами, водопостачання та водовідведення. Сфера транспорту охоплює транспортні та поштові послуги.

Соціальна інфраструктура та послуги включають культуру, освіту, охорону здоров'я та соціальний захист, а наскрізні аспекти охоплюють протимінну діяльність, реагування на надзвичайні ситуації, цивільний захист, демократію, правосуддя, права людини, комунікації, цифрову та кібербезпеку.

Зважаючи на інноваційний характер деяких із цих проєктів, Банк не може повністю оцінити їхню вартість з огляду на конфіденційність. Державні інвестиції можуть прискорити мобілізацію до 5,5 млрд дол. США приватних вкладень на відновлення та реконструкцію у 2024 році.

Для досягнення пріоритетів, визначених галузевими міністерствами на 2024 рік, необхідно понад 8 млрд дол. США у вигляді міжгалузевих інвестицій держави та державних підприємств (ДП), зниження фінансових ризиків та залучення приватних інвестицій, трансфертів, субсидій та гарантій для подолання обмежень. Окрім того потрібно майже 5 млрд дол. США на інші видатки. Ці заходи можуть прискорити приватні інвестиції на суму до 5,5 млрд дол. США, одночасно сприяючи збільшенню оборотного капіталу на таку ж суму. «Кредити 5-7-9» для МСП та пільгова іпотека для споживачів» можуть бути використані для підтримки МСП та ланцюгів поставок, а також для створення стимулів для споживчих інвестицій на ринку житла.

Цей внесок приватного сектору та його концентрація у промисловості, торгівлі, сільському господарстві та

житловому будівництві відповідає оцінкам Міжнародної фінансової корпорації (МФК), згідно з якими, залежно від реформ та державного втручання, від однієї шостої до однієї третини потреб, визначених у RDNA 2, може бути профінансовано приватним сектором у короткостроковій перспективі.

Приватний сектор включає компанії та домашні господарства; показники оцінюються на основі прийнятних мультиплікаторів інвестицій і кредитування різних інструментів державної підтримки. Варто зазначити, що інвестиції приватного сектору не оцінювалися в RDNA 2

Беручи до уваги все висловлене вище, автори взяли на себе сміливість розробити концептуальну модель визначення системи пріоритетів процесу відновлення, реабілітації та відбудови економіки України (рис. 10).

Хоча пріоритети RDNA 3, визначені профільними міністерствами, демонструють збільшення фінансування порівняно з пріоритетами RDNA 2 (15,3 млрд дол. проти 14,1 млрд дол.) та їх реалізація є багаторічним процесом.

Державні видатки, необхідні для виконання певних пріоритетів RDNA 3, на 8,5% перевищують цільовий показник RDNA 2, що становить менше половини зростання потреб за цей період.

Підвищення пріоритетів у RDNA 3 відображає зростаючі потреби, а також визнання важливості планування та фінансування протягом багаторічних циклів інвестиційних програм, зокрема для великих інфраструктурних проєктів, які можуть мати тривалі терміни закупівель та вимоги до їх фінансування.

Це може призвести до фінансових зобов'язань у 2024 році, навіть якщо фактичні витрати відбуватимуться протягом більш ніж одного року. Оскільки Україна переходить від реконструкції до повномасштабного відновлення, планування та фінансування багаторічних інвестицій набуватиме дедалі більшого значення.

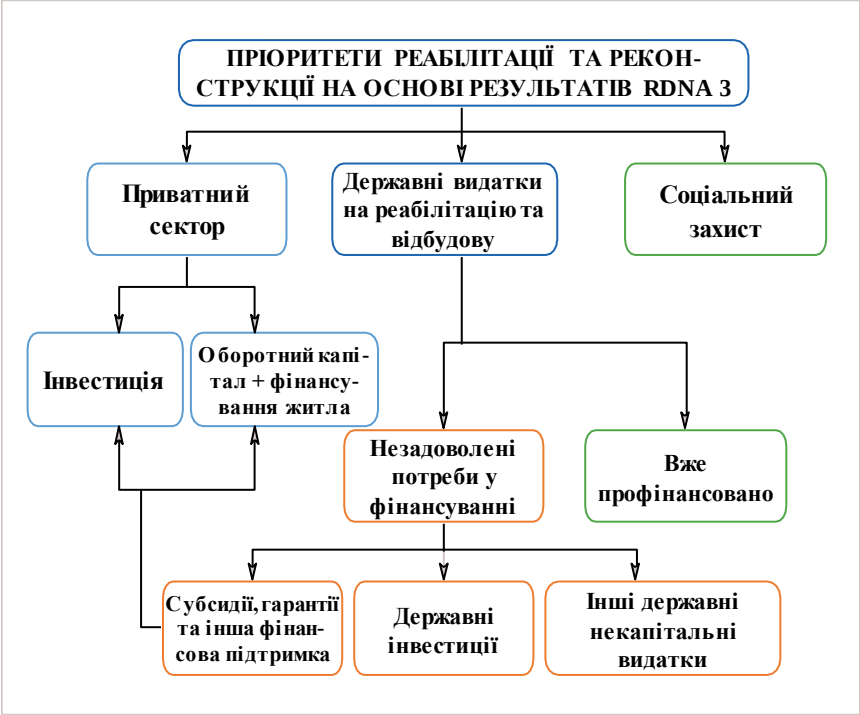

Рис. 10. «Дерево цілей» відповідно до національних пріоритетів процесів реабілітації та відбудови України за результатами другої (RDNA 2) та третьої (RDNA 3) програм оцінки, млрд дол. США

Джерело: Розробки авторів на основі Другої (RDNA 2) та Третьої (RDNA 3) оціночних програм

Відновлення та реконструкція в умовах обмежених ресурсів та можливостей реалізації потребуватиме подальшого визначення стратегічних пріоритетів, підкріплених своєчасним і передбачуваним фінансуванням. З огляду на ймовірне завдання мобілізації додаткових 9,5 млрд дол. США у 2024 році на додаток до наявних бюджетних коштів, Уряду України необхідно буде

розглянути, серед іншого, різні аспекти.

Уряд України повинен буде врахувати, серед іншого, різні можливості секторів щодо реалізації, пріоритети, пов'язані з різними географічними регіонами, потреби місцевих громад та вразливих груп населення, а також наявність коштів, і обговорити процес визначення стратегічних пріоритетів за секторами, щоб забезпечити задоволення найбільш критичних потреб.

Водночас, дуже важливо отримати середньострокові, передбачувані фінансові зобов'язання від донорів, щоб дозволити виконавчим організаціям планувати та управляти довгостроковими, інтегрованими закупівлями. Цьому може сприяти більш ефективна інтеграція визначених пріоритетів і проєктних планів у процес середньострокового бюджетного планування, а також реалізація інших кроків, передбачених дорожньою картою реформування системи управління державними інвестиціями, прийнятою урядом України (наприклад, створення стратегічних інвестиційних рад).

Окрім визначення стратегічних пріоритетів, ефективність відновлення та реконструкції можна підвищити в короткостроковій перспективі за допомогою кількох ключових заходів, зокрема шляхом прискорення реалізації програми реформ, включаючи розробку плану реконструкції України. Це сприятиме економічному зростанню, економічній та інституційній модернізації та зміцненню спроможності державного сектору на місцевому рівні відповідно до стандартів і політики ЄС.

Посилення спроможності державного сектору планувати, розробляти та впроваджувати заходи з відновлення та реконструкції шляхом постійного вдосконалення фінансового менеджменту, закупівель, стратегічного та середньострокового бюджетного планування. Крім того, буде посилено інституційну та

технічну спроможність органів влади та зацікавлених сторін, а також міжвідомчу координацію та визначення між секторальних пріоритетів.

Ключову роль у цьому відіграватиме «Карта реформ» - використання можливостей для інвестицій приватного сектору, в тому числі шляхом прискорення реалізаціїреформ, спрямованих на підтримку конкуренції та поглиблення інтеграції з ЄС і міжнародними ринками.

Реформи та урядові заходи, які спрямовані на стимулювання інвестицій приватного сектору та розширення його ролі у відновленні економіки, включають лібералізацію цін на енергоносії, приватизацію (залучення приватного сектору) у транспортному та банківському секторах, а також участь у стратегічному плануванні, управлінні проєктами, закупівлях, впровадженні інвестицій та залученні зацікавлених сторін.

Посилення спроможності місцевих органів влади та відповідних технічних навичок для розбудови сучасних, інклюзивних та стійких громад.

Особливий теоретичний і практичний інтерес з точки зору економічної політики держави представляє порівняння розміру завданих збитків під час бойових дій і потреб у відновленні економіки, виробничої та соціальної інфраструктури (рис. 11).

Ці обсяги визначаються під час місій міжнародними експертами у форматі **програм RDNA 2 та RDNA 3.**

Результати цього порівняння представлені на рисунку 12.

Після вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року війна вступала в різні фази інтенсивності. Події перших місяців війни спричинили руйнування у низці міст, муніципалітетів та регіонів, особливо там, де український Уряд тимчасово втратив контроль.

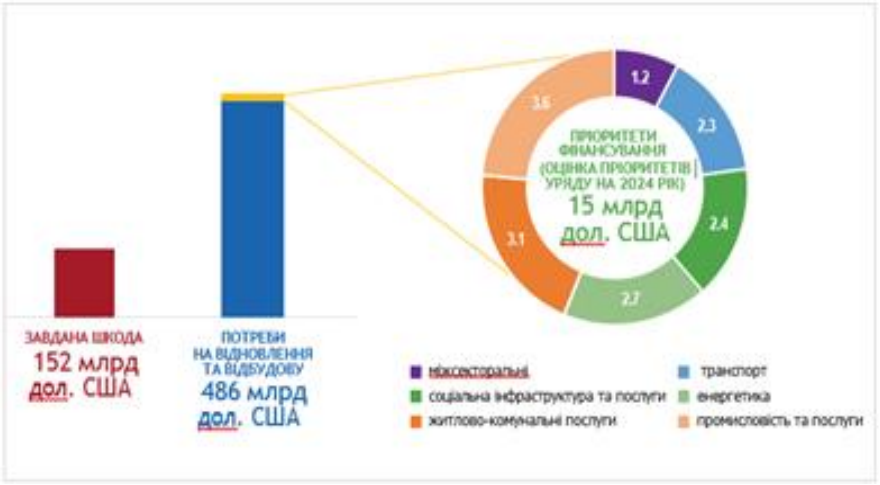

Рис. 11. Інфографічне відображення основних результатів впровадження RDNA 3 у розподілі за завданими збитками, економічними потребами та пріоритетами процесів відновлення та відбудови України, млрд дол. США

Джерело: Друга (RDNA 2) та Третя (RDNA 3) оціночні програми

Ракетні удари та атаки дронів на критичну інфраструктуру України, особливо енергетичну інфраструктуру та житло, посилилися на початку жовтня 2022 року та тривали протягом усього опалювального сезону 2022 – 2023 рр.

Під удар потрапили великі міста та щонайменше 16 областей України, внаслідок чого мільйони людей залишилися без світла, води та/або опалення.

Протягом всього 2023 року відбувалися регулярні інтенсивні удари по інфраструктурі, переважно на південному сході, що охопило багато регіонів. На другому році війни росія зосередила свій наступ на сході України. Руйнування дамби Каховської гідроелектростанції призвели до масштабного затоплення 80 населених пунктів у чотирьох областях: Херсонській, Миколаївській, Дніпропетровській та Запорізькій.

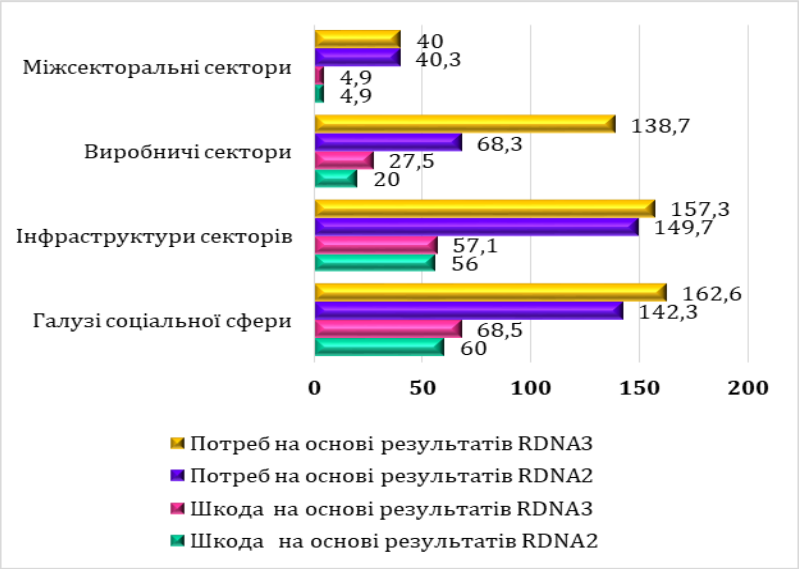

Рис. 12. Системне порівняння основних результатів програм RDNA 2 та RDNA 3 у розрізі завданих збитків та потреб економіки на відновлення та відбудови, млрд дол. США

Джерело: Друга (RDNA 2) та Третя (RDNA 3) оціночні програми

Близько 100 000 жителів безпосередньо постраждали від повені.

Протягом останніх місяців 2023 року відбулися жорсткі удари по портах, у тому числі в Одеській та Миколаївській областях та вздовж річки Дунай, а також зростання інтенсивності атак на інфраструктуру, особливо на південному сході. Непередбачувані авіаудари та бойові атаки безпілотників, а також артилерійські удари продовжують завдавати ударів по таких містах, як Київ.

У 2023 році активні бойові дії перемістилися у бік Донецької та Запорізької областей, де відбувалися інтенсивні зіткнення через спроби України отримати контроль над тимчасово непідконтрольними територіями.

Контрнаступальні дії навесні 2023 року розширили райони бойових дій на Запорізьку та Херсонську області. Зокрема, Запорізька область зазнала ударів важкої артилерії, ракет та літаків/дронів під час спроб України відновити контроль влітку. Війна призвела до значних жертв серед мирного населення. У грудні 2023 року Верховний комісар ООН з прав людини повідомив про понад 10 000 смертей [23].

ЧАСТИНА ІІ

РОЗДІЛ 2
ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ, СФОРМУЛЬОВАНІ СЕКРЕТАРІАТОМ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ДЛЯ КРАЇН, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬСЯ ПОВОЄННИМ ВІДНОВЛЕННЯМ, В ТОМУ ЧИСЛІ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

2.1. Концептуальний підхід ООН, який розроблений з метою організації процесів постконфліктного та повоєнного регулювання

Проблеми, що стоять перед постконфліктними країнами, є більш серйозними в ряді аспектів, ніж ті, що стоять перед бідними, але мирними країнами, що розвиваються.

Серед цих проблем найголовнішими є – серйозне ослаблення державного потенціалу, знищений фізичний, людський та соціальний капітал, викривлене економічне стимулювання, повсюдна бідність та масове безробіття.

До того ж, наголошують автори, ці умови ставлять країни, що роздираються війною, під постійний ризик рецидиву військових дій та насильницького конфлікту.

Пріоритети економічної політики для країн постконфліктного відновлення мають враховувати ці відмінності. Вони повинні включати мінімізацію ризику повторення конфліктів та відновлення довіри в соціальних, політичних та економічних інститутах.

З цією метою, згідно з висновками, розглянутими у звіті, важливо посилити здатність держави забезпечувати безпеку житла та громад, включаючи економічну безпеку, шляхом забезпечення верховенства права та надання основних соціальних послуг. Водночас пріоритети економічного відновлення мають бути зосереджені на зайнятості, заохоченні продуктивних інвестицій, зменшенні бізнес-ризиків та зменшенні групової нерівності.

Це значні виклики, які потребують допомоги з боку міжнародної спільноти. Ось чому система Організації Об'єднаних Націй (ООН) приділяє таку велику увагу підтримці різних аспектів зусиль із запобігання та відновлення конфліктів і розбудови миру в багатьох країнах. Невід'ємною частиною цього порядку денного є робота Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) разом з ООН та іншими партнерами з розвитку над підтримкою країн у ліквідації наслідків конфліктів за допомогою таких заходів, як допомога у відновленні засобів до існування, житла та спроможності уряду.

Ґрунтуючись на роботі та досвіді ПРООН у цій сфері, розроблено та прийнято на рівні Резолюції ООН «**Звіт про запобігання та відновлення після кризи».**

У цьому звіті стверджується, що стратегія та політика постконфліктного відновлення мають бути закріплені на місцевих двигунах економічного відновлення.

Цей програмний документ є відповіддю на рішення №о 2006/50 від 28 листопада 2006 року, яке доручило Міжнародній організації праці (МОП) та, в рамках Програми розвитку ООН (ПРООН), Бюро із запобігання та відновлення кризових ситуацій (BCPR) очолити міжвідомчу робочу групу з метою розробки загальносистемного програмного документа Організації Об'єднаних Націй щодо створення постконфліктної

зайнятості, отримання доходу та реінтеграції, а також оперативні настанови з цього питання (рис. 13).

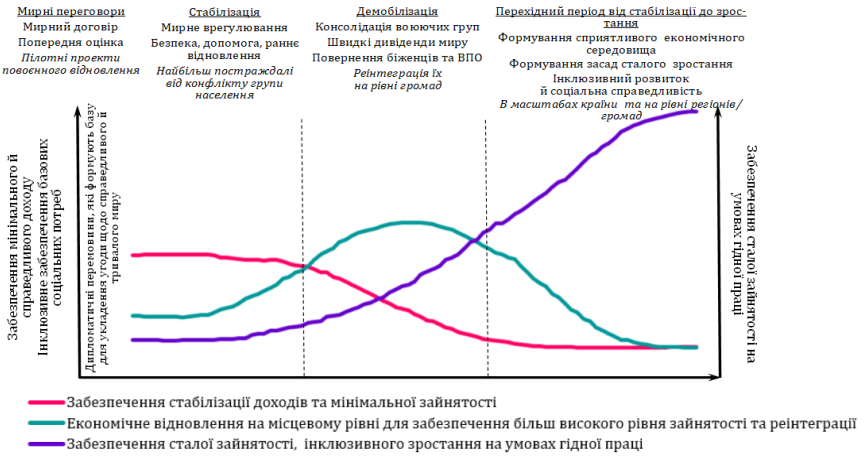

Рис. 13. Концептуальна схема розроблення та реалізації повоєнних планів відновлення економіки та суспільства

Джерело: Скомпільовано авторами на основі програмних документів ООН

У процесі підготовки цієї політики були проведені консультації зі Світовим банком та Міжнародним валютним фондом (МВФ) як ключовими партнерами у постконфліктному відновленні. Ця політика сприяє роботі Комісії з розбудови миру (НСТУ), особливо в її спробі запропонувати інтегровані стратегії стабілізації, реінтеграції, економічного відновлення та розвитку.

Політика постконфліктного відновлення також тісно пов’язана з цілями та завданнями, що містяться в Підсумковому документі Всесвітнього саміту 2020 року та Міністерській декларації Економічної та соціальної ради ООН (ЕКОСОР) 2020 року.

Ця політика узгоджується та доповнює інші міжвідомчі процеси, спрямовані на посилення підтримки

країн у умовах постконфліктного перехідного періоду, таких як ті, що зараз відбуваються в Кластерній робочій групі з раннього відновлення (CWGER) Міжвідомчого постійного комітету (IASC), Робочій групі ООН з питань перехідного періоду, Міжвідомчій робочій групі ООН з роззброєння, демобілізації та реінтеграції (IAWG-DDR), та інші міжвідомчі цільові групи Організації Об'єднаних Націй, що займаються питаннями миробудування. Ця політика спрямована на усунення прогалин, які також були виявлені на цих форумах, зокрема тих, що стосуються зайнятості та реінтеграції.

Політикавідновлення економіки і суспільства сприяє досягненню спільного розуміння та забезпечує загальносистемний підхід Організації Об'єднаних Націй до працевлаштування та реінтеграції, побудований на наборі керівних принципів та програмних керівних принципів, розроблених для підтримки програм на рівні країни в постконфліктних умовах. Ця політика спрямована на те, щоб допомогти розширити масштаби та максимізувати вплив, узгодженість та ефективність підтримки зайнятості та реінтеграції, що надається урядам та народу програмами, фондами та спеціалізованими установами Організації Об'єднаних Націй у цих складних умовах.

Особлива увага приділяється забезпеченню того, щоб ця політика відповідала потребам та можливостям усіх постраждалих від конфлікту груп, включаючи вдів та сиріт, чоловіків та жінок з інвалідністю, молодь, внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та біженців, а також інші вразливі групи. Особлива увага буде приділена забезпеченню того, щоб політика комплексно враховувала питання, пов'язані з безробітними жінками та молоддю в постконфліктних ситуаціях. Цільові заходи повинні балансувати між високопріоритетними питаннями безпеки та довгостроковими міркуваннями щодо справедливості. Ця

політика має на меті запропонувати цілісну та всеосяжну структуру, яка може бути застосована на практиці для досягнення конкретних, цільових груп, але в рамках всеосяжного та сталого підходу, розробленого на етапі до укладення мирної угоди або конфлікту.

2.2. Особливості реалізації рамочного підходу ООН в Україні під час повоєнного відновлення національних економік

Після трьох років конфлікту місцеві економіки часто перебувають у стані стагнації і не можуть відновитися самостійно. В основному це пов'язано зі зниженням купівельної спроможності, порушенням комерційних структур, втратою виробничих активів, неадекватністю інфраструктури, низькими та недостатніми навичками робочої сили, а також ризиками та нестабільністю, що стримують інвестиції.

Не будучи привабливими для приватних інвестицій, такі економіки не в змозі переломити негативну тенденцію, що впливає на них. У такому контексті необхідно спрямувати кошти, виділені на постконфліктне миротворення, відновлення та відбудову, щоб заповнити ці прогалини та активізувати місцеві економіки.

Необхідно докласти значних зусиль для мобілізації і навіть створення додаткових джерел фінансування, які поступово замінюють допомогу.

Діяльність регіональних/місцевих органів влади з відновлення/створення дрібних засобів до існування проводиться якомога раніше. Вони націлені на постраждалі від конфлікту громади та приносять швидкі дивіденди від миру.

Тим часом, місцеві зацікавлені сторони поступово

супроводжуються процесами середньострокового економічного відновлення, з різними ступенями та типами участі, починаючи від простого обміну інформацією і закінчуючи прийняттям рішень, відповідно як до конкретного сценарію, так і відповідно до їхніх можливостей. Такі процеси сприяють мирному і конструктивному діалогу і, в кінцевому підсумку, примиренню.

В основі середньострокових дій регіональних й місцевих органів влади автори пропонують розбудову потенціалу місцевих суб'єктів, які мають відношення до LER, а саме: місцевих органів влади, фінансових та нефінансових постачальників послуг для створення та розвитку бізнесу, підприємців, робітничих організацій, громадських організацій (ОГС) тощо.

Збільшення потенціалу дозволить місцевим суб'єктам поступово створювати та краще використовувати місцеві економічні можливості, що виникають у рамках планів відновлення та реконструкції. Сфера діяльності, а також засоби до існування розширюється в міру зростання місцевих потужностей.

Метою ініціатив LER буде відновлення мінімуму виробничих та комерційних функцій на місцевих ринках, які постраждали внаслідок конфлікту. **У довгостроковій перспективі LER має перетворитися на стратегії місцевого економічного розвитку (МЕР). У сфері МЕР партисипативне планування буде більш систематичним, інституціолізованим і повністю «знизу вгору», із залученням ширшої бази місцевих зацікавлених сторін.**

Треба взагалі наголосити, що у постконфліктних ситуаціях зайнятість є життєво важливою для короткострокової стабільності, реінтеграції, економічного зростання та сталого миру.

Розповсюджуючи цю стратегічну думку, Організація Об'єднаних Націй прийняла Резолюцію, яка сприяє досягненню спільного розуміння та забезпечує підхід ООН до зайнятості та реінтеграції, побудований на наборі керівних принципів та керівних принципів програмування, розроблених для підтримки програм на рівні країни та її регіонів/просторових одиниць (рис. 14).

Рис. 14. Взаємозв'язок програм повоєнного відновлення економіки з акцентом на домінанту регіонального розвитку

Джерело: Розробки авторів на основі програмних документів ООН

Ця політика спрямована на сприяння розширенню та максимізації впливу, узгодженості та ефективності підтримки, що надається постконфліктним країнам програмами, фондами та спеціалізованими установами ООН. Особлива увага приділяється потребам та

можливостям груп, що постраждали від конфлікту, з особливою увагою до питань, що стосуються безробітних жінок та молоді. У оперативній керівній записці викладено імплементацію та інституційні домовленості між різними органами Організації Об'єднаних Націй у цій галузі.

Узгоджені та комплексні стратегії сприяння зайнятості та реінтеграції після конфлікту повинні завжди включати три програмні напрямки, описані нижче. Хоча всі три напрямки сприяють зайнятості, їх фокус різний: відповідно стабілізація, реінтеграція та створення довгострокової зайнятості. Програми в цих напрямках починаються в один і той же час, їм передує планування до укладення мирної угоди. Всі три треки спостерігаються на будь-якій фазі відновлення, але їх інтенсивність зазвичай досягає піку в різний час.

Планування, що передує досягненню мирної угоди, має враховувати зайнятість та інші соціально-економічні проблеми в постконфліктній обстановці ще до його завершення. Пілотні програми створення робочих місць можуть бути розпочаті в безпечних районах до досягнення повної мирної угоди. Такі оцінки, як оцінка постконфліктних потреб (PCNA) може збирати відповідну інформацію щодо зайнятості та інших соціально-економічних потреб постраждалих від конфлікту груп та їхніх громад.

Згадана вище Резолюція ООН передбачає координувати діяльність регіональних та місцевих органів влади у повоєнний період за трьома основними напрямками.

1. Стабілізація отримання доходу та екстрена зайнятість.

Цей напрям програм зайнятості спрямований на зміцнення безпеки та стабільності. Програми, як правило, націлені на конкретних осіб, які постраждали від

конфлікту, в першу чергу, біженців та ВПО.

Акцент робиться на короткострокових заходах реагування, часто тимчасового характеру, які забезпечують швидкі мирні дивіденди цілеспрямованим колишнім комбатантам, молоді з групи високого ризику, репатріантам, внутрішньо переміщеним особам та іншим особам, які мають нагальні потреби або мають високий ризик експлуатації чи жорстокого поводження, особливо жінкам.

Окрім сприяння стабілізації та допомозі, програми прямої зайнятості також можуть зробити перший цінний внесок у відбудову та відновлення. Якщо ці програми добре розроблені, вони можуть допомогти розпочати економічне та соціальне відновлення та відновити засоби до існування.

Програми включають екстрені тимчасові робочі місця, такі як готівка за роботу та державні служби зайнятості, а також базові засоби до існування та гранти для стартапів (включаючи грошову допомогу).

2. Відновлення місцевої економіки для працевлаштування та реінтеграції.

Цей напрям програм зайнятості зосереджений на сприянні можливостям працевлаштування на місцевому рівні, де в кінцевому підсумку відбувається реінтеграція.

Відбудова громад надає можливості для усунення корінних причин конфліктів та сприяння примиренню у довгостроковій перспективі. Сфера діяльності економічних суб'єктів є ширшою, а потенціал та розвиток інституцій стають центральними цілями.

Основна увага приділяється консолідації мирного процесу та реінтеграції. Ці програми включають: 1) розвиток потенціалу органів місцевого самоврядування та інших місцевих органів влади та установ (включаючи звичайні установи), постачальників бізнес-послуг та інших

об’єднань; 2) програми розвитку, орієнтовані на громади, що включають інвестиції в місцеву соціально-економічну інфраструктуру та соціально-виробничі програми; та 3) місцеві програми економічного відновлення, що складаються з консультацій з громадськими групами з питань розвитку приватного сектору та послуг прямої підтримки зайнятості, таких як фінансовий розвиток та програми мікрофінансування.

3. Створення сталих робочих місць та гідна праця.

Цей напрям передбачає підтримку політики, розвиток інституційної спроможності на національному рівні та створення рамок для соціального діалогу з метою досягнення досягнення консенсусу щодо «правил гри».

Кінцевою метою є сприяння сталому довгостроковому розвитку, який підтримує «продуктивну зайнятість та гідну працю», поважаючи при цьому фундаментальні права людини, сприяючи гендерній рівності та увазі до різних груп населення, в точу числі, маргіналізованих.

Хоча більшість заходів у цьому напрямку продовжують відігравати важливу роль у міру відновлення країни, важливо, щоб робота в цій сфері розпочиналася одразу після кризи, балансуючи між необхідністю швидких дій та важливістю сталого впливу.

Ключові програми включають: 1) підтримку макроекономічної та фіскальної політики, активного ринку праці, трудового законодавства та інвестиційної політики, а також секторальної політики, що сприяє створенню зайнятості; 2) підтримку фінансового сектору та послуги з розвитку бізнесу; 3) сприяння інститутам, пов’язаним з працею, які сприяють працевлаштуванню, соціальному захисту та іншим аспектам управління працею.

Ці програми повинні бути підтримані та перевірені соціальним діалогом між тристоронніми складовими (урядом, роботодавцями та працівниками) та іншими відповідними зацікавленими сторонами для досягнення

консенсусу щодо політики на ринку праці, а також правових та інституційних реформ.

Зайнятість та самозайнятість дозволяють чоловікам та жінкам, які постраждали від конфлікту, налагодити стабільні засоби до існування: вони є важливими інструментами розбудови миру.

Зростання зайнятості сприяє широкому, всеохоплюючому відновленню та має ключове значення для підтримки реінтеграції колишніх комбатантів та репатріантів чоловічої та жіночої статі.

Але швидке зростання робочих місць не відбувається просто так. Сприяти зростанню зайнятості складно в мирний час, а в постконфліктних ситуаціях – вдвічі більше. Конфлікт руйнує інфраструктуру, зупиняє приватні інвестиції та експорт, завдає шкоди соціальній структурі, знищує робочі місця та знижує заробітну плату.

Постконфліктні ситуації також часто характеризуються додатковим тягарем невизначеності та незахищеності, включаючи крадіжки та мародерство. «Конфліктна економіка» відхиляє державні та приватні активи від їхнього законного соціального та економічного використання, породжуючи незаконний маркетинг та контракти. Громадські та державні установи припиняють надавати мережі безпеки та життєво важливі державні послуги, створюючи підґрунтя для гуманітарних катастроф.

У цих складних умовах політика зайнятості повинна сприяти більш стабільним, інклюзивним та оплачуваним можливостям зайнятості: робочим місцям, які одночасно зменшують безробіття та допомагають пом’якшити регіональні та соціальні нерівності, які часто підживлюють конфлікти.

Незважаючи на те, що трудомістка реконструкція, що фінансується за рахунок допомоги, може створити велику кількість робочих місць на етапі стабільності та допомоги, це швидке рішення часто є нестійким.

Хоча ці робочі місця, що фінансуються за рахунок допомоги, можуть сприяти стабілізації постконфліктної ситуації та пожвавити засоби до існування, необхідно вжити заходів для уникнення негативних наслідків для місцевої економіки, зокрема через механізми передачі, які впливають на ціни, заробітну плату та ефективне виробництво та постачання товарів і послуг. Основним викликом постконфліктної політики зайнятості є здійснення переходу від створення робочих місць за підтримки допомоги до сталого, несубсидованого зростання робочих місць у приватному та державному секторах.

Створення можливостей для працевлаштування молоді є серйозним викликом. Жертвами та винуватцями конфлікту є непропорційно велика кількість працівників у вікових групах 15 - 24 роки. Навіть у мирний час безробіття серед молоді часто сягає потрійного середнього рівня.

Окрім того, що постконфліктна місцева економіка занадто мала, щоб молоді працівники могли отримати свою першу роботу або розпочати бізнес. Вони також часто стають жертвами конфліктів і погано підготовлені до виходу на ринок праці чи відкриття власного бізнесу.

Можливо, вони були травмовані війною, осиротіли та/або були відірвані від сім'ї та громади, а також позбавлені базової освіти, соціальних та професійних навичок, необхідних для успіху в бізнесі або як наймані працівники. Молоді працівники також перебувають у дітородному віці і якщо батьки маленьких дітей, то несуть подвійне навантаження. Щоб впоратися з цим, їм потрібна вибіркова та адресна допомога. Молоді безробітні або недостатньо зайняті чоловіки та жінки часто опиняються в пастці порочного кола насильства, бідності, неписьменності та інших соціальних негараздів.

РОЗДІЛ 3
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПЛАНУ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

У цьому розділі проаналізовано історичні наслідки плану Маршалла в Європі після Другої світової війни, а також методологічні засади розробки плану повоєнної економічної відбудови України та подолання руйнувань промислової, житлової, соціальної та транспортної інфраструктури на національному та регіональному рівнях. Автори також окреслюють принципи нової регіональної політики в контексті воєнних дій та повоєнної відбудови України.

При цьому, спираючись на глибоку оцінку розвитку різних аспектів регіоналістики, викладених у теоретико-методологічних і прикладних працях відомих вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячених теорії розміщення продуктивних сил та регіонального розвитку, автори на високому науковому рівні і в доступній формі викладають наукові засади сучасної теорії й методології просторового розвитку під час та після військових дій.

3.1. Аналіз історичних наслідків плану Маршалла в Європі після Другої світової війни та досвід інших країн у ефективному подоланні наслідків війни

При написанні цього розділу автори керувалися розумінням того, що випадок України є особливим. Рівень економічного розвитку України, наявність сформованих державних інститутів і легітимної влади, налагоджених виробничих процесів і відносної стабільності фінансової системи суттєво відрізняються від перспектив відновлення

інших країн, які пережили війну, етнічну або громадянську.

Тому нашій країні близькі приклади європейських країн, що виходили з післявоєнних криз після останньої світової війни, а також країн Східної Європи та Азії.

Вивчивши досвід понад двох десятків країн, автори доходять висновку, що найбільш логічним шляхом для розробки успішного плану та програми повоєнної відбудови України є аналіз плану Маршалла та сценаріїв відбудови п'яти країн: Західної Німеччини, Італії, Японії, Кореї та Ізраїлю.

Ці п'ять країн, звісно, є абсолютно різними з точки зору геополітичних, економічних та соціальних умов їх розвитку та післявоєнної відбудови.

Але, як вважають автори, початкові економічні умови та кінцеві результати цих країн мають дуже схожі характеристики.

Слід підкреслити, що всі досліджувані країни зіткнулися з великими руйнуваннями і кожна з них не тільки успішно відновилася, але й здійснила економічний прорив. Зокрема, щонайменше три з країн, яким довелося відновлюватися після війни, сьогодні входять до п'ятірки найбільших економік світу. Цей період відновлення отримав назву «економічного дива» і демонструє появу нових можливостей для економік постраждалих країн у післявоєнний період.

3.2. Відбудова Європи та план Маршалла (1948 - 1953 рр.)

Автори хочуть підкреслити, що європейські країни та їхні національні економіки зазнали серйозної шкоди під час Другої світової війни.

Виробнича, соціальна і транспортна інфраструктури

цих країн була серйозно зруйнована війною. Зокрема, сільськогосподарське виробництво досягло лише 83% від рівня 1938 року, промислове виробництво - 78%, а експорт - 59%.

Економічні зв'язки всередині Європи та з рештою світу були розірвані. Програма «Відновлення Європи», офіційно відома як План Маршалла, була розроблена між 1946р. і 1947р. як відповідь на значні економічні та соціальні труднощі в Західній Європі. Серед найгірших були 50-відсоткова руйнація житлової інфраструктури (понад 5,5 млн будинків було зруйновано) та голод. Одним із засобів допомоги стало вливання коштів зі Сполучених Штатів на суму біля 20-ти млрд дол. США протягом чотирьох років. За оцінками авторів, зараз ця сума становить близько 210-230 млрд дол. США.

Слід підкреслити, що 20% цієї суми було надано у вигляді дешевих кредитів, а 80% - у вигляді грантів. Не слід забувати, що матеріальна й технічна допомога Плану Маршалла була здебільшого спрямована насамперед на відбудову промисловості. В результаті, між 1945р. і 1947р. ще 14 млрд дол. США було виділено безпосередньо на відбудову промислової і транспортної інфраструктури Європи.

План відбудови передбачав допомогу 16 західно-європейським країнам, але основними отримувачами допомоги були Великобританія, Франція, Італія, Західна Німеччина та Нідерланди.

Ці шість країн отримали близько 70% від загального обсягу фінансування Плану Маршалла. Слід додати, що кошти Плану Маршалла не надходили безпосередньо до бюджетів країн, а були використані здебільшого на придбання зі Сполучених Штатів Америки різних видів промислової та сільськогосподарської продукції.

Так, зокрема, в перший рік дії Плану Маршалла, тобто,

протягом 1947 року, близько 60% від загальної суми виділених коштів пішло на закупівлю продуктів харчування, доставлених зі США урядам країн-реципієнтів, котрі, слідуючи процедурам Плану Маршалла, продавали товари компаніям, які оплачували вартість товарів у національній валюті.

І вже потім уряди європейських країн витрачали отримані у національні бюджети кошти на вирішення економічних й соціальних проблем.

Таким чином, левова частина акумульованих коштів витрачалася для інвестування в реконструкцію та розвиток національних економік або, наприклад, як у Сполученому Королівстві, з метою погашення державних військових боргів.

При цьому, кошти акумулювалися і управлялися спеціальним фондом під спільним контролем влади країни-реципієнта і США. Цей фонд також оцінював потреби країни і керував витратами.

Окремо слід зазначити, що окрім прямих економічних цілей, План Маршалла вирішував і певні політичні цілі.

Зокрема, однією з головних умов, на основі яких здійснювалася допомога, була відсутність комуністичних, або інших лівих, проксі-комуністичних, партій у складі коаліційних урядів країн.

Італія, наприклад, змогла отримати левову частки гуманітарної, технічної та матеріальної допомоги лише після того, як комуністи під керівництвом Антоніо Грамші, потерпіли поразку на виборах і не ввійшли до складу уряду.

Іншою політичною умовою було встановлення європейської економічної інтеграції та співпраці між економіками. Економічна співпраця «вугілля з Руру та залізної руди з Лотарингії» заклала економічні підвалини для майбутнього ЄС.

Судячи з загальних результатів, план спрацював. В результаті економіка країн-реципієнтів зросла на 30% у порівнянні із довоєнним рівнем 1940 року.

Найуспішніше відновлення було досягнуто у двох країнах: - Західній Німеччині та Італії. І це при тому, що ці країни отримала менше чверті від загального обсягу фінансування, передбаченого Планом Маршалла.

Ці два випадки необхідно проаналізувати окремо, щоб зрозуміти, як саме здійснювалися реформи у цих двох країнах.

3.3. Інституційні й організаційні реформи Західної Німеччині (1948 - 1960 рр.) та їх соціально-економічні результати

Повоєнна економічна ситуація: переможена Німеччина була повністю зруйнована після війни; виробництво впало більше ніж у сім разів у порівнянні із довоєнним рівнем економічного розвитку країни.

Було зруйновано біля 45% житла, більше 40% промислових підприємств і транспортної інфраструктури. Кожен другий громадянин Німеччини мав статус безробітного.

Бюджетно-фінансова система була повністю зруйнована через масову інфляцію і величезний державний борг, рівень якого становив більше ніж 200 відсотків ВВП.

Бурхливий розвиток Німеччини розпочався у середині 1948 року, коли канцлер Людвіг Ерхард декларативно й жорстко скасував державний контроль над цінами на товари і припинив дію 90% нормативних актів, що регулювали бізнес.

Концепція німецьких реформ загалом була ліберальною: заохочувалися конкуренція та інвестиції;

скасовувалася державна монополія та створювалися приватизаційні структури.

Наступним важливим кроком стала фіскальна реформа. Війна скоротила грошову масу Німеччини більш ніж на 93%.

Нова грошова одиниця, - німецька марка, замінила стару рейхмарку, в результаті чого німецькі компанії отримали достатньо грошей, щоб виплатити перші зарплати.

Економічне зростання базувалося на переорієнтації та відновленні військових підприємств на випуск продукції легкої, харчової, текстильної промисловості, виробництво побутової техніки та автомобілів.

Важливу роль відіграла фінансова та технічна допомога з боку США. По-перше, США дозволили Західній Німеччині відновити власне виробництво алюмінію та верстатів. По-друге, США поставили ФРН товарів на суму біля 4 млрд дол. США (у тому числі 1,5 млрд дол. США за планом Маршалла), виручка від яких надійшла до комерційних банків для економічного розвитку Західної Німеччини.

Важливу роль відігравали також прямі іноземні інвестиції, які надавав Уряд та приватні компанії зі США: Так, зокрема, між 1950р. і 1957р. обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку ФРН збільшився майже5вдвічі.

У повоєнній Західній Німеччині особлива увага приділялася фіскальній політиці. В результаті, центральні та місцеві органи влади звели свої бюджети до мінімуму. Валютний контроль був поступово скасований, і в цій сфері не відбулося жодної лібералізації. Було випущено облігації державного займу. Всі 100% коштів від продажу цих цінних паперів були спрямовані на підтримку бізнесу. Основна частина видатків державного бюджету також спрямовувалася на ці цілі.

В рамках державної податкової реформи, диференційовану ставку податку на прибуток підприємств було замінено на єдину ставку в розмірі 50%. Також було запроваджено програму прискореної амортизації виробничого обладнання (50% амортизації дозволяється протягом перших двох років). Для заохочення експорту уряд запропонував податкові пільги та кредити для великих контрактів. Фізичні особи з річним доходом менше 2400 марок були оподатковані за ставкою 18%, тоді як ставка податку була збільшена до 95% для річного доходу понад 250 000 марок.

Податки на доходи від цінних паперів також були знижені. Німецька «Велика реконструкція» відіграла важливу роль у відновленні західнонімецької економіки. Через розруху, спричинену 12 мільйонами біженців зі східних земель, та потребу в додатковому житлі, були створені окремі програми стимулювання будівництва житлової та комерційної нерухомості з податковими пільгами та державним співфінансуванням.

Основні економічні наслідки плану Маршалла в Німеччині.

У 1962 році промислове виробництво в Західній Німеччині потроїло свій довоєнний рівень. ФРН посіла друге місце за обсягом золотовалютних резервів і третє місце за обсягом промислового виробництва після США і Великобританії. Середньорічні темпи економічного зростання протягом 1950 - 1966 рр. становили близько 9,2%. Все це свідчить про те, що ефективність плану Маршалла в Німеччині була надзвичайно високою.

3.4. Характеристики італійського економічного буму (1953 - 1973 рр.)

Стан італійської економіки в 1946 році. Італія була однією з найбільш постраждалих і спустошених європейських країн: Її ВВП становив лише 37% від довоєнного рівня. Військова промисловість країни втратила понад 50% своєї вартості. Історія післявоєнного відновлення Італії була унікальною, особливо з точки зору державно-монополістичного капіталізму (ДМК), який характеризувався виникненням і розвитком величезних державних профспілок в Італії. Італія отримала 1,5 млрд дол. США допомоги в рамках Плану Маршалла. Ця допомога надавалася переважно у вигляді матеріалів та обладнання.

Характерно, що більша частина цієї допомоги була розподілена між монополіями. Наприклад, лише шість компаній - «Фіат», «Едісон», «Монтекатіні», «Фальк», «Смі» і «Саад» - отримали половину з 154 мільйонів дол. США, виділених на закупівлю імпортного обладнання. План визначав порядок розподілу сировини урядом; великі монополії отримували першу сировину, якої, на їхню думку, на той час не вистачало. Той самий принцип застосовувався і до кредитів: монополії отримали 85 млрд італійських лір, тоді як малі та середні підприємства - у вісім разів менше. Компанія Fiat отримала 35% кредитів за планом Маршалла.

Внутрішній фінансовий ринок також був недоступний для малих та середніх підприємств. Протягом 1948 - 1952 рр. більша частина з 600 млрд лір, залучених шляхом випуску акцій і облігацій, дісталася великим компаніям. Як наслідок, італійські монополії швидко розвивалися і отримали доступ до зовнішніх ринків, що призвело до зростання промислового виробництва. Окрім сприяння

монополіям, іншим важливим кроком стала аграрна реформа 1950 - 1955 рр. По суті, держава викупила земельні ділянки площею понад 100 гектарів, які потім були розпайовані і продані громадянам. Загалом було продано 1,5 мільйона гектарів землі, що підвищило ефективність сільськогосподарського виробництва та створило попит на сільськогосподарську техніку. Війна в Кореї (1950 – 1953 рр.) також відіграла важливу роль у відновленні італійської економіки. Це було пов'язано з тим, що США закуповували в Італії матеріали для виробництва зброї.

Основні економічні наслідки плану Маршалла в Італії.

Італія повністю відновилася після війни на початку 1950-х років, а промислове виробництво потроїлося між 1953р. і 1962р. Однак через значну монополізацію економіки рівень заробітної плати не надто зріс, і до кінця 1960-х років проблеми, спричинені надмірною монополізацією економіки, стали очевидними: корупція та дисбаланс у розвитку окремих регіонів Італії.

3.5. Огляд умов і результатів економічного зростання в Японії (1948 - 1962 рр.)

Економічна ситуація в 1947 році. Як відомо, Японія, будучи частиною військової осі Берлін-Рим-Токіо, втратила в економічному плані більше, ніж будь-яка інша країна. Японія не тільки програла війну, але й була спустошена.

Промислове виробництво становило 20% від рівня 1939 року. 70% промислових підприємств лежали в руїнах. Вона втратила всі окуповані території, від яких залежали сировина, паливо і продовольство. Проаналізувавши історію та підґрунтя економічного дива Японії, автори хочуть підкреслити, що країна має власну культуру та

спосіб життя. Тому повністю наслідувати японський досвід неможливо. З точки зору економічної теорії, Японія є цікавою країною зі своєрідним поєднанням ліберальних, планових та інституційних поглядів. Крім того, слід пам'ятати, що з 1945р. по 1952р. Японія перебувала під повним контролем США.

Така ситуація, на думку авторів, призвела до непопулярних, але важливих ліберальних реформ, без яких японський економічний ренесанс не зміг би продовжитися. По-друге, після поразки в Китаї Японія стала важливою геополітичною зброєю США в регіоні. США допомагали Японії, де це було можливо, навіть ціною втрати своїх позицій. Єдиною галуззю, розвиток якої стримувався іноземною протекцією, була військова промисловість.

У той час як США виділили понад 3 млрди дол. на створення сильного та успішного партнера в Азії, більшість європейських країн отримали набагато меншу фінансову допомогу. Тому японське економічне диво можна розділити на два етапи: демілітаризація та лібералізація під владою США до 1951 року та японська модель після виходу США.

Демілітаризація та лібералізація (1945 – 1952рр.)

По-перше, у 1945 році було прийнято закон про ліквідацію дзайбацу, котрі сконцентрували свої акції у великих компаніях військово-промислового комплексу, які підтримували довоєнну японську економіку. Таким чином, США умовно встановили антимонопольне регулювання. У 1949 році в Японії відбулася податкова реформа. Корпоративне оподаткування було зменшено, але особисте оподаткування було збільшено майже втричі. У той же час відбулася аграрна реформа і почався продаж землі.

Держава конфіскувала сільськогосподарські землі у довоєнних землевласників і продала їх за дуже вигідними цінами фермерам, які раніше обробляли ці землі. Оскільки

лише 15% земель країни були сільськогосподарськими угіддями, акцент робився на ефективності та продуктивності. В результаті з'явилися заможні фермери, які почали інвестувати в банківську систему та нові технології. У 1950 році було проведено бюджетну реформу і припинено компенсаційні виплати заводам з виробництва боєприпасів та безоплатні субсидії збитковим підприємствам.

Японці вирішили не відбудовувати зруйновану промисловість, а почати все з нуля. Тут і проявилася особливість японців. Вони витрачали відносно мало, вкладали свої заощадження в банки і купували акції промислових компаній. У 1949 році США обмежили імпорт іноземних автомобілів як протекціоністський захід. Корейська війна (1950 – 1953 рр.) також дала поштовх: США почали розміщувати великі замовлення в Японії, що стимулювало промисловість.

Японська економічна модель (1952 – 1962рр.)

Після закінчення Корейської війни Сполучені Штати практично припинили видавати економічні інструкції. В результаті японці знову отримали можливість вільно керувати країною і включили всі особливості японської культури в процес управління та прийняття рішень. Це призвело до створення планової економіки японського типу. Важливою особливістю стало визначення пріоритетних галузей. У середині 1950-х років це були традиційні металургійна, енергетична та суднобудівна галузі, на зміну яким у 1960-х роках прийшли нові пріоритетні галузі, такі як електроніка та автомобілебудування.

Характерним для країни було те, що, хоча національна програма мала директивний і рекомендаційний характер, країна в цілому її дотримувалася. Підприємства пріоритетних галузей отримували суттєву, дуже значну за

обсягами державну підтримку. Яка включала субсидії, пільгові кредити, високі тарифи на імпорт конкурентоспроможних промислових товарів, обмеження на іноземні інвестиції та заходи відкритого демпінгу. Важливу роль відігравали і специфічні для країни фактори.

Зокрема, керівники фінансово-промислових груп (ФПГ) і компаній брали активну участь у процесі планування. При цьому, факти зловживання були мінімальними. Іншими словами, рівень корупції було зведено до мінімуму.

Також важливу роль відіграла культура довічної лояльності працівників до компанії, а також японська божевільна робоча етика та самопожертва заради добробуту компанії. Важливим фактором успішного економічного відновлення Японії став державний курс на розвиток власного високотехнологічного виробництва.

Усвідомлюючи обмеженість своїх природних ресурсів, японці почали інвестувати в освіту, високі технології та інтенсивно придбавати патенти з усього світу. Лише за 10 років, починаючи з 1950р. по 1960р., японські компанії придбали понад 30 тисяч патентів на суму 1 млрд дол. США.

В результаті вони почали виробляти технологічну продукцію, зосереджуючись, в першу чергу, на виробництві тих товарів, котрі можна було експортувати на великі ринки.

При цьому понад 3% ВВП витрачалося на наукові дослідження і розробки. В результаті Японії вдалося досить швидко захопити левову частку світового ринку побутової електроніки.

Характеристика економічних результатів реалізації Плану Маршалла в Японії.

В країні було зафіксовано значне зростання обсягів ВВП. Протягом періоду економічного відновлення (1946 –

1955 рр.) середньорічні темпи зростання ВВП становили 7,1%. Вже у 1956 році обсяг виробництва ВВП на душу населення перевищив довоєнний рівень на 20%.

Через 13 років, тобто вже у 1969 році, Японія стала другою найбільшою економікою світу за обсягами ВВП та промислового виробництва, що є хрестоматійною історією успіху післявоєнної відбудови.

З цих причин економічний вплив Плану Маршалла на Японію слід визнати найбільш значущим серед усіх західних країн.

3.6. Аналіз результатів реалізації планів розвитку Південної Кореї (1945 - 1980 рр.)

Економічна ситуація після Корейської війни 1950 - 1953 рр.

В результаті цієї війни, Корея була не тільки зруйнована, але й розділена навпіл.

У 1957 році Південна (Демократична) Корея мала чи не найнижчий обсяг ВВП на душу населення в світі. Котрий дорівнював лише 80 дол. США.

Більшість міст не мали електричного постачання. Вся промислова база залишилася в Північній Кореї.

Головним фактором економічного зростання Південної Кореї стала матеріальна й технічна допомога США. В результаті якої, починаючи з 1945р. по 1976р. Демократична Корея отримала понад 12,6 млрд дол. США економічного вливання.

Окрім того, з точки зору ефективності зовнішньої економічної допомоги, Корея до 1960-х років була прикладом ***«make-do».***

Галузі виробничої, соціальної та транспортної інфраструктури були повністю відновлені.

Між 1945р. і 1960р. активно здійснювалися реформи у сільському господарстві і масовій освіті.

В економічній сфері влада активно й послідовно реалізовувала політику імпортозаміщення, в якій спочатку зазнала невдачі через відсутність достатніх природних ресурсів і внутрішнього ринку. Але згодом, після того, як за рішенням уряду були створені великі промислові клани, економіка почала розвиватися досить швидко, не дивлячись на те, що суттєво залежала від імпорту, придбаного за рахунок фінансової допомоги США і коштів, сплачених американськими військами в країні, та ринку товарів, вироблених для американських військ.

У 1957 році допомога США становила майже 80 відсотків обсягів державного бюджету і левову частку загального ВНП Кореї.

Уряд також використовував цю допомогу для накопичення дол., які він продавав привілейованим бізнесменам за офіційним курсом американського дол.у.

У той же час, Південна Корея експортувала дуже мало: У 1956 році експорт становив 25 млн дол., а імпорт - 389 млн дол. Такий величезний дефіцит торгівельного балансу країни у значній мірі компенсувався за рахунок вливання американських коштів.

Така економічна та торгівельна політика Південної Кореї призводила до того, що станом на 1957 рік значна частина корейського бюджету наповнювалася за рахунок продажу товарів, отриманих в рамках американської допомоги. Слід зазначити,що Центробанк країни здійснював значну щорічну емісію.

Все це негативно впливало на економічну динаміку країни. Це призвело до того, що, починаючи із 1960 року, США переглянули свій підхід, змусивши Південну Корею змінити свою економічну політику.

В результаті чого, у 1961 році країна перейшла до більш виваженої, експортно-орієнтованої економічної

політики, в результаті якої імпортні тарифи були знижені, а фірми, котрі виконували експортні квоти, отримали доступ до кредитного ресурсу та пільгового фінансування.

Використовувалися також абсолютно неринкові інструменти, такі як п'ятирічні плани, націоналізація банків і встановлення національних цілей для всіх інституційних секторів економіки.

Водночас були запроваджені ліберальні заходи, такі як звільнення від податків та спрощення внутрішнього інвестиційного процесу. Війна у В'єтнамі також відіграла важливу роль у відновленні економіки Південної Кореї, а США стали важливим замовником. У 1967 році дохід контрактів з військовими становив біля 200 млн дол. США, що еквівалентно приблизно п'яти відсоткам загального річного обсягу ВВП Південної Кореї.

Економічні зв'язки із Японією також суттєво допомогли. Дешева робоча сила в Кореї, японський капітал і технології стали тією синергетичною силою, котра мала позитивний результат.

Через війну продукція легкої промисловості спільного японо-корейського виробництва становила понад 70 відсотків корейського експорту, а Японія стала іноземним інвестором номером один у Кореї.

У 1970-х роках корейська економіка повністю відмовилася від сировинної економіки, переорієнтувалася на технологічну продукцію і почала активно розвивати важку промисловість, в тому числу, хімічну яка вже не асоціювалася з післявоєнною відбудовою.

Основні економічні результати Плану Маршалла в Південній Кореї.

З 1960р. по 1980р. Південна Корея досягла стабільного економічного зростання в середньому на 8% ВВП, який у багато разів перевищував ВВП Північної Кореї, з середньорічним темпом зростання ВВП 35% у період з 1963р. по 1969 р.

Такі обсяги економічного зростання стали основою для того, щоб до вже 2000 року Південна Корея зайняла одне з провідних місць у світових рейтингах. Сьогодні Південна Корея посідає 10-11 місце у світі за обсягом ВВП, що свідчить про значний економічний розвиток, враховуючи відносно невелику територію, кількість населення та брак природних ресурсів.

3.7. Становлення Ізраїлю (1948 - 1962 рр.)

Повоєнна економічна ситуація. Економіка країни була спустошена «Війною за незалежність» та підірвана великим припливом іммігрантів (800 000) з арабських країн.

Військові витрати становили 40 відсотків в загальному обсязі ВВП країни. Сільське господарство могло забезпечити не більше 50 відсотків потреб у продовольстві, а доходи від експорту покривали менше 30 відсотків витрат на імпорт.

У процесі здобуття незалежності під час війни з Лігою арабських держав Ізраїль орієнтувався на пошук додаткових фінансових ресурсів.

Серед них були позики та субсидії від США, а також випуск облігацій внутрішнього займу та суверенні позики для інших країн.

В цьому сенсі, треба нагадати, що Ізраїль був єдиною країною, де США не тільки дозволили, але й стимулювали випуск облігацій для післявоєнної відбудови.

Значні репарації від Західної Німеччини у обсязі 112 млрд дол. США також були спрямовані на фінансування 55% додаткових доходів бюджету протягом 13-ти років, а саме, - з 1952р. по 1965р.

У той же час, починаючи з 1952 року, Ізраїль почав впроваджувати нову, науково обґрунтовану економічну

політику, в результаті якої був досягнутий більш суттєвий рівень лібералізації економіки, зокрема, здійснено скасування нормування та державного регулювання цін.

Ізраїль також відмовився від друку грошей для покриття своїх витрат. І це здійснювалося на фоні реалізації великих інфраструктурних проєктів, включаючи будівництво Національної системи водо- та електропостачання, портів та гаваней тощо.

Держава також активно інвестувала значні кошти в розвиток сільськогосподарського виробництва та легкої промисловості тощо.

Дві визвольні війни за незалежність, а саме- Шестиденна (1967р.) та Судного дня (1973р.) суттєво сприяли розвитку військово-промислового комплексу Ізраїлю, який став основним національним роботодавцем.

В результаті прискореного розвитку ВПК, Ізраїль вийшов у світові лідери виробництва військової техніки, а експорт озброєнь став важливим джерелом наповнення національного бюджету.

Основні економічні досягнення повоєнного економічного розвитку Ізраїлю

Протягом десяти років, з 1954р. по 1964р., обсяг ВВП Ізраїлю щорічно зростав щонайменше на десять відсотків (трохи менше, ніж темпи зростання японської економіки). Обсяг споживання на душу населення збільшився більш ніж вдвічі (на 221%), а рівень безробіття досяг оптимального рівня.

Найголовніше, що в цей період Ізраїлю вдалося залучити величезні за обсягами інвестиції, в результаті чого, закласти основи своєї національної промисловості.

У цьому сенсі, треба звернути увагу, на схожість між Україною та Ізраїлем, котра полягає в тому, що обидві країни мають не уже дружніх сусідів. Завдяки чому зростає потреба у високих обсягах військових витрат та значну їх частку у ВВП країни.

3.8. Замість епілогу

Рецепти економічного та соціального відновлення, розроблені ще до війни, варіюються залежно від економічних, геополітичних і навіть культурних особливостей кожної країни. Однак існує низка заходів, спільних для всіх країн, які успішно вийшли з війни.

Серед них першими спадають на думку такі закони: економічна лібералізація; створення великої кількості робочих місць за рахунок використання державних коштів, акумульованих переважно завдяки міжнародній фінансовій допомозі; експортна орієнтація економіки, стимулювання залучення значних обсягів зовнішніх коштів.

При цьому, автори наголошують, що навіть за наявності таких чинників економічного зростання, дуже важливо, щоб вони використовувалися максимально ефективно.

Від рівня ефективності залежить, чи досягне країна успіху, чи вона займе місце внизу рейтингів країн за обсягами ВВП на душу населення. Таких, як, зокрема Афганістан та Ірак, котрі мали все необхідне для прискорення економічного розвитку та післявоєнної відбудови, але не змогли використати внутрішні та зовнішні ресурси.

Як зазначалося вище, іноземна допомога була одним із факторів, що зробив українську економіку стійкою до умов війни. Україна вже четвертий рік поспіль має два бюджети.

Один базується на місцевих податках. Його обсяг становить приблизно 40 млрд дол. США. Ці кошти йдуть на оборонний сектор. Інший бюджет складається з іноземної допомоги та кредитів. Це також 40 млрд дол. на рік. Вони йдуть на соціальні витрати. Зрозуміло, що не всі гроші, які йдуть в оборонний сектор, йдуть в економіку. Частина з них йде на імпорт.

Виплати військовим (здебільшого) спрямовуються на

споживання, а заощадження та інвестиції становлять меншу частку. Споживання визначається граничною схильністю до імпорту, споживається імпорт, а решта - товари та послуги вітчизняного виробництва. Заощадження - готівка в дол.ах США та гривневі депозити в банках.

Інвестиції - інвестиції в нерухомість, землю та підприємства. У будь-якому випадку, більшість статей обох бюджетів стимулюють економіку. Імпорт - це ПДВ та митні збори на імпортовані товари, а також доходи від роздрібної торгівлі. Депозити та банківські залишки - це прибутки банківського сектору. Іншими словами, це модель, в якій внутрішній платоспроможний попит зростає щонайменше в 1,5 рази від реального рівня, на який він впав би під час війни. Без цього ВВП мав би тенденцію до падіння.

Будь-яка ринкова модель шукає точку стабілізації або в низхідному, або в висхідному тренді. Іншими словами, економіка підлаштовується під рівень реальних параметрів. Але навіть у післявоєнний період внутрішній платоспроможний попит можна «обдурити», штучно збільшивши його. Наприклад, через програми відбудови та пов'язане з цим збільшення інвестиційного попиту бізнесу. Таким чином економіка може оговтатися від війни і бути звільненою. Іншими словами, важливо якимось чином створити «другий бюджет» на відбудову в розмірі 40 млрд дол. США на рік - стільки ж, скільки було після війни. Але нинішня модель має свої недоліки. Економіка базується на споживанні імпортних товарів та іноземній допомозі. Як наслідок, єдиними галузями, що розвиваються, є сфера послуг, включаючи торгівлю та фінанси.

Те саме стосується і сировинного сектору економіки. Промисловість перебуває в стагнації. До війни на сектор послуг і торгівлі припадало 64% ВВП, сьогодні - 74%. Сировинний сектор зріс з 8% до 14%. На промисловість припадало лише 18% ВВП, а зараз - 12%. Це незвична

модель для країни, що воює. При правильній організації ми повинні мати зовсім іншу структуру економіки: сировинний сектор - до 10%, промисловий сектор - до 30%, сфера послуг - до 60%. Реструктуризація нашої економіки в роки війни була орієнтована не на індустріалізацію, а на модель економіки послуг, де податки надходили за рахунок оподаткування кінцевого споживання імпортних товарів (плюс податки на заробітну плату), а експорт формувався тільки за рахунок продажу сировини, особливо сільськогосподарської продукції. Навіть експорт напівфабрикатів (металів) втрачає свій статус і зараз орієнтований на експорт залізної руди (який за вартістю перевищив експорт металів) та металобрухту.

Водночас українські ФПГ переносять свої металургійні підприємства до Італії та інших країн ЄС, а Україна втрачає позиції постачальника сировини (брухту та руди) у ланцюгах доданої вартості українських компаній. Брухт і руда все частіше передаються в інші країни на етапі виробництва кінцевої продукції, створюючи додану вартість, інвестиції та робочі місця в інших країнах, а не в Україні. Програми реструктуризації можуть бути використані для ініціювання нової індустріалізації, якщо технічне виробництво товарів буде хоча б частково локалізоване в Україні як частина інвестиційного споживання реструктуризації.

В іншому випадку, нова економічна модель, яка все ще не є індустріалізованою, буде виглядати наступним чином: сировина - 20% ВВП, промисловість - 5% ВВП, послуги - 75% ВВП. Автори хочуть підкреслити, що це буде найшкідливіша модель економічного розвитку, оскільки діє правило, що у будь-якій складній ситуації модель економічного розвитку погіршується. Цей закон працює десятиліттями. Наприклад, ми зараз переходимо до повної моделі неоколоніалізму.

Досвід відновлення економік Західної Німеччини,

Італії, Японії, Південної Кореї та Ізраїлю свідчить, що успішна післявоєнна відбудова можлива за умови використання комплексного підходу, який поєднує державну підтримку, міжнародну допомогу та стимулювання приватного сектору.

Основні висновки:

● **Роль міжнародної допомоги.** Успішні приклади показують, що зовнішня фінансова допомога (як у рамках Плану Маршалла) є ключовим фактором швидкого відновлення економіки. Водночас ефективне використання цих коштів вимагає прозорих механізмів контролю та цільового спрямування на інфраструктурні та виробничі проекти.

● **Індустріалізація та високі технології.** Швидке економічне зростання забезпечується за рахунок індустріалізації, розвитку високотехнологічних галузей та експортоорієнтованої стратегії. Японія та Південна Корея досягли значного прориву завдяки інвестиціям у наукові дослідження та розвиток.

● **Ефективна економічна політика.** Лібералізація економіки, стимулювання конкуренції та приватизація сприяли швидкому економічному зростанню у Західній Німеччині та Японії. Водночас важливу роль відіграла державна підтримка пріоритетних галузей та експортно-орієнтованого бізнесу.

● **Соціальна стабільність.** Післявоєнне відновлення вимагає забезпечення соціальної стабільності, зокрема через реалізацією програм, орієнтованих на створення нових робочих місць, підвищення продуктивності праці та покращення рівня життя населення тощо. Це було ключовим фактором успіху в Італії та Південній Кореї.

Висновки для України:

● **Оптимальне використання міжнародної допомоги** можливе за умови прозорості та ефективного контролю за витратами. Україні слід залучати фінансування на цільові інфраструктурні проєкти, відновлення виробничих потужностей та розвиток високотехнологічних галузей.

● **Розвиток експортоорієнтованих галузей** допоможе забезпечити економічне зростання та збалансувати торговий баланс. Україна має можливість використовувати свій потенціал в аграрному секторі, IT, енергетиці та машинобудуванні.

● **Створення сприятливого бізнес-клімату** шляхом лібералізації економіки, стимулювання конкуренції та залучення іноземних інвестицій є важливим кроком для забезпечення сталого розвитку.

● **Індустріалізація та інновації** мають стати основою економічної стратегії України, щоб уникнути пастки сировинної економіки та забезпечити стабільне економічне зростання.

РОЗДІЛ 4
СИСТЕМНА ОЦІНКА «НАЦІОНАЛЬНОГО ПЛАНУ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ», ПРЕДСТАВЛЕНОГО МІЖНАРОДНІЙ СПІЛЬНОТІ НА САМІТІ В ЛУГАНО, ШВЕЙЦАРІЯ (4 - 5 ЛИПНЯ 2022 Р.)

Як свідчить міжнародна практика миротворчих операцій (в перчу чергу, тих, що проводились під егідою ООН) та послідуючих програм повоєнного відновлення й реабілітації національних економік, все це має реалізовуватися у відповідності до ретельно розроблених планів й програм.

Такого роду плани почали й продовжують розроблятися чи не з перших днів широкомасштабного вторгнення рф на територію незалежної України.

Автори монографії обґрунтовано вважають, що план відновлення України має закладати основи для майбутньої відбудови національної економіки та покликаний створити механізми самопідтримуючого сталого економічного розвитку.

Беручи до уваги цей засадничий тезис, автори взяли на себе сміливість проаналізувати ті варіанти Плану відновлення економіки України та усунення руйнувань виробничої, житлової, соціальної та транспортної інфраструктури, котрі розроблялися в Україні, розглядалися (а інколи й затверджувалися) керівництвом державних інституцій та були презентовані світовій спільноті, в тому числі, впливовим міжнародним організаціям, котрі беруть на себе відповідальність не тільки приймати участь у реалізації таких планів, але й фінансувати їх у повному обсязі, чи, принаймні, частково.

При цьому, автори вважають, що існуючі плани й програми повоєнного відновлення мають досить серйозні

недоліки стратегічного характеру, що свідчить про наявність певних протиріч і хибних орієнтирів, які мають бути усунуті при доопрацюванні, або, що краще, при докорінній переробці Плану.

Беручи це до уваги, автори хотіли би розглянути деякі з таких планів.

Серед найвідоміших стратегічних документів – «План національного відновлення», представлений Урядом України на міжнародному форумі в Лугано 4 - 5 липня 2022 року.

Цей документ поєднує 15 національних програм, які охоплюють переважну більшість, якщо не всі, сфери національної економіки та соціального відновлення.

Кожна програма складається з кількох ключових проектів, котрі також були представлені міжнародній спільноті. Фінансові та матеріальні потреби програм суттєво відрізняються одна від іншої.

При цьому, загальний обсяг необхідних інвестицій, і, звісно, міжнародної фінансової та матеріальної допомоги, становить приблизно 750 млрд дол. США на період до 2035 року.

Водночас, необхідно підкреслити, що в цю суму не входять надзвичайно важливі видатки на оборону та безпеку держави.

Перелік національних програм включає такі складові.

1. Оборона і безпека (приблизно 50 млрд дол. США).

Основною метою цієї конкретної програми є модернізація сил оборони та розвиток оборонної промисловості.

З цією метою планується створити Національне агентство оборонних технологій, а також Національний оборонний комплекс.

Ці дві інституції мають працювати над розробкою та подальшим виробництвом найдосконаліших і передових систем і видів озброєнь, які будуть негайно інтегровані в українську армію.

2. Євроінтеграція (до 1 млрд дол. США). Ця програма спрямована на гармонізацію законодавчої бази України з відповідними стандартами ЄС.

В рамках програми необхідно розробити відповідну інституційну структуру в центральному уряді, а також у всіх міністерствах, установах та відомствах.

У результаті, в усіх державних інституціях на центральному рівні, а також у всіх обласних адміністраціях необхідно створити спеціалізовані відділи з питань європейської інтеграції.

3. Екологія та сталий розвиток (близько 20 млрд дол. США).

Серед екологічних ініціатив передбачається здійснити реабілітацію соляних шахт Закарпатської області, майже вдвічі зменшити території Чорнобильської зони відчуження, профінансувати й організувати будівництво 142 комунальних сміттєпереробних комплексів, створити певну кількість національних природних парків та спеціальних переходів для тварин через автошляхи, а також центрів реабілітації диких тварин.

4. Енергетична безпека (близько 130 млрд дол. США).

Серед пріоритетних проектів – будівництво нових, дуже складних і прогресивних генеруючих енергопотужностей, що базуються, в тому числі, на відновлюваних джерелах енергії, добудова енергоблоків № 3 і 4 Хмельницької АЕС та глибока модернізація інших АЕС. Крім того, передбачається будівництво інфраструктури для виробництва зеленого водню.

5. Бізнес-середовище (близько 5 млрд дол. США).

Програма передбачає впровадження національної системи, спрямованої на зменшення регуляторного тиску. Зокрема, передбачається розробити й впровадити стовідсоткову цифрову взаємодію бізнесу з державними інституціями, а також здійснити підтримку створення нових, дуже технічно та організаційно просунутих, а, відтак, досить дорогих робочих місць, вартістю до 20 тис дол. кожне.

6. Доступ до фінансування (близько 75 млрд дол. США).

Йдеться в тому числі, про стовідсоткове страхування інвестиційних проектів від воєнних ризиків, розвиток національної системи державних дотацій і механізмів зниження процентних ставок за кредитами на воєнне та післявоєнне відновлення, підтримку банківського капіталу, стимулювання іпотечного кредитування, для ефективного функціонування якого передбачено створити Національний банку розвитку.

7. Макрофінансова стабільність (60 - 80 млрд дол. США).

Передбачалося що в результаті реалізації цієї програми має бути надана державна допомога для залучення ресурсів, необхідних для покриття дефіциту державного бюджету щонайменше вдвічі.

8. Розвиток національної індустріальної системи (близько 40 - 50 млрд дол. США).

Згідно Програми вона має об'єднати новостворені ***передові підприємства з високою доданою вартістю. Йдеться, зокрема, про фінансування будівництва зрошувальних систем на площі не менше 1 млн га, дуже глибоку переробку сільськогосподарської продукції тощо, формування кластеру меблевої промисловості в західних***

областях України, дуже розвинене машинобудування, в тому числі на основі суттєво відновленого металургійного комплексу. Крім того, передбачається розвиток IT-індустрії.

Основним завданням є забезпечення глибокої переробки в усіх галузях національної економіки з метою переходу від її сировинної моделі до найбільш прогресивної, продуктивної та ефективної.

9. Сучасна логістика і передові комунікації (120 - 160 млрд дол. США).

Основне завдання цієї Програми є диверсифікація експортних шляхів та відновлення зруйнованої соціальної та транспортної інфраструктури. Зокрема, передбачається будівництво щонайменше 200 км залізничних колій європейського стандарту (шириною 1,435 м проти українського стандарту 1,52 м), прикордонних складів і логістичних об'єктів промислової та сільськогосподарської продукції та терміналів, а також 3 нових автомобільних пунктів пропуску з країнами ЄС.

Окрім цього, передбачається здійснити глибоку модернізацію 6 тисяч вагонів, 190 локомотивів, відновити майже 25 - 30 тис. км автошляхів та 5 -7 пошкоджених аеропортів.

10. Регіональна модернізація та житлове будівництво (150 - 250 млрд дол. США).

Ця соціально важлива й амбітна програма має включати суттєве підвищення рівня енергоефективності житлових будинків, будівництво на якісно розвинутій основі нових та відновлення пошкоджених. Також передбачається здійснити відновлення національних систем водопостачання та водовідведення, опалення тощо. Та розвинути місцеве

виробництво скла, вікон та термоізоляційних матеріалів.

11. Сучасна соціальна інфраструктура (30 - 35 млрд дол. США).

Передбачено фінансування, яке має на меті суттєве й глибоке відновлення об'єктів соціальної інфраструктури за стандартами енергоефективності та безбар'єрності, відновлення й реконструкцію зруйнованих війною та будівництво нових об'єктів. Окремо планується створити не менше 10 - 12 індустріальних парків у більшості обласних центрів.

12. Освіта (до 5 млрд дол. США).

Суттєва й революційна модернізація IT-програм для більшості національних університетів, впровадження реформи принципово нової за сутнісними характеристиками української школи та досить значного за обсягами інвестування у науково-дослідницькі та проєктно-конструкторські центри при університетах.

13. Охорона здоров'я (до 5 млрд дол. США).

Програма передбачає здійснення національної підтримки фізичної реабілітації та відновлення психічного здоров'я ветеранів, постраждалих від військових дій, суттєве розширення національної мережі спеціалізованих медичних закладів та розробку програмно-цифрових сервісів у більшості з цих закладів

14. Культура та спорт (15 - 20 млрд дол. США).

Включає в себе національні проєкти з відбудови та відновлення культурних закладів, подальший розвиток українських музеїв, культурних центрів, кінотеатрів та реконструкцію дитячих спортивних та культурних закладів.

15. Соціальна підтримка та міграційна політика (до 7 млрд дол. США).

Програма передбачає розроблення основ та системне впровадження другого рівня пенсійної системи, проєктів інтеграції ветеранів у мирне життя та забезпечення доступу до сучасного житла тощо.

Незважаючи на повагу до фахівців, які розробляли Національний План відновлення, автори монографії вважають, що деякі програми не є пріоритетом для післявоєнної відбудови, а деякі не передбачають достатніх обсягів фінансування, що робить деякі з них суто декларативними.

На що, до речі, звернули увагу членів Уряду й розробників Плану відновлення представники тих впливових міжнародних організацій, включаючи спеціалізованих агенцій ООН, котрі були залучені до обговорення Плану на Саміті в Лугано, 4 - 5 липня 2022 року.

Так, зокрема, автори монографії вважають, що Національна програма, яка передбачає таке значне фінансування розвитку об'єктів культури та спорту, виглядає надмірною в рамках Плану повоєнного відновлення України.

Однак це не означає, що український уряд повинен відмовлятися від фінансування пріоритетних програм у цих сферах з державного бюджету**.**

Необхідно також звернути увагу розробників Плану відновлення, що Національна програма, яка передбачає розвиток секторів економіки з високою доданою вартістю, в певній мірі дублює іншу проєктну програму, яка пропонує розвивати й фінансувати об'єкти з більш високим рівнем конкурентоспроможності капіталу.

Треба також наголосити, що ці недоліки українського Плану чітко виділяються на фоні інших міжнародних планів й програм, котрі не тільки були затверджені міжнародною спільнотою, але й вже

успішно реалізовані.

Але, безумовно, є позитивні аспекти Плану відновлення України, на котрі автори хотіли би звернути увагу.

Насамперед, План відновлення передбачає значно більш високий рівень взаємодії України з іншими країнами та міжнародними інституціями на шляху до євро-та атлантичної інтеграції.

У Плані концептуально значимо висвітлюються програмні завдання щодо вступу до ЄС. Передбачаються заходи із подальшого глибокого узгодження українського законодавства з Європейськими та Євроатлантичними критеріями розвитку та забезпечення взаємного доступу до глобальних ринків.

Процеси повоєнного відновлення, реконструкції та відбудови розглядаються як складова інституційного механізму та етапу на шляху до досягнення відповідності України вимогам та нормам ЄС.

Також автори вважають, що додатковою перевагою національного Плану відновлення є обґрунтоване визначення термінових програмних й проєктних заходів, які передбачають також здійснення відповідного оцінювання потреб у фінансуванні на 2024 - 2025 рр. та подальші роки.

Окремо слід наголосити, що український Уряд передбачає зміцнення інституційної спроможності міністерств й відомств, українського бізнесу та його деолігархізації, що, як вважають автори монографії, є ключовими умовами для реалізації національного Плану відновлення.

Дуже важливо з точки зору економічної теорії та інституційного регулювання, що Планом встановлюються адекватні національні пріоритети та пропонуються відповідні програмні організаційні заходи для

використання й реалізації цих принципів. Котрі включають процеси із завершення розроблення й вводу в дію національної антикорупційної системи, глибоке реформування системи правоохоронних органів, подальший процес цифровізації усіх державних реєстрів та ключових державних послуг. Інтеграцію антимонопольного законодавства, узгодженого із кращими європейськими стандартами.

Таким чином, національний План відновлення передбачає реалізацію цілком обґрунтованих програм, спрямованих на суттєве вдосконалення державних функцій і підвищення інституційної здатності, необхідних здійснення низки повоєнних економічних реформ в Україні, а також для ліквідації наслідків руйнування виробничої, житлової, соціальної та транспортної інфраструктури.

В контексті передбачених макроекономічними припущеннями і прогнозами орієнтирами, План відновлення України, на думку авторів, виглядає занадто амбітним.

Зокрема, Уряд очікує, що щорічне зростання реального ВВП перевищуватиме 7 відсотків упродовж всього періоду наступного десятиліття. В результаті чого обсяг номінального ВВП у 2032 році досягне майже 500 млрд дол. США.

Проте, за оцінками авторів монографії, таке інтенсивне й стабільне зростання обсягу ВВП видається сумнівним, враховуючи дуже низьку початкову базу, в рамках якої обсяг ВВП становив всього лише 100 млрд дол. США наприкінці 2022 року.

Для підтвердження цієї точки зору, авторами монографії був здійснений факторний компаративний аналіз динаміки обсягів ВВП різних країн, зроблений на базі інформаційного ресурсу ***World Economic Outlook,***

IMF.

За результатами цього аналізу було доведено, що обсяг номінального ВВП Боснії у післявоєнний період збільшився за одинадцять років усього у три рази. У Хорватії протягом десяти років лише вдвічі.

При цьому, автори звернули увагу, що, наприклад, обсяг номінального ВВП Іраку протягом 2003 - 2012 рр. зріс майже у 14 разів! Однак, більш глибокий аналіз демонструє, що ситуація з Іраком є абсолютно унікальною з точки зору багатьох причин. Передусім за рахунок того, що на початку 2000-х років спостерігалося значне, майже десятикратне зростання цін на нафту, від добутку якої суттєво залежить економіка цієї країни.

Враховуючи висловлене вище, автори вважають, що передбачення Кабінету Міністрів України стосовно збільшення номінального ВВП країни в п'ять разів у дол.овому вимірі до 2032 року здається невиправдано оптимістичним.

Натомість, тим не менш, автори вважають, що річні темпи зростання реального обсягу ВВП у межах 5 - 7% можуть бути досяжними за певних умов. В першу чергу у випадку, коли обсяги руйнування національної інфраструктури від війни не матимуть катастрофічного характеру, а Уряд буде й далі продовжувати ефективно впроваджувати глибокі інституційні й структурні реформи, а міжнародна спільнота продовжуватиме забезпечувати суттєву фінансову й технічну підтримку.

Іншим проблемним елементом національного Плану відновлення є переалокація загальних обсягів фінансування між інституційними секторами й галузями національної економіки та різними проєктними програмами.

При цьому, слід признати, що в окремих випадках ця переалокація є недостатньо обґрунтованою з точки зору економічної теорії й практики інституційного

менеджменту.

Так, зокрема, фінансування оборонних та безпекових потреб передбачено усього на рівні 50 млрд дол. США, включно з військовою допомогою від союзників, отриманою Україною у 2022 р. На думку авторів, ця сума видається абсолютно недостатньою, з огляду на масштаби бойових дій та суттєву залежність України від західного озброєння, а також значні інституційні й організаційні виклики щодо необхідності трансформації оборонного сектору та модернізації українських збройних сил у післявоєнний час.

Практика країн, що пережили війни й збройні конфлікти, демонструє, що подібні заходи потребують колосальних витрат і можуть істотно перевищувати обсяги офіційної допомоги, спрямованої на економічний й соціальний розвиток взагалі.

Зокрема у Боснії та Герцеговині, сукупні фінансові надходження в межах ***Official Development Assistance***, отримані за період з 1996р. по 2004р., становили приблизно 6,8 млрд дол. США, тоді як загальний обсяг міжнародної підтримки на забезпечення та посилення системи оборони і безпеки в цій балканській державі перевищив 18 млрд дол. США.

При цьому, слід наголосити, шо основна частина цих коштів міжнародної допомоги цій Балканській країні спрямовувалась на утримання сил ООН у форматі надання міжнародної військової та безпекової операції.

Слід також зазначити, що фінансова допомога США в рамках програм повоєнного відновлення та реконструкції Іраку сягала 60 млрд дол. США. При цьому, біля половини цієї суми було виділено на зміцнення сектору національної оборони. Що включало здійснення програм технічного оснащення іракських силових структур та тренування військових контингентів.

Як вже наголошувалося вище, Планом національного відновлення України, презентованим у Швейцарії у 2022 році, передбачається виділення значного обсягу фінансових ресурсів, а саме, біля 75 млрд дол. США, на програму інституційної та фінансової підтримки українського бізнесу.

Ключові складові цієї програми передбачають:

● здійснення широкого фінансування програм стимулювання іпотечного кредитування із залученням ресурсів міжнародних фінансових організацій для фінансування інституційних секторів національної економіки (передбачається виділення суми в обсязі до 40 млрд дол. США);

● здійснення процесу рекапіталізації комерційних банків України для забезпечення програм широкого кредитування бізнесу (у межах до 15 – 20 млрд дол. США).

Автори вважають, що вибір таких пріоритетів для післявоєнної відбудови України викликає застереження, а заплановані ресурси для їх реалізації виглядають суттєво й необґрунтовано завищеними.

Треба також зауважити, що на це звертали увагу керівництва Національно Банку України й її Уряду учасники Саміту в Лугано.

Ще однією суттєвою вадою Національного плану відновлення є певне й суттєве дублювання функцій інституційних партнерів і недостатня координація їх зусиль, рівно як неузгодженість між різними програмами Плану.

Наприклад, за розрахунками Уряду, на підтримку пріоритетних секторів промисловості та сільського господарства Планом передбачається виділення більш ніж 50-ти млрд дол.

Однак, у Плані не конкретизується, за рахунок яких джерел фінансування та способів залучення капіталу це

буде відбуватися. Відсутній навіть повний перелік інструментів, необхідних для реалізації поставлених завдань.

На переконання авторів монографії, процес визначення пріоритетних секторів економіки у рамках цих програм є занадто суб'єктивним і таким, що не відображає специфіки реальної ситуації. Що, навіть гірше, цей процес скоріш за всебазується на бізнес-інтересах певних кіл. Тобто, автори припускають наявність корупційної складової, яка мала місце при визначеності пріоритетів повоєнного відновлення й розвитку економіки.

Зокрема, Урядом визначається значні потреби у фінансуванні розвитку певних пріоритетних інституційних секторів національної економіки, галузей промисловості та агропромислового сектору в розмірі 50 млрд дол. США. При цьому не конкретизуються ані джерела такого фінансування, ані шляхи залучення капіталу, ані навіть повний арсенал інструментів, необхідних для реалізації поставлених завдань.

Йдеться лише про те, що Уряд України має намір ініціювати фінансування діяльності національних експортерів, у тому числі через дію механізму Експортно-кредитного агентства (що є актуальним і заслуговує схвальної оцінки), а також посилити інноваційну діяльність через фінансове стимулювання співробітництва виробників із науковими установами. Невідомо, яких саме виробників й з якими саме установами буде здійснюватися кооперація.

Нажаль, констатують автори, формування Фонду структурних перетворень національної економіки та Національного Банку реконструкції та розвитку не визначено як програмне завдання, а лише передбачається як один із можливих напрямків діяльності Уряду у цьому інституційному секторі економіки.

Відповідно до Плану відновлення, на діяльність системи стимулювання інноваційної діяльності науковців планується виділити менш ніж 10 мільйонів дол. США. Такий же обсяг фінансування передбачається виділити на організацію роботи Центрів передового досвіду у співпраці з провідними міжнародними центрами.

Автори вважають, що для організації діяльності сучасного виробництва необхідно вкладати набагато більш суттєві кошти у програми дослідження, розробки, інновації та технології.

У цьому ключі, в монографії наголошується, що в рамках інноваційної та промислової стратегії ЄС щорічно витрачається понад 7 млрд євро на науково-технологічні дослідження на рівні Європейської комісії (як виконавчої структури ЄС) та 9 млрд євро – на рівні країн-учасниць.

Автори обґрунтовано наголошують, що суттєвим недоліком Плану відновлення є відсутність узгодженості різних політичних ініціатив у бюджетній сфері. Зокрема, економічний розділ плану наголошує, що впродовж перших трьох років реалізації Плану необхідно досягти «...зменшення податкового тягаря на підприємства й громадян до рівня, що сприяє економічному зростанню, а саме – не більше 30% ВВП».

Однак, згідно з економічними теоріями та досвідом бюджетного управління, скорочення податків суперечить масштабним капіталовкладенням в інфраструктуру, компенсацією збитків від війни, та широкою фіскальною підтримкою бізнесу в пріоритетних галузях.

Безсумнівно, податкові пільги можливо запроваджувати як тимчасовий екстрений захід в умовах надзвичайної ситуації. Проте план відновлення має довгострокову перспективу і передбачає фундаментальні структурні реформи.

Таким чином, автори висловлюють переконання,

що поточний рівень податкового навантаження в Україні та недостатня податкова та фіскальна стійкість роблять заплановану податкову реформу малообґрунтованою.

Збільшення дефіциту бюджету, яке спричиняється, в тому числі, зниженням податків, також суперечить меті зменшення державного боргу, закладеній у Плані відновлення.

На жаль, наголошують автори, в деяких розділах Національного Плану відновлення мають місце численні протиріччя між різними його складовими та неузгодженості між програмами, що свідчать про виключно низький рівень координації при розробленні різних напрямів повоєнного відновлення.

Так, зокрема, є формальне протиріччя між тим, що в розділі, присвяченому розвитку фінансового сектору, йдеться про цілеспрямоване скорочення обсягу та вартості податкових пільг, а в розділі, який встановлює індикатори й напрями економічного розвитку, мова йде про надання нових пільгових умов. Так, зокрема, у цьому розділі йдеться про:

- суттєве зменшення обсягів імпортного мита на сировину та матеріали, котрі не виробляються в Україні або їх виробництво є недостатнім за обсягами;
- подальше запровадження податкових та митних пільг для відновлення пошкоджених промислових об’єктів, яке системно передбачає зменшення податку на прибуток, в тому числі, на проєкти відновлення, скасування ПДВ та імпортного мита на нове обладнання.

Автори також підкреслюють, що курс на євроінтеграцію та адаптація національного законодавства системи ЄС вступають в протиріччя з одночасною забороною відшкодування ПДВ на експорт сировини та значною державною підтримкою металургійного сектору

України.

Урядові ініціативи не враховують деякі положення як Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, так і певні параграфи Директив Ради ЄС, які передбачають гармонізацію систем оподаткування між країнами-членами та партнерами, а також дотримання Директив ЄС щодо державної допомоги та правил конкуренції.

Важливою складовою Плану відновлення є програма, яка передбачає забезпечення пільгового доступу до фінансування з конкурентоспроможною вартістю капіталу.

Тільки позитивно слід розцінити той факт, що Уряд продовжує зосереджувати свої зусилля на цьому важливому інструменті стимулювання відновлення та розвитку економіки.

На думку авторів, ключовими недоліками Національного Плану відновлення є нечіткість деяких його Програм, розділів та формулювань і слабка опрацьованість певних його елементів. По суті, пропонується незначне збільшення кількості інституційних інновацій порівняно з тими стимулюючими механізмами, що функціонували раніше.

Наприклад, залучення нових депозитних коштів до банківської системи, рівно як й інструменти, орієнтовані на посилення банківської капіталізації навряд чи стимулюватиме фінансові установи до розширення кредитування бізнес-сектору.

Слід наголосити, що упродовж 2017-2022 рр. вітчизняні банки мали надмірну капіталізацію та надлишок ліквідності, при цьому співвідношення обсягу кредитів до ВВП залишалося найнижчим на європейському континенті. При цьому, слід признати, що запровадження механізмів страхування військових ризиків для капіталовкладень у пріоритетних галузях та модернізація національної іпотечної програми ***«5-7-9»*** є раціональними й

обґрунтованими ініціативами.

Втім, автори висловлюють сумніви, що імплементація цих заходів суттєво зменшить непропорційно високу вартість кредитних ресурсів для підприємництва.

Підсумовуючи наведене вище, автори акцентують увагу на тому, що виявлені недоліки, розбіжності та суперечності в Національному Плані відновлення мають стати предметом широкої дискусії та бути враховані під час його подальшого вдосконалення для забезпечення комплексності та якісної підготовки плану перед його впровадженням і реалізацією.

Головний недолік Національного Плану відновлення.

Слід наголосити, що План розроблявся протягом двох місяців.

Документ, що претендував стати, але не став, потужним українським «планом Маршалла», має досить складну й неоднозначну історію формування.

Уряд України представив його світовій спільноті після двомісячної інтенсивної роботи, до якої були залучені дві з половиною тисячі (2500!!!) вітчизняних та закордонних експертів.

Ініціативні групи з питань сприяння Україні у розробці плану відновлення почали з'являтися вже протягом перших тижнів після початку широкомасштабного вторгнення рф на територію України у форматі підготовки рішень ***Національної ради відновлення,*** інституції, яка була створена рішенням Уряду і об'єднувала роботу близько 2000 учасників, включаючи представників усіх міністерств, державних службовців та численних експертів. Додатково залучено приблизно 500 міжнародних фахівців.

Втім, вирішальний вплив на кінцевий результат належав безпосередньо Уряду України.

Водночас на міжнародному рівні також сформувалося

декілька потужних експертних груп, які розробляли й вносили пропозиції щодо концепції й змістового наповнення Плану відновлення України.

Серед них – провідні реформатори з європейських країн та Північної Америки, економісти міжнародного рівня та представники глобальних міжнародних інституцій, таких як Європейська Комісія, Світовий банк і МВФ, спеціалізовані агенції та профільні структури ООН тощо.

Автори хотіли би наголосити, що основна проблема, яку не змогли вирішити експерти, лежить у сфері інституційного менеджменту.

Вона передбачає визначити, який орган/інституція візьме на себе функції прийняття рішень і, автоматично, відповідальність. Точки зору різняться, від Кабміну/Офісу Президента України до Єврокомісії.

Більшість учасників погоджувалися, що концептуальне лідерство повинно залишатися за Україною. Проте існували й продовжують існувати й інші точки зору.

Автори хотіли би конкретизувати, хто саме та як розробляв так званий «український план Маршалла», нині відомий як Національний План відновлення України.

Перші кроки до розробки конкретного «плану відновлення» були зроблені в перших числах квітня 2022. Після того, як Президент Зеленський ознайомився з результатами презентації проєкту Плану, підготовленого Мінекономіки.

Приблизно саме тоді в Центрі економічної політики, афільованого до ***Oxford think-tank*** було розроблено ***«Нарис про відновлення України»***, який був підготовлений видатними вченими-економістами з провідних європейських та американських університетів.

Однією із центральних ідей цього нарису стало створення спеціальної інституції, аналогічної тій, яка

розробляла й потім реалізовувала «План Маршалла» після Другої світової війни 1939 – 1945 рр.

Ідеї, сформульовані Мінекономіки були включені до базових напрацювань Національної ради відновлення, про яку згадувалося вище.

При цьому, автори «Нарису про відновлення» увійшли також до складу Консультативної ради при Національній Раді.

Мова йде про:

***Френсіса Фукуяму**, професора Стенфордського університету.*

***Тимофія Милованова**, Президента Київської школи економіки.*

***Юрія Городніченка**, професора університету у Каліфорнії.*

***Майкла МакФола**, професора Стенфордського університету, члена групи щодо санкцій проти росії, експосол США в рф.*

***Владислава Рашкована**, заступника виконавчого директора від України у МВФ.*

***Маттео Патроне**, директора ЄБРР у країнах Східної Європи та Кавказу.*

***Арупа Банерджі**, регіональний директора Світового банку в справах країн Східної Європи.*

***Івана Міклоша**, колишнього міністра фінансів та міністра економіки в урядах Словаччини.*

***Юрія Вітренка**, голову правління НАК «Нафтогаз України».*

Автори хотіли би наголосити, що саме теоретико-методологічні напрацювання цієї Національної ради стали концептуальною основою Національного Плану відновлення, який був презентований у Швейцарії, Лугано.

Мова йде про 24-томну програмну публікацію, підготовлену Офісом реформ при Кабміні України у співпраці із Єврокомісією та ЄБРР.

За підготовку власне презентації виступу Шмигаля у Швейцарії відповідала команда міністра Михайла Федорова.

План був представлений під брендом UNITED 24 - глобальної платформеної інституції, яка здійснювала збір коштів на оборону, гуманітарну та медичну підтримку, а також на безпосередню відбудову України.

Треба наголосити, що з моменту запуску UNITED 24, в її роботу було інвестовано коштів у сумі 62,9 млн дол.

У Лугано було задекларовано, що «План відновлення України» - це гнучка концептуальна платформа, яка після презентації має трансформуватися у конкретні консолідовані програми дій як для Уряду, які мають бути профінансовані партнерами – учасниками Саміту у Швейцарії.

Таким чином, влада сподівалася, що зустріч у Лугано збере представників найвищого рівня з великої кількості інституційних партнерів, а саме: Секретаріату ООН та її спеціалізованих агенцій, Єврокомісії, Світового банку та МВФ, Європейського банку реконструкції й розвитку, інших інституцій та держав-донорів.

За оцінками джерел, як українських, так і міжнародних, конференція навряд чи мала надати остаточні рішення щодо механізмів організації та фінансування Плану відновлення України.

Формат плану не обговорювався безпосередньо у Лугано.

Проте, було наголошено, що буде вибрано модель багатосторонньої платформи, а не єдиного центру. Так, зокрема, було говорилося, що така концепція є більш прийнятною для багатьох сторін.

Перша спроба об’єднати зусилля всіх потенційних інвесторів та експертів, які бажають допомогти Україні, вже відбулася і вона була не зовсім успішною. Так само, на

думку авторів, і сам Саміт в Лугано і конференція в Лондоні, у вересні 2022 року.

Причина невдачі, як вважають автори, існування конкуренції тих концептуальних засад, які були запропоновані різними групами й інституційними партнерами.

В результаті чого спостерігалося неофіційне змагання різних за ідеологією й концептуальним змістом підходів.

Таким чином, величезна кількість міжнародних й українських експертів (як наголошувалося вище, більше ніж дві з половиною тисячі осіб) не була об'єднана спільною ідеологією. Що безумовно відобразилося на відсутності єдиних поглядів, ідей, концепцій щодо напрямків повоєнного відновлення, механізму й інструментів реалізації Плану.

Вище наголошувалося, що, на думку авторів, має місце й політична заангажованість деяких авторів Плану, прослідковуються наявність певних корупційних моментів, в результаті чого деякі розділи Плану підпорядковані бізнес-інтересам певних фінансово-промислових груп.

І головне, - відчувається відсутність цілісного наукового підходу при формуванні основоположних моментів й розділів Плану, наявність якого мала б забезпечити:

- *єдність цілей і найважливіших завдань Плану відновлення й соціально-економічного повоєнного розвитку країни;*
- *наявність єдиних наскрізних узагальнюючих показників у всіх розділах Плану;*
- *існування єдиного механізму конкретизації й дезагрегації показників при переході від короткострокового до більш тривалого горизонту планування;*

● *співпідпорядкованість в кожному з «нижче розташованих» складових Плану специфічних завдань, поставлених відповідно до мети і коштів, за допомогою яких здійснюються те чи інше завдання Плану;*

● *методологічна єдність принципової структури (розрізів) різних складових Плану;*

● *застосування погоджених методів вирішення сполучених планових завдань тощо.*

При цьому, автори наполягають, що підвищення наукового рівня та обґрунтованості Плану відновлення може бути реалізована у повному обсязі лише за умов покрокової реалізації основних функцій аналітичного забезпечення регулювання економіки.

На превеликий жаль, вважають автори, більшість умов, сформульованих вище, не була витримана при розробці Національного Плану повоєнного відновлення України, який був презентований світовій спільноті 4-5 липня 2022 року в Лугано.

Саме тому, наголошують автори, цей План практично не був прийнятий до виконання.

Констатуючи це з сумом, автори хотіли би зосередити увагу читачів на іншому, набагато більшому системному Планові, котрий було розроблено у тому ж 2022 році в Інституті економіки й прогнозування НАН України під керівництвом академіка В.М. Геєця.

Характеристиці цього програмного документу, який викладено у колективній монографії, опублікованої Інститутом під назвою «Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України», присвячено наступний розділ цієї монографії.

РОЗДІЛ 5
АНАЛІЗ СУТНОСТІ Й ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ НАЙБІЛЬШ ЗМІСТОВНОЇ ПУБЛІКАЦІЇ, ПРИСВЯЧЕНОЇ АСПЕКТАМ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РЕКОНСТРУКЦІЇ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ, ЯКІ МІСТЯТЬСЯ У НАУКОВІЙ ДОПОВІДІ НАН УКРАЇНИ, ПІДГОТОВЛЕНІЙ КОЛЕКТИВОМ ІЕПР НАН УКРАЇНИ ПІД РЕДАКЦІЄЮ АКАДЕМІКА ГЕЄЦЯ В.М.

Як наголошувалося у попередньому розділі, на сьогоднішній день єдиною системною, суто науковою публікацією, присвяченою найважливішим питанням розроблення планів й програм повоєнного відновлення України є Національна доповідь, підготовлена колективом авторів ***ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (ІЕПР) за загальною редакцією академіка НАН України В.М. Геєця. Монографія має назву*** **«Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України - Наукова доповідь»** [2]**.**

Автори вважають дуже символічним той факт, що монографію було затверджено до друку Постановою Вченої ради ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» від 6 липня 2022 р. Тобто в той саме день, коли у Швейцарії, Лугано, відбувався міжнародний Саміт, на якому світовій спільноті було презентовано 24-х томний «Recovery Plan» - Національний План відновлення України.

Вище вже наголошувалося, що при всій повазі до групи міжнародних експертів, яка, як відомо, нараховувала 2500 осіб, представлений документ навряд чи можна вважати спробою системно, на базі обґрунтованої наукової позиції, сформувати теоретико-методологічні засади розроблення повоєнного плану реконструкції економіки України та подолання руйнувань виробничої, соціальної та

транспортної інфраструктури протягом останніх трьох років, - з лютого 2022 по сьогоднішній день [2].

На думку авторів, науковцям Інституту економіки та прогнозування НАН України така спроба вдалася.

У повній відповідності до концептуальних засад системного підходу, в Національній доповіді формулюється основна мета цього документу, яку науковці НАН України абсолютно обґрунтовано визначають як «… відновлення та стрімке зростання економіки. Ця мета, продовжують науковці, конкретизована через три «цілі:

1) *відновлення:* за 12 місяців з моменту завершення війни відновити безпечне середовище для комфортного життя людей та ведення бізнесу в Україні;

2*) зростання:* забезпечити зростання ВВП України з 200 млрд дол. у 2021 році до 500 млрд дол. у 2032 році та подальшу здатність економіки генерувати високі темпи економічного зростання;

3) *Європа:* досягти повної відповідності економічному критерію членства в Європейському Союзі та стати повноправним членом ЄС. Максимально поглибити економічні відносини з державами «Великої сімки» поза межами ЄС» [2].

Але, при цьому, науковці Інституту В.М. Геєця абсолютно вірно акцентують увагу читачів на глибокому концептуальному тезисі, згідно якому «…саме по собі відновлення не може бути повноцінною ціллю, бо воно може здійснюватися на старих засадах, та й розвиток може мати деструктивний характер, як це відбувалося в Україні у 2000 - 2007 рр., коли високі темпи зростання (у середньому понад 7% ВВП за рік) супроводжувалися погіршенням структури економіки, збільшенням частки сировинних виробництв і зменшенням переробної промисловості та високотехнологічної продукції, фрагментацією економіки, що закономірно закінчилося економічною кризою» [2].

Абсолютно погоджуючись із цією тезою, автори продовжують цю думку і наголошують, що для того, щоб уникнути системної помилки, зробленої суспільством й Урядом України у 2000-2010 роках, для економіки країни потрібен процес відновлення економіки й суспільства на основі принципово, якісно нових, науково обґрунтованих засадах й чинниках зростання. Яке має й буде відбуватися в умовах надзвичайної турбулентності розвитку й пошуках принципово нового світового порядку.

Таким чином, продовжують свою думку автори, Україна має знайти своє власне місце у цьому світового порядку й імплементувати національну економічну систему у світовий розподіл праці й капіталу таким чином, щоб інші економічні партнери, які співпрацюють у цьому розподілі на умовах жорсткої конкурентної боротьби, погодились з тим місцем, на яке Україна претендуватиме.

Звісно, що при цьому Україна не може нехтувати загальними принципами сучасного економічного й соціального розвитку, згідно яким будь-яка країна, яка претендує на гідне місце у світовому розподілі праці, повинна будувати власну економіку на:

– сучасних засадах науково обґрунтованих підходів гармонійного поєднання суто ринкових принципів організації системи національного хазяйнування із найсучаснішими досягненнями теорії інституційного планування, методами імітаційного моделювання, в тому числі, заснованого на використанні ідеології форсайту та штучного інтелекту;

– засадах інноваційності економічного зростання, орієнтованих на використанні переваг принаймні 5-го, а краще, 6-го технологічного укладу;

– принципах обґрунтованого імпортозаміщення, при яких рішення відносно узгодженості потоків імпорту й експорту базується на основі розрахунків

відносно реальної вартості виробництва тих чи інших видів продукції та території країни або поза її межами;

– функціонування системи «інвестування в людей», яка гарантуватиме високі й стабільні темпи розвитку людського капіталу [36].

Автори вважають, що тільки завдяки такому комплексному підходу, теоретично обґрунтованому у Національній доповіді, опублікованій за редакцією академіка НАН України В.М. Геєця, зберігши свою просторову ідентичність, природний, промисловий й людський потенціал, Україна може й повинна знайти чинне місце у системі світового господарського комплексу.

Структура цієї Національної доповіді, яка об'єднує 12 розділів, є абсолютно логічною. Матеріал кожного розділу гармонійно добавляє наукову складову у попередні розділи й слугує концептуальною й методологічною базою для послідуючих.

Розділи розкривають сутнісні характеристики особливостей сучасного існування й майбутнього розвитку України у найскладніших вимірах функціонування нового світового устрою; відображають основні параметри системи, орієнтованої на повоєнне відновлення економіки й суспільства країни; обумовлюють логіку й закономірності майбутньої трансформації системи державного регулювання розвитку ринкової економіки України; принципи наукового, виробничого, інституційного, бюджетного, фінансового, соціально-трудового тощо забезпечення процесів повоєнного відновлення та реконструкції [2].

Окремо мова йде про особливості гармонійного інтегрування України у складну систему міжнародних та міжнародно-економічних відносин. Яке має забезпечити, з одного боку необхідний рівень самостійності, державності й суверенітету країни, а з другого, - ефективну взаємодію складових її національної економіки із різними суб'єктами

й об’єктами міжнародного економічного права.

Узагальнюючи загальні ідеї глобалістики, як основи сучасного процесу розвитку й формування нового світового устрою, автори намагаються конкретизувати засади й можливості якомога більш ефективної системи інституційного входження України у новий глобальний світ та забезпечення балансу глобальних й власних національних інтересів.

На основі, наголошують автори, не старої структури й принципів функціонування народногосподарського комплексу минулого сторіччя, а принципово нових засад національного господарювання, заснованого на технологічних принципах 5-го й 6-го технологічного укладів та прогресивних новаціях нового просторового розподілу продуктивних сил. Це має забезпечити найефективніше поєднання ресурсів праці й уречевленого в основних засобах виробничого капіталу.

У даному контексті у Національній доповіді наголошується, що «….раціональний вибір України в реконструктивному розвитку полягає в тому, щоб:

- адекватно оцінити реальність;
- поставити цілі, які, з одного боку, відповідають реальним можливостям, з іншого – відштовхуються від використання притаманних Україні особливостей і переваг;
- знайти засоби досягнення цілей (включаючи відповідні матеріальні, фінансові та трудові ресурси, господарські механізми та спеціальні інструменти).

Про характер і зміст таких засобів ідеться зокрема у цій доповіді» [2].

Намагаючись кількісно й якісно оцінити загальні й специфічні параметри майбутньої повоєнної економіки України й зробити оцінювання економічних втрат країни від військових дій на її території, науковці, які працювали над Національною доповіддю, зібрали інформацію із багатьох українських й зарубіжних джерел, де було

здійснені аналогічні оціночні процедури.

На основі якісно виконаного аналізу узгодження точок зору різних експертів, автори Національної доповіді реалізували, по суті, класичний «консенсус-прогноз», оцінити основні параметри котрого можна тільки зараз, після того, як минуло два з половиною роки з того часу, як Доповідь було опубліковано.

Науковці Інституту економіки й прогнозування НАН Україні, працюючи над матеріалами Наукової доповіді, дуже правильно наголосили, що «….з огляду на економічні горизонти 2022р., МВФ зробив висновок про надзвичайний рівень невизначеності як у частині майбутніх обсягів вітчизняної економіки, так і її фінансових можливостей» [2].

В результаті, пишуть науковці, «…за умов цьогорічного падіння (тобто 2022 року) на 35% національний ВВП скоротиться до обсягу 1999 р. – найменшого за весь час української незалежності» [2].

Автори цієї монографії хочуть віддати шану й повагу професійній й фаховій підготовці науковців Інституту економіки й прогнозування НАН Україні, котрі оцінили обсяг падіння ВВП у 2022 році набагато точніше, ніж це зробили славнозвісні експерти МВФ й інших міжнародних організацій й спеціалізованих агенцій ООН, які працювали, в тому числі над Національним Планом відновлення, представленого світовій спільноті в Швейцарії, Лугано, у липні 2022 року.

В цьому ж контексті знову таки треба дуже позитивно оцінити якість прогнозу, зробленого науковцями ІЕПР НАН України, в частині, наприклад, зростання цін на сиру нафту марки ***Brent*** (консенсус-прогнози за барель у середньому на 2022р. та, відповідно, на 2023р.) і природний газ та уведення західних санкцій проти РФ як країни-агресора.

Точність й якість прогнозу, здійсненого науковцями

Академії наук України, значно перевищила параметри прогнозних моделей інших, досить відомих в експертних колах, наукових центрів МВФ, Світового Банку, агенцій ООН тощо.

Багато уваги приділили науковці ІЕПР НАН України визначенню й формуванню системи пріоритетів, цілей повоєнного розвитку й детермінації інституційних секторів національної економіки України й її галузей, які треба класифікувати як драйвери економічного зростання та реконструкції економічної системи.

Абсолютно професійно й фахово науковці НАН України наголошують у Національній доповіді, що «…для першого етапу (план відбудови) стратегічними орієнтирами є підвищення стійкості економіки та зміцнення обороноздатності країни, що визначає пріоритетність відновлення та розвитку базових галузей та критичної інфраструктури» [2].

Автори цієї монографії, погоджуючись із науковою позицією ІЕПР НАН України, хотіли би ще раз підкреслити, що саме ці заходи продемонстрували свій високий рівень доцільності та ефективності у практиці повоєнного розвитку інших країн після Другої світової війни.

Закінчуючи цей розділ та черговий раз віддаючи шану професійності науковців, котрі працювали над Національною доповіддю «Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України», хотілося би наголосити, що розробляючи плани й програми відновлення країни, при розробленні принципових підходів і державних завдань щодо підвищення ефективності функціонування державної виконавчої влади на центральному, регіональному й місцевому рівнях управляння, слід приймати до уваги результати оцінювання реальної ситуації та тих управлінських рішень, котрі були вже прийняті та повністю чи частково реалізовані у контексті досягнення певних

пріоритетів.

Протягом післявоєнної реконструкції економіки країни, процеси й процедури державного, регіонального управління й місцевого самоврядування має бути максимально зорієнтоване на адаптацію до виявлених критичних, так званих «стартових умов» процесу відновлення і, відтак, вирішення тих найскладніших завдань, які постають перед країною та суспільством в цілому.

Це вимагатиме розширення, адаптації й доповнення сформульованих раніше принципів ефективного державного менеджменту за довоєнних часів новими принципами, сутність яких диктує військовий стан та перспективи повоєнного відновлення. В тому числі, мова йде про здатність центральних органів влади до координації своїх, їм притаманних функцій, можливостей й відповідальностей із діяльністю регіональних й місцевих органів влади, розуміючи, що в умовах невизначеності й турбулентності саме нижчий рівень управління набуває домінантної ролі у процесі національного відновлення.

Саме на цьому рівні формуються ті управлінські рішення, котрі у максимальній мірі обґрунтовані з точки зору їх відповідності реаліям сьогодення, наявності виробничих ресурсів уречевленої та живої праці. Мобільність котрих під час війни зростає кратно, тобто, на порядки.

У Національній доповіді Академії наук, сутність якої розглядається у цьому розділі, ці актуальні проблеми аналізуються глибоко, але більше концептуально. В той же час, як вважають автори, існує об’єктивна необхідність в дещо більшій мірі сконцентруватися на аналізі більш тонких аспектів регіонального та просторового розвитку.

Саме цим аспектам й планують приділити увагу автори цієї монографії в наступних розділах їх манускрипту.

РОЗДІЛ 6
ОЦІНКА ЗБИТКІВ ТА ВТРАТ ВІД БОЙОВИХ ДІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ТА РУЙНУВАНЬ ПРОМИСЛОВОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ ТА ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У 2024 - 2025 РОКАХ

6.1. Оцінка основних ризиків економічної динаміки у 2024 - 2025 рр.

Другий розділ першої частини монографії присвячений аналізу української економіки та її внутрішньо та зовнішньополітичного потенціалу у два роки, які ще не розглядалися міжнародною групою експертів, залучених до проекту RDNA. А саме, у 2024р. та 2025р.

При цьому автори нагадують, що робота над оцінкою втрат і збитків у програмі RDNA 4 розпочалася лише у другій половині 2024 року, і результатів за минулий рік, звісно, немає, як і прогнозів розвитку української економіки в макроекономічному просторі та в різних регіонах країни.

Однак на основі цього прогнозу автори роблять висновок, що «головним фактором на 2024/2025 роки» є «невизначеність у найближчому майбутньому», і що ця невизначеність виникла у 2022 році та увійшла у 2024 рік, і значно посилилася. З огляду на це, автори вважають вкрай непередбачуваним розвиток нинішнього комплексу проблем і конфліктів, включаючи війну, розв’язану російською федерацією в незалежній Україні.

Високий рівень турбулентності й невизначеності поглиблюється нестабільним політико-психологічним

станом суспільства та еліт. У цьому контексті автори вважають, що нестабільність є причиною, яка перешкоджає належному аналізу та сприйняттю як самої реальності, так і реакцій на події та аналізу наслідків прийнятих рішень.

Невизначеність також посилюється широко поширеним занепокоєнням, викликаним очікуваннями негативного впливу технологічних та екзогенних факторів.

Продовжуючи вибудовувати «дерево» припущень і концептуальних засад своїх прогнозів, автори підкреслюють, що причини загострення конфліктного фону в минулому році були пов'язані не лише з військовими діями в Україні, а й з міжнародною економічною та політичною ситуацією.

У десятках країн та організацій відбулися вибори, наприклад, вибори до Європейського парламенту. «Результати цих виборів поглибили внутрішньополітичні розбіжності т у ключових країнах та міжнародних організаціях. На тлі результатів виборів у США все це перетворило невизначеність на самостійний фактор, що впливає як на світову політику, так і на ситуацію в Україні та регіоні.

Поглиблення внутрішньополітичних конфліктів у провідних країнах світу посилило протиріччя між правлячим класом та опозиційними силами, між виконавчою та законодавчою гілками влади; у 2025 році ланцюжок невизначеностей, пов'язаних з українським конфліктом, також доповнюється ексцесами, причому невизначеність виникає через різні сценарії ескалації конфлікту та можливості мирних переговорів.

Ситуація також стає дедалі складнішою. Всі ці фактори разом створюють міжнародне та внутрішнє середовище, яке характеризується надзвичайно високою, навіть «радикальною» невизначеністю та сильними очікуваннями негативного розвитку подій.

Тривога, невизначеність і невпевненість у завтрашньому дні зумовлені не лише політичними чинниками. На них також впливають технологічні та екзогенні фактори. Особливо це стосується нестандартних технологій та рішень, які змінюють характер війни, в тому числі інформаційної, наприклад: гібридні атаки, масове використання безпілотників, перетворення пейджерів на бойову зброю.

Всі ці ситуації, на думку авторів, призводять до змін у ментальних, психологічних, поведінкових і трудових відносинах і впливають на нормальний розвиток національних економік.

Що стосується міжнародної безпеки, то автори зазначають, що цього року «криза інститутів, покликаних зміцнювати міжнародну безпеку, на жаль, тільки поглибилася». Багато режимів контролю над озброєнням, роззброєнням та нерозповсюдженням поступово погіршуються, а самі ці інститути поступово політизуються.

Основними ризиками як для глобальної економічної динаміки, так і для економічного зростання в Україні та регіоні є невизначеність сценарію війни, кількість і якість зброї, яку використовує російська федерація, а також зброї, яку Україна отримує від своїх західних партнерів.

Очевидно також, що більш протекціоністська політика Сполучених Штатів викличе негативну реакцію як з боку Китайської народної республіки, так і з боку ЄС. Це, безсумнівно, посилить турбулентність у світовій економіці.

З вищесказаного автори монографії роблять висновок, що висока турбулентність і непередбачуваність ситуації в економіці і на лінії фронту, а також швидкі зміни у військових і ринкових технологіях, безумовно, ускладнили процес прогнозування, моделювання і планування.

Водночас, без широкого використання цих технологій був би неможливий процес належної розробки та запровадження у практику роботи центральних та регіональних/місцевих органів влади ефективних управлінських рішень. Процеси передбачення та прогнозування відіграють важливу роль у процесі планування та програмування на всіх рівнях ієрархії. За допомогою моделювання можна оцінити, чи досягне запропонована стратегія бажаних цілей у заздалегідь визначених межах.

Вибір методу прогнозування є складним завданням, оскільки він залежить від цілей користувача та наявних обмежень. Замість пошуку єдиного найкращого методу, ефективною стратегією може стати поєднання результатів кількох незалежних прогнозів, вирахувавши їх середнє значення.

Автори вважають, що доцільно використовувати метод середнього значення, розрахованого по певній кількості незалежних прогнозів, які використовують різні концептуальні засади до процесу й процедур прогнозування. Цей метод називають **комбінуванням прогнозів**, а середній результат часто називають **консенсусним прогнозом**.

Консенсусний підхід до прогнозування особливо корисний, коли неможливо однозначно визначити найточнішу модель або коли окремі прогнози мають приблизно однакові помилки. Поєднання кількох прогнозів дозволяє досягти **диверсифікації** та зменшити похибки прогнозу. Такий підхід активно використовується урядовими структурами, бізнесом та іншими користувачами у багатьох країнах.

Останні десятиліття показали значний інтерес до консенсусних прогнозів, що підкріплено численними академічними дослідженнями щодо їх точності. Емпіричні

дані свідчать про те, що поєднання прогнозів підвищує точність порівняно з використанням окремих прогнозів.

Однією з головних переваг консенсусного прогнозування є його ефективність в умовах високої невизначеності або ризику, коли важко заздалегідь вибрати найточніший прогноз. Крім того, комбінування дозволяє враховувати додаткову інформацію та зменшувати вплив когнітивних упереджень, яким можуть піддаватися окремі прогнозисти.

Консенсусний підхід до прогнозування отримав широку підтримку в наукових дослідженнях завдяки своїй простоті та практичності. Використання **рівних ваг** під час комбінування прогнозів дозволяє уникнути складних обчислень та полегшує застосування на практиці. Цей підхід успішно використовується фінансовими органами та центробанками багатьох країн з метою оцінювання передбачень, очікувань та прогнозів щодо економічного розвитку.

Регіональні аспекти прогнозування мають важливе наукове та практичне значення, особливо при виборі методології для різних галузей економіки. Зі збільшенням деталізації територій (регіонів, міст, окремих районів) зростає потреба у більш точних секторальних прогнозах, які враховують місцеві особливості економіки.

Макроекономічні прогнози на рівні країни часто подають узагальнену інформацію, наприклад, динаміку ВВП, яка не завжди відображає різну швидкість розвитку окремих галузей економіки. Натомість **секторальні прогнози** дозволяють краще розуміти місцеву економіку, її структуру та ключові фактори впливу на кожен сектор.

Такі прогнози є особливо важливими для **місцевих органів влади**, оскільки вони дають можливість ухвалювати більш обґрунтовані рішення на регіональному рівні. Це має особливе значення для регіонів з

недиверсифікованою економікою, де успішний розвиток залежить від точного розуміння економічних процесів у кожному секторі.

Для прогнозування розвитку секторів економіки на регіональному рівні можуть використовуватися мікроекономічний, міжгалузевий та макроекономічний підходи або їх комбінація [13].

Процедури міжгалузевих передбачувань та прогностичних процедур, на відміну від прогнозу параметрів динаміки розвитку того чи іншого інституційного сектору національної економіки, є методологічною базою для встановлення певних взаємозв'язків між сукупністю інституційних секторів. Та, що важливо, дозволяють, зокрема, оцінити вплив попиту та потреби одного сектора на розвиток інших інституційних секторів та національну економіку в цілому.

Міжгалузеві прогнози базуються на моделі «витрати-випуск». Як правило, для кожного інституційного сектору національної економіки матриця таблиці «затрати-випуск», яка є складовою Системи національних рахунків, демонструє:

- обсяг продукції, що надходить із системи обсягів підсистем виробництва, внутрішнього споживання та імпорту;
- обсяг проміжного споживання всередині інституційного сектору;
- обсяги кінцевого споживання, експорту та приросту основного капіталу [3].

Обсяг пропозиції кожного окремого інституційного сектору розраховується як сума проміжного споживання всередині сектору, обсягу експорту та значення амортизації основного капіталу. Прогнозування розвитку інституційних секторів економіки потребує результатів оцінювання впливу **макроекономічних факторів**.

З метою оцінювання цього впливу, зазвичай використовують такі базові методологічні процедури макроекономічного передбачення та прогнозування:

1. Рутинні та вдосконалені методи статистичної екстраполяції

До цієї групи належать методи, які базуються на аналізі динаміки минулих даних:

● **метод тренду** - використовує математичні моделі для прогнозування на основі минулих значень;

● **випереджаючі індекси та експоненціальне згладжування** - використовуються для прогнозування динаміки економічних показників.

2. Інтуїтивні та експертні методи

Ці методи ґрунтуються на думках фахівців і застосовуються у випадках, коли математична формалізація складна або неможлива через:

● високий рівень невизначеності прогнозованих подій;

● брак повної інформації або недостатнє розуміння тенденцій розвитку ситуації;

● необхідність урахування реакцій стейкхолдерів на процеси прийняття рішення.

Методи експертних оцінок використовуються для оцінювання стану й динаміки тих інституційних одиниць, для **яких неможливо побудувати математичну модель. Це включає:**

● **експертне оцінювання дерева цілей розвитку управляючої системи;**

● **прогноз розвитку системи та розроблення альтернативних сценаріїв цього розвитку;**

● **генерацію альтернативних рішень;**

● **оцінку варіантів та визначення рейтингів.**

Процедури та інструменти передбачення за допомогою методів експертного оцінювання передбачають формалізоване компілювання **індивідуальних точок зору**

експертів-оцінювачів щодо перспектив розвитку об'єкта та ґрунтується на їхньому професійному досвіді та інтуїції.

3. Індивідуальні та колективні експертні методи

- **Індивідуальні методи** базуються на незалежних думках окремих фахівців. Серед основних методів:
  - **інтерв'ю** - збирання думок експертів шляхом опитування;
  - **аналітичні оцінки** - детальний аналіз ситуації з подальшим прогнозом.
- **Колективні методи** передбачають узгодження поглядів групи експертів щодо перспектив розвитку об'єкта. До них належать:
  - **метод комісій** - обговорення прогнозу групою фахівців;
  - **мозковий штурм** - колективна генерація ідей;
  - **метод Дельфі** - багатоетапне опитування експертів з подальшим узгодженням думок;
  - **побудова сценаріїв** - розробка можливих сценаріїв розвитку подій.

4. Умови для якісного експертного дослідження

Для ефективного використання експертних методів необхідно дотримуватись таких умов:

- **створення експертної комісії** з фахівців, які мають досвід експертної діяльності та добре розуміють об'єкт дослідження;
- **формування аналітичної групи**, яка відповідає за організацію експертизи та аналіз отриманих даних;
- **забезпечення достовірності отриманої інформації**;
- **правильна обробка та аналіз експертних даних**.

5. Основні етапи експертного обстеження:

1. **Формулювання мети експертизи**.
2. **Визначення об'єктів оцінки або їх характеристик**.
3. **Створення експертної групи**.

4. **Вибір методу проведення експертизи** та способу подання результатів.

5. **Здійснення процедур експертизи.**

6. **Оброблення та змістовне оцінювання результатів.**

7. **Більш глибока експертиза** (за потреби уточнення або узгодження результатів).

8. **Формування рекомендацій**.

Методи прогнозування, особливо в економічній сфері, потребують комплексного підходу. **Формалізовані методи** забезпечують об'єктивність та кількісну оцінку, тоді як **експертні методи** дозволяють врахувати якісні аспекти, реакції учасників ринку та можливі сценарії розвитку ситуації.

Використання **колективних експертних оцінок** знижує ризик когнітивних упереджень та підвищує точність прогнозів. Такий підхід особливо важливий у ситуаціях невизначеності та складних економічних умовах [4].

6. Експертні методи прогнозування: дані, значення та приклади.

Дані експертизи - це сукупність оцінок, які надають експерти кожному з об'єктів прогнозування. Зазвичай ці оцінки виражаються у балах (наприклад, за шкалою від 0 до 100).

Для узагальнення думок експертів використовується **середнє арифметичне значення** балів, наданих певному об'єкту. Цей показник дозволяє отримати **узагальнену оцінку** об'єкта та побачити загальну тенденцію в оцінках.

Експертні методи особливо важливі в умовах сучасної економіки, коли необхідно прогнозувати розвиток подій на **довгострокову перспективу**. Вони набувають ще більшої значущості зі збільшенням горизонту прогнозування, оскільки за цих специфічних умов економіко-математичні моделі стають менш точними.

7. Приклади використання експертних методів:

1. **Форсайтне передбачення розвитку економіки України (2015 - 2030 рр.)** Одним із прикладів якісного прогнозування за допомогою експертних методів є **форсайтні прогнози та передбачення розвитку економіки України: середньострокові (2015 - 2020 рр.) та довгострокові (2020 - 2030 рр.) часові горизонти** під редакцією академіка М. З. Згуровського.

У цьому дослідженні використано **метод Дельфі**, за допомогою якого було визначено **ключові просторові одиниці та інституційні сектори принципово нової моделі економіки України**, котрі призвані забезпечити нормативну та інституційну основу для успішної інтеграції України та її економіки у європейський та міжнародний ринок праці.

Методологія сценарного планування та SWOT-аналіз допомогли розробити групу **сценаріїв розвитку економіки України до 2030 року**, які можна використовувати для ухвалення рішень на державному рівні, а також для розробки стратегій соціально-економічного розвитку.

2. **Консенсус-прогнози Міністерства економіки України. Консенсус-прогнози** - це узгоджена думка експертів із різних секторів економіки (банківського, промислового, сервісного) та державного управління щодо **основних макроекономічних показників** на наступний квартал.

Консенсус-прогнози в Україні регулярно розробляються **Міністерством економіки України**. Вони враховують думки експертів щодо:

- **рівня інфляції**;
- **обсягів виробництва**;
- **валютного курсу** та інших макропоказників.

Завдяки узгодженню прогнозів з різних джерел, **консенсусний підхід** дозволяє врахувати різні сценарії розвитку економіки та знизити ризики помилок у прогнозуванні.

Експертні методи прогнозування відіграють важливу роль у довгостроковому економічному плануванні, особливо у виключно складних умовах турбулентності невизначеності. Сукупність цих методів дозволяє поєднувати **якісні оцінки** експертів з **кількісним аналізом**, підвищуючи точність прогнозів.

Використання **методу Дельфі** дозволяє узгоджувати думки експертів та враховувати різні точки зору, що особливо важливо у випадках, коли об'єкт прогнозування має високий рівень невизначеності.

Консенсус-прогнози, дають можливість отримати збалансовані оцінки макроекономічних показників, знижуючи вплив когнітивних упереджень. Вони широко використовуються державними органами для розробки економічної політики та прийняття стратегічних рішень.

В центральних та регіональних органах державного регулювання розвитку економіки України методи експертного оцінювання займають провідне місце – вони використовуються набагато частіше, ніж аналітичні або формалізовані.

6.2. Методика аналізу та прогнозування найбільш вірогідного розвитку економіки України

Прогнозування під час турбулентних подій, коли виникають **«чорні лебеді»** (непередбачувані події з великим впливом), стає складним завданням. Воно вимагає поєднання нових моделей, здатних адекватно відображати динамічну реальність, із **експертними оцінками** та

форсайтними дослідженнями. Такий підхід вимагає **міждисциплінарної співпраці** вчених із різних галузей науки.

Ця монографія є першим в Україні системним дослідженням, яке поєднує три підходи до прогнозування:

- **Макроекономічне моделювання**, яке використовує багатофакторний аналіз для оцінки економічної динаміки.
- **Технології передбачення** (форсайт), які допомагають розробляти сценарії майбутнього.
- **Консенсусні прогнози**, що об'єднують думки експертів із різних сфер для створення збалансованого прогнозу.

Новаторський підхід авторів ґрунтується на **мультидисциплінарності**. У дослідженні використовуються **дані державних установ України** (міністерств та відомств), **міжнародних організацій** (включаючи спеціалізовані агентства ООН), **аналітичних центрів**, а також **дослідження окремих вчених-економістів**.

Однією з **основних цілей методології** є **створення бази знань** та **розробка нових методів прогнозування**, які ефективно працюватимуть в умовах високої невизначеності. Автори поєднують **фундаментальні теоретичні дослідження** з **практичними рішеннями**, які можуть покращити процес державного управління як на національному, так і на регіональному рівнях.

Форсайтні технології відіграють центральну роль у методологічних підходах, які використовуються в даній монографії. Вони допомагають не лише передбачати можливі сценарії майбутнього, але й знаходити **консенсус між різними поглядами** та розробляти **систему ефективних дій та заходів держави, як управляючої**

системи, для досягнення результатів, передбачених прогнозами та закладених у програмні орієнтири.

Автори, маючи великий досвід у **кількісних методах** (статистика, моделювання), успішно інтегрують його у прогнозне моделювання, що дозволяє достатньо точно окреслити пріоритети та програмні цілі.

Методологічним недоліком цього концептуального підходу є те, він недостатньо точно враховує ймовірність появи «чорних лебедів», які можуть значно змінити очікувані сценарії. Навіть якщо б існувала ідеальна база даних для передбачення таких подій, вона не змогла б надати відповіді на запитання: **які заходи потрібно вжити в разі їх виникнення?**

Прогнози під час війни та в період після завершення бойових дій базуються на **припущеннях**, які можуть швидко втрачати актуальність. Зміна обставин призводить до відхилення прогнозів від реальності, що знижує їхню корисність.

Крім того, **приховані упередження** в методах збору даних, моделюванні та інтерпретації дуже часто й досить суттєво впливають на точність оцінювання параметрів прогнозів, що інколи навіть призводить до не зовсім адекватних й коректних **висновків** та, як результат, до суттєвих недоліків державних та/або регіональних програм відновлення та розвитку.

Межі кількісних методів та важливість якісного аналізу

Сучасний гіперпов'язаний світ породжує складні взаємодії, які часто призводять до **нелінійних та несподіваних результатів**. Залежність від кількісних даних може призвести до **ігнорування важливих якісних факторів**, котрі здійснюють досить суттєвий вплив на процеси й процедури прийняття рішень.

Цифрові дані створюють ілюзію об'єктивності та достовірності, але **надмірна впевненість у числових показниках** може звузити погляд на проблему і обмежити спектр можливих рішень.

Щоб подолати ці обмеження, **державні та регіональні органи влади** мають поєднувати **прогнозну аналітику** з **методологіями передбачуваного мислення**. Це дозволить краще готуватися до **різноманітних сценаріїв розвитку подій** та підвищить гнучкість стратегічного планування.

Автори рекомендують **системно інтегрувати форсайт** у процес стратегічного планування, що дозволить створювати **довгострокові стратегії** та ефективніше реагувати на виклики сучасного світу.

Майбутнє прогнозування полягає у створенні інституційної можливості адекватно й досить точно розробляти різні альтернативні сценарії розвитку соціально-економічних систем і завчасно готуватися до них. Це допомагає виходити за межі **традиційного прогнозування** та **короткострокового планування**, забезпечуючи **гнучкість** та **стійкість до кризових ситуацій** [16].

Розглянемо такий графік (рис. 15), який показує різницю між прогнозом і передбаченням.

Аналізуючи й оцінюючи основні положення рисунку 15 автори роблять надзвичайно важливий висновок щодо того, що статистичне, зокрема, одно- та багатофакторне прогнозування, найчастіше екстраполює тенденцію розвитку економічної системи в період передісторії прогнозу. Тоді як передбачення одночасно пропонує кілька варіантів майбутнього, кожне з яких має свій рівень ймовірності. Слід підкреслити, що ті держави/організації, які використовують форсайт-мислення, значно перевершують ті, які не володіють методологією передбачення за рівнем ефективності розвитку/функціонування.

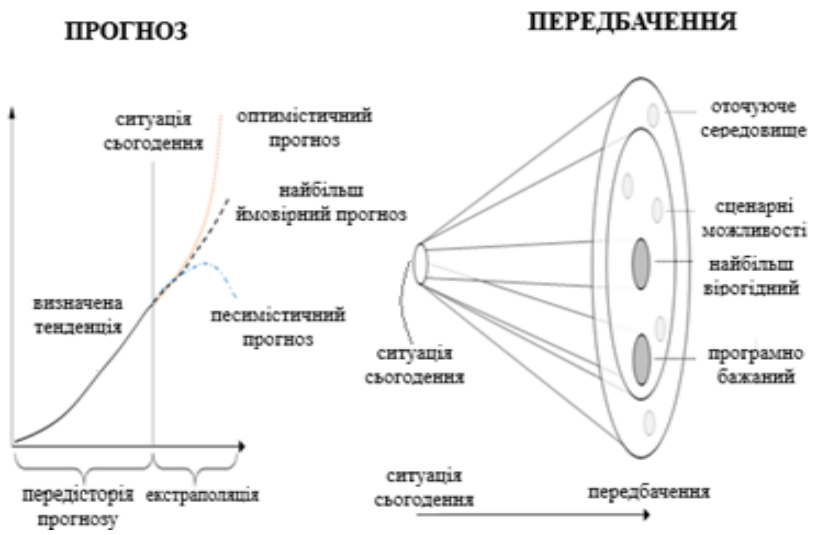

Рис. 15. Концептуальна відмінність традиційних методів статистичного прогнозування від форсайтного передбачення

Джерело: Розроблено авторами на основі критичного вивчення літературних джерел цього розділу

Передбачення майбутнього допомагає організаціям ставати більш гнучкими та інноваційними, знижуючи рівень **невизначеності, турбулентності та ризиків** неефективних управлінських рішень. Завдяки системному аналізу тенденцій розвитку та створенню **сценаріїв майбутнього** керівники мають більше можливостей для прийняття **стратегічних рішень**, узгоджених із **довгостроковими цілями**.

Форсайт-аналітика стала важливою частиною ефективного управління, оскільки дає інституційну можливість оцінювати у повній мірі специфіку політичних, соціальних, технологічних, екологічних та економічних тенденцій. **Форсайтне мислення** допомагає розробляти

стратегії у найскладнішій ситуації турбулентності та невизначеності. Та, найголовніше, - розробляти, приймати та реалізовувати **обґрунтовані рішення**, що підвищують ефективність управління та забезпечують **довгостроковий успіх**.

Стратегічне передбачення використовує кілька методологічних прийомів для розроблення та реалізації системних управлінських рішень, зокрема:

- **визначення трендів та горизонтів**;
- **сценарне планування**;
- **ринки прогнозів**;
- **метод Дельфі**.

Сканування трендів та горизонтів допомагає аналізувати **зовнішнє середовище** та визначати **індикатори змін**. Основна відмінність між цими методами, як відмічають автори, полягає в тому, що **сканування/визначення горизонту** орієнтується на прогнозування часу, коли можуть статися зміни, тоді як **сканування трендів** фокусується на самій сутності змін.

Багато **державних установ у розвинених країнах** регулярно використовують **сканування трендів**, щоб підвищити свою готовність до майбутніх змін та розвинути **стратегічне мислення**.

Сценарне програмування та передбачення являє собою науково обґрунтований та структурований процес, який допомагає прогнозувати кілька можливих сценаріїв розвитку подій на основі ключових невизначеностей або трендів.

Сценарії дозволяють оцінити потенційні наслідки різних подій і рішень, що дає змогу розробляти **більш надійні стратегії**. Завдяки сценаріям організації можуть:

- **ідентифікувати, як й передбачає SWOT-analysis сукупність сильних та слабких сторін, можливостей та загроз**;

- **концептуально визначати стратегії реагування** для зниження ризиків;
- **отримувати вигоду** з нових можливостей.

Ринки прогнозів є сучасною адаптацією **методу Дельфі**. Вони використовують **гейміфікацію** або **механізми підрахунку балів**, щоб стимулювати експертів надавати **найточніші прогнози**.

Метод Дельфі - це ресурсомісткий підхід, який базується на **колективній думці експертів** для створення прогнозів. Процес включає кілька раундів **анонімних опитувань**, де експерти діляться своїми думками, після чого узагальнюються результати, і учасники можуть **переглянути свої прогнози** на основі зворотного зв'язку від групи. Цей процес повторюється до **досягнення консенсусу**.

Консенсус-прогноз — це **узгоджена думка експертів** з різних секторів економіки (банківського, промислового, сервісного) та державного управління щодо основних макроекономічних показників на наступний квартал.

Міністерство економіки України **щоквартально публікує Консенсус-прогноз**, який підготовлений **Департаментом стратегічного планування та макроекономічного прогнозування цього Міністерства.** Метою цієї публікації є **розробка рекомендацій з економічної політики** для забезпечення стабільного та збалансованого економічного зростання України.

Документ готується спільно з **провідними аналітичними установами та експертами**, серед яких:

- Міністерство фінансів України;
- Інститут економіки та прогнозування НАН України;
- Інститут демографії та проблем якості життя НАН України;
- Інститут економіки промисловості НАН України;

- Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки; Інститут еволюційної економіки;
- Інститут економічних досліджень та політичних консультацій;
- Міжнародний центр перспективних досліджень;
- Dragon Capital, ICU, Райффайзен Банк Україна, АТ «УКРСИББАНК» та інші.

У сучасних **воєнних умовах** особливого значення набуває **професіоналізм аналітиків** та **активний обмін думками**. Незважаючи на суттєві розбіжності в поглядах експертів, **Консенсус-прогноз** залишається **важливим інструментом для розроблення та реалізації системи державних заходів** навіть в умовах високої турбулентності, невизначеності та непередбачуваних шоків.

Автори активно використовують **результати Консенсус-прогнозів** у своїх дослідженнях для **оцінки збитків та втрат**, завданих українській економіці внаслідок **військової агресії російської федерації** та **руйнування промислової, соціальної та транспортної інфраструктури**.

Форсайтне мислення допомагає організаціям розробляти **довгострокові стратегії**, які дозволяють орієнтуватися у світі невизначеності та змін. **Стратегічне передбачення** та **форсайт-аналітика** дають змогу поєднувати **кількісний аналіз** із **якісною оцінкою** майбутніх сценаріїв, що підвищує точність прогнозування.

Завдяки **консенсусним прогнозам** державні органи влади отримують **збалансовану оцінку економічних ризиків**, що сприяє розробці **ефективної економічної політики** та забезпеченню **економічної стабільності**.

6.3. Попереджувальна оцінка та прогнозування розміру збитків і втрат від бойових дій, розв'язаних російською федерацією на території України

6.3.1. Інституційна матриця, що об'єднує дії державних інституцій та міжнародних організацій, відповідальних за розробку та реалізацію програм післявоєнної відбудови України

Працюючи над цим розділом монографії, автори застосували методологію форсайт-аналізу та прогнозування розвитку економіки України та оцінки розміру збитків і втрат від воєнних дій, розв'язаних російською федерацією на території України на 2024 - 2025 рр, а також потреб у післявоєнному відновленні української економіки, своєї промислової, соціальної та транспортної інфраструктури на найближчі 10 років.

Окрім іншого, автори взяли до уваги заяву заступника Прем'єр-міністра з питань відновлення України та Міністра розвитку громад, територій та інфраструктури Олексія Кулеби про започаткування роботи над ***Четвертою комплексною оцінкою збитків і потреб України у відбудові (RDNA 4),*** що здійснюється спільно з експертами Світового Банку, Уряду України, Єврокомісією, спеціалізованими агенціями ООН тощо та за підтримки інших міжнародних партнерів.

Ця оцінка дозволить оновити наслідки агресії росії з 24 лютого 2022 року по 31 грудня 2024 року. Міністр Кулеба зазначив, що RDNA 4 покаже узгоджені пріоритетні напрями для відновлення у 2025 році та сприятиме відновленню із залученням приватного сектору.

Віцепрем'єр-міністр підкреслила важливість об'єктивної оцінки не лише масштабу руйнувань, але й потреб у відновленні для ефективного та підзвітного

використання ресурсів, наголошуючи на пріоритетності житла, соціальної сфери, розмінування, енергетики (особливо теплопостачання) та облаштування прихистків, а також для здійснення заходів зі системної та надійної оборони та захисту енергетичної інфраструктури.

За словами високопосадовця, у 2024 році росія активізувала зусилля, спрямовані на знищення енергетичного сектору України, намагаючись позбавити українців тепла та світла взимку. Він також зауважив, що RDNA 4 враховуватиме заходи Української донорської платформи (UDP) та положення Плану для України.

Заступниця міністра Наталія Козловська, своєю чергою, наголосила на важливості забезпечення відновлення громад, що постраждали від війни, на основі достовірної та верифікованої інформації.

Для цього буде використано дані з Реєстру пошкодженого та знищеного майна (РПЗМ), що є єдиною державною системою обліку, обробки та зберігання інформації про пошкоджені об'єкти, їх власників та рішення щодо компенсації. За її словами, наразі в реєстрі зареєстровано понад 235 тисяч об'єктів.

Наталія Козловська підкреслила, що система дозволить оцінити масштаби руйнувань та контролювати процес виплати компенсацій, а перевірку даних здійснюватимуть уповноважені особи органів місцевого самоврядування та обласних адміністрацій на основі відповідних документів, які підтверджують ступінь пошкоджень за результатами технічних оглядів та комісій.

Заступниця міністра Марина Денисюк підкреслила, що визначення пріоритетності інвестицій має відповідати реформі державного управління інвестиціями, а оцінка RDNA 4 враховуватиме пов'язані з війною інвестиційні потреби для відновлення та відбудови на всіх рівнях влади до 2025 року на основі Єдиного проєктного портфеля

здійснення публічних інвестицій, а також узгоджуватись із міжнародно визнаною методологією.

Аналітичний документ надасть швидку, послідовну та прозору міжсекторальну оцінку шкоди, збитків, пошкоджень, та нинішніх й майбутніх потреб економіки України та її інфраструктури у реконструкції та відновленні, а також програмних дій згідно визначених пріоритетів розвитку на 2025 рік.

При цьому, варто наголосити, що протягом військових дій Уряд країни працює над відновленням та відбудовою відповідних територій, створюючи відповідні інституційні структури (рис. 16).

Щороку Кабінет Міністрів України визначає ключові напрями відновлення держави, забезпечує мобілізацію необхідних фінансових ресурсів та залучає міжнародних партнерів до відповідних процесів. У 2022 році за ініціативи Уряду України було створено Національну раду з питань відновлення від наслідків воєнних дій, співголовами якої є Прем'єр-міністр та керівник Офісу Президента.

До компетенції цієї Ради входить формування пропозицій щодо пріоритетних реформ і розробка плану післявоєнної відбудови та подальшого розвитку країни. Координацію процесу зближення з ЄС у тісній співпраці з відповідними органами державної влади здійснює Офіс, спеціально створений для координації системних дій із європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України.

Протягом 2023 року Урядом спільно з країнами G7 та ЄС було започатковано роботу Міжвідомчої координаційної платформи донорів для України, яка має на меті сприяння відновленню, відбудові та відродженню держави, а також подолання дисбалансу між наявними потребами та ресурсами.

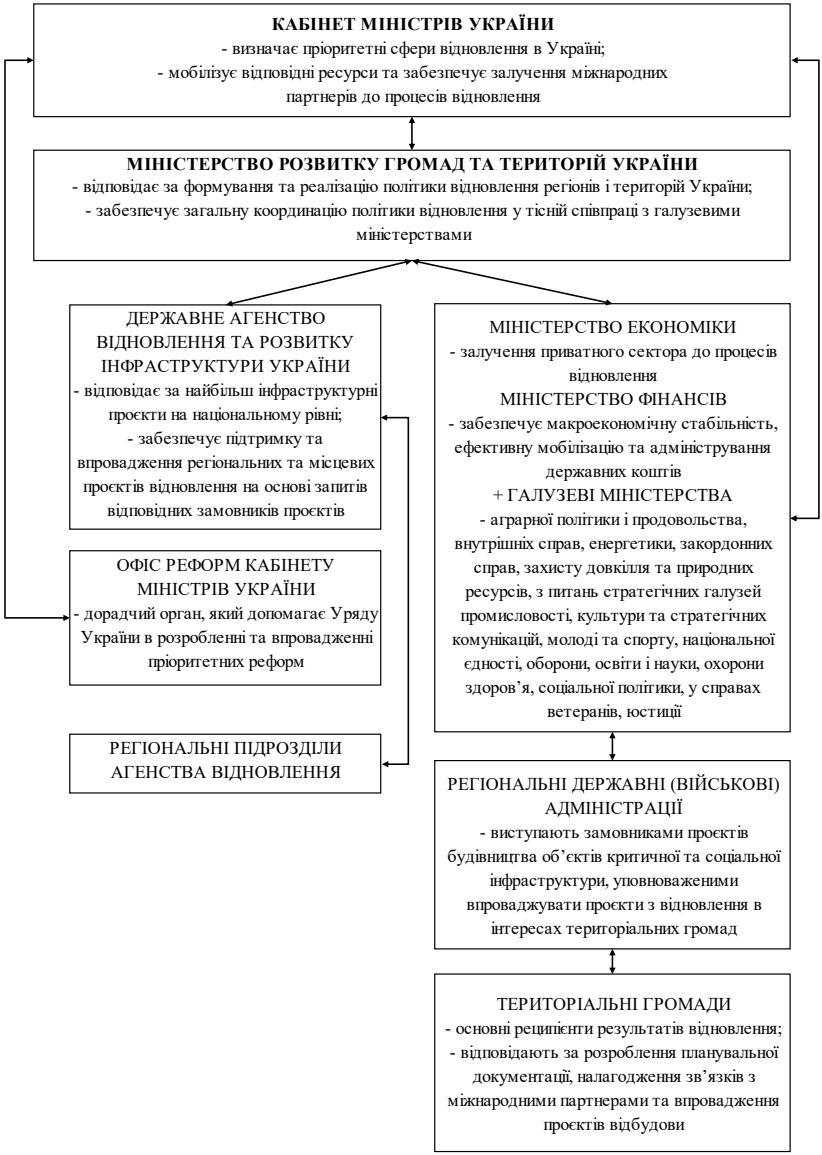

Рис. 16. Концептуальна схема інституціонального регулювання процесів відновлення економіки, виробничої, житлової та транспортної інфраструктури на національному, регіональному та місцевому рівнях

Джерело: Розроблено авторами

Платформу створено за участі та під співголовуванням представників Уряду України, США та Європейського Союзу.

Цілий ряд міжнародних фінансових інституцій, серед яких Міжнародний валютний фонд, група Світового Банку, ЄБРР, Європейський інвестиційний банк, ОБСЄ тощо долучились до координації зусиль у межах цієї платформи, що забезпечує регулярні зустрічі для підтримки потреб України в контексті фінансування та економічного відновлення.

Уряд України розробляє відповідний План відновлення, узгоджений із запланованим Європейським Союзом Механізмом підтримки України.

Цей План має стати програмою заходів та реформ на період з 2024р. по 2027р., охоплюючи сценарії макроекономічної стабілізації, ключові галузеві реформи, котрі визначають пріоритетні інституційні сектори економіки, підвищення інвестиційної привабливості, а також такі важливі питання, як європейська інтеграція, цифровізація, екологічний перехід та охорона навколишнього середовища.

Розробка Плану відбувається під координацією Міністерства економіки України у взаємодії з регіональними та місцевими органами влади, представниками бізнесу, експертами та аналітичними установами.

Паралельно впроваджується комплекс реформ, пов’язаних із будівельною галуззю, децентралізацією, енергоефективністю та управлінням державними інвестиціями. У грудні 2023 року Кабінет Міністрів України затвердив Дорожню карту реформ, яка включає рекомендації МВФ та Світового банку, а також передбачає створення нової моделі Директорату у справах іноземців з метою оптимізації прийняття рішень та зосередження на

пріоритетах, фінансовій стабільності, ефективності, сталості та прозорості.

Наразі Урядом ведеться розробка детального плану заходів для реалізації цих реформ.

З метою підтримки процесів відновлення та відбудови вже було впроваджено ряд інституційних та політичних реформ. Міністерство розвитку громад та територій України ефективно здійснює координацію та ефективну відбудову регіонів, що постраждали від воєнних дій. Для посилення системності у плануванні створено посаду Віцепрем'єр-міністра з відновлення України, який водночас також очолює Міністерство розвитку громад та територій України.

Державне агентство з відновлення та розвитку інфраструктури України (Агентство відновлення) через свої територіальні офіси реалізує масштабні інфраструктурні проєкти на національному рівні, підтримку регіональних та місцевих проєктів відновлення відповідно до запитів територіальних громад. Діяльність Агентства координується Міністерством розвитку громад та територій України.

Територіальні громади беруть на себе відповідальність за планування, налагодження зв'язків із крупними міжнародними партнерами з метою реалізації проєктів відновлення на відповідних рівнях.

Представництво ООН в Україні, маючи значний оперативний потенціал (24 агенції та 3000 співробітників), активно співпрацює з громадами по всій країні, надаючи підтримку у впровадженні ініціатив з відновлення та відбудови. У цих громадах заохочується мобілізація, визначення пріоритетних потреб і нарощування потенціалу для самостійного відновлення. ООН акцентує увагу на підтримці маргіналізованих груп населення та забезпеченні того, щоб процеси відновлення приносили користь

найбільш соціально незахищеним верствам, зменшуючи нерівність і сприяючи соціальній згуртованості. У співпраці з Урядом України та Міністерством інфраструктури ООН було створено гнучкий Фонд для підтримки українських громад.

Фонд надає підтримку громадам, що прагнуть самостійно відновлюватись, з метою зменшення поточних та запобігання майбутнім гуманітарним потребам, відновлення соціально-економічної інфраструктури та створення умов для добровільного повернення людей до своїх домівок і відновлення нормального життя. Ці зусилля раннього відновлення, орієнтовані на місцеві громади, котрі реалізують проєкти гуманітарної допомоги, відновлення та зміцнення соціальної згуртованості.

У грудні 2022 року Світовий банк заснував Трастовий фонд підтримки, відновлення, реконструкції та реформ в Україні (URTF), щоб спрямувати донорську допомогу на підтримку зусиль з відбудови.

URTF сприяє скоординованому фінансуванню та підтримці, допомагаючи Уряду України створювати можливості у наданні адміністративних та пов'язаних із цим послуг, наданні допомоги, плануванні та впровадженні програм відновлення та реформ. Фонд фінансує проєкти, котрі передбачають відновлення зруйнованої інфраструктури, відновлення системи надання державних послуг та підтримки виробничої діяльності у різних інституційних секторах економіки, а також житлово-комунального господарства.

Станом на початок 2024 року URTF надав допомоги на 1,5 млрд дол. США. Переважно у вигляді внесків від півтора десятку країн-донорів. Ці кошти у своїй більшості використовуються для надання грантів з метою підтримки швидкого відновлення та посилення адміністративного потенціалу Уряду. URTF співпрацює з Мультидонорським

ресурсним фондом групи Міжнародного валютного фонду та Світового банку з метою організації функціонування різних державних установ України. Цей фонд є складовою ще більш ширшого пакету міжнародної допомоги Україні (MRII), котрий застосовує комплексний та багатосторонній підхід до мобілізації різних за обсягами й структурою джерел фінансування для підтримки відновлення й розвитку України.

Підтримка групи Світового банку Україні здійснюється на довгостроковому партнерстві та закладає основи для сталого відновлення після завершення військових дій.

У рамках реалізації широкої міжнародної Програми дій із забезпечення економічної стійкості, Міжнародна фінансова корпорація (МФК) впроваджує програми задоволення життєвих потреб приватного сектору України, надаючи пакет фінансової допомоги в обсязі 2 млрд дол. США. Цей пакет має на меті забезпечити системне посилення стійкості підприємств малого та середнього бізнесу та підтримку гідного існування населення.

6.3.2. Результати форсайт-аналізу та оцінки розміру збитків та втрат від військових дій, розв'язаних російською федерацією, на 2024 - 2025 роки, а також прогнозування потреб у післявоєнному відновленні економіки України на період до 2035 року

З метою оцінки обсягів збитків та втрат, а також передбачення потреб післявоєнної відбудови економіки України та її промислової, житлової, соціальної та транспортної інфраструктури, та у повній відповідності до методології прогнозного аналізу та прогнозування, авторами сформовано групу незалежних українських та іноземних експертів, які висловили власну точку зору на

розмір збитків.

Оскільки, певною мірою, напрями оперативного реагування держави на подолання збитків відображені у структурі Державного бюджету України та обсязі фінансування ліквідації збитків від руйнування промислової, житлової, соціальної та транспортної інфраструктури, значна кількість питань, на які відповіли експерти, була присвячена аналізу обсягу й структури Загального фонду бюджету України на 2024 - 2025 рр.

При цьому автори наголошують, що Загальним фондом Державного бюджету на 2024 рік був передбачений обсяг видатків у сумі 150,2 млрд грн.

У структурі видатків найбільша сума була спрямована на фонд оплати праці у обсязі **5,9 млрд грн**, що становить 50,5% від загальної суми видатків, витрачених протягом першого місяця 2024 року. Біля **4,2 млрд грн були перераховані** на реалізацію програми медичного обслуговування населення. На соціальне забезпечення, тобто виплату пенсій, допомог, стипендій тощо було спрямовано 42 млрд грн або 27,9% від загального обсягу видатків.

Автори також звертають увагу на те, що у 2024 році Уряд України суттєво розширив межі інституційної співпраці з МВФ. В результаті чого було запущено спеціально для цього створений Фонд розвитку потенціалу України з цільовим бюджетом 65 млн дол. США.

Частка обсягу загальних доходів Зведеного бюджету до ВВП зросла з 30,5% ВВП у 2021р. до 41,9% у 2022р. та як мінімум до 47% ВВП у 2023 - 2024 рр. Надходження до бюджету без іноземних грантів сягнуло у 2024 році такої суми, котра становила 40,4% обсягу ВВП, що значно перевищило рівень 2021 року та рівень першого року війни.

Попри те, що реальні надходження Зведеного бюджету

протягом 2022 року скоротилися щонайменше на 23%, протягом наступних двох років їх обсяг відновився до довоєнного рівня.

Видатки бюджету у 2023 - 2024 рр. у відсотках до ВВП порівняно з 2021 роком зросли майже вдвічі, переважно за рахунок збільшення фінансування військових та оборонних операцій. Відносний обсяг загальних видатків зріс з 33,9% ВВП у 2021 році до 58% протягом наступного року. А в 2023 році він сягнув 68%, трохи зменшившись до 64,2% ВВП у 2024 році (рис. 17).

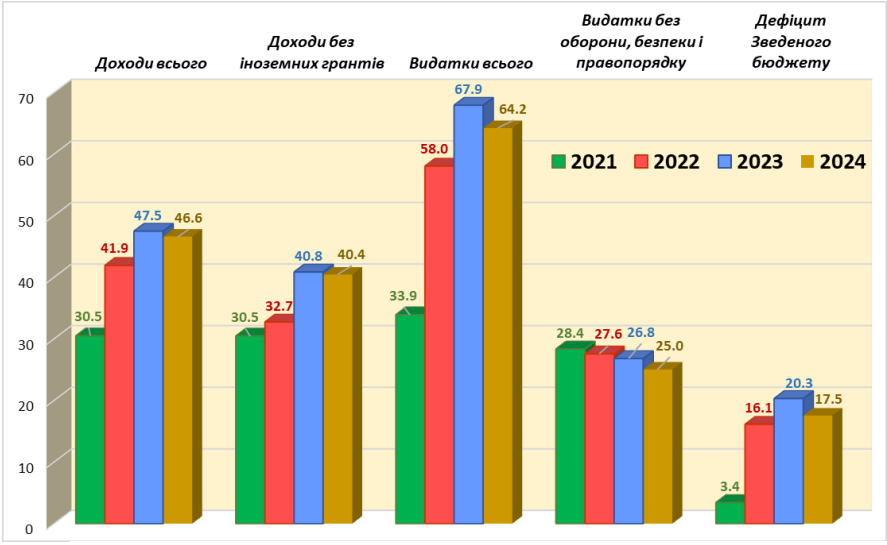

Рис. 17. Форсайт-порівняння структури доходів, видатків та дефіциту Зведеного бюджету у 2021 - 2024 рр. у % до обсягу ВВП

Джерело: Розробка авторів на основі веб-порталів Міністерства фінансів та Державної служби статистики України

На графіку зображено динаміку видатків за функціями держави протягом періоду з 2021р. по 2024р. Відносно до ВВП найбільший приріст спостерігається у видатках на оборону, які зросли з 2,3% до 30-32% ВВП. Також

збільшилися видатки на громадський порядок і безпеку (з 3,2% до 9,3% ВВП) та обслуговування державного боргу (з 2,9% до 4% ВВП).

Водночас, значно зменшилось фінансування економічної діяльності – з 5,4% до 3,4% ВВП (рис.18). Скорочення фінансування дорожньої галузі є основним фактором зменшення видатків на економічну активність (зниження ВВП на 2,4 відсоткових пункти) [34].

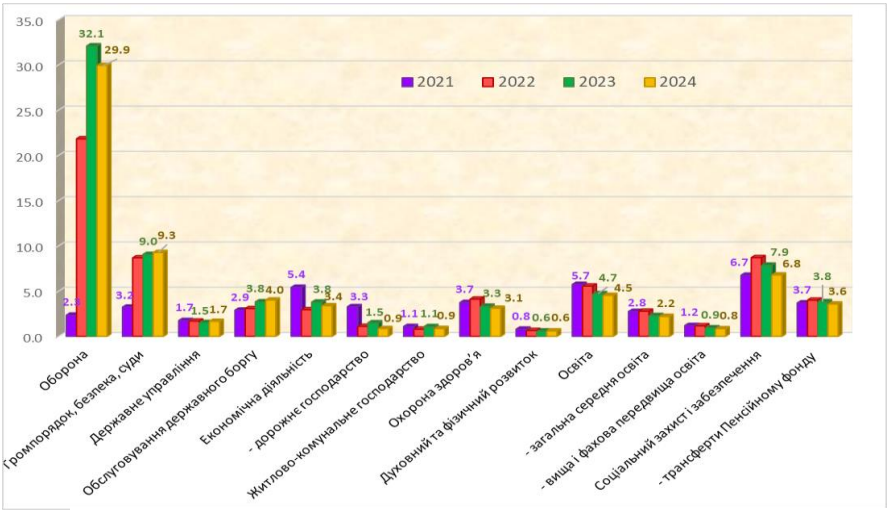

Рис. 18. Форсайт-аналіз структури видатків Зведеного бюджету України за функціями держави у 2021 - 2024 рр. у % від ВВП

Джерело: Розробка авторів на основі веб-порталів Міністерства фінансів та Державної служби статистики України

Серед позитивних змін у видатках слід виділити збільшення фінансування на розробку, придбання, модернізацію та здійснення ремонтних робіт озброєння та засобів військової техніки. Цей обсяг сягнув у 2024 році 980 млрд грн, в той час у 2023 році він становив 833 млрд грн, а у 2022 році – 242 млрд грн).

Проведений форсайт-аналіз показує, що обсяги

бюджетного фінансування оборонного замовлення у 2024 - 2025 роках, на жаль, не відповідають виробничим можливостям підприємств оборонної промисловості України, що може мати трагічні наслідки: збільшення людських втрат у ЗСУ, абсолютно недостатній рівень обороноздатності країни та окупація нових територій [34].

Через повномасштабне вторгнення Уряд України змушений був скоротити реальне та відносне фінансування освіти та охорони здоров'я. Зокрема, обсяг видатків на освіту зменшилися з 5,71% ВВП у 2021 році до лише 4,53% у 2024 році. При цьому, найбільше скорочення припало на видатки на загальну середню освіту (зменшення на 0,6 відсоткових пункти ВВП у порівнянні з 2021 роком) та вищу освіту (зменшення на 0,4 відсоткових пункти ВВП).

Незначне зростання видатків на розвиток системи охорони здоров'я, а саме, - до 4,12% ВВП у 2022 році супроводжувалось, на превеликий жаль, суттєвим скороченням найменувань та якості медичних послуг, що є негативним наслідком масового травматизму на фронті та в тилу.

Це свідчить про необхідність суттєвого збільшення обсягів й частки видатків на розвиток системи охорони здоров'я.

Обсяг видатків на систему соціального захисту й соціального забезпечення у 2024 році суттєво скоротився, майже до довоєнного рівня – 6,8% ВВП, порівняно з 8,7% та 7,9% ВВП протягом попередніх двох років (2022 - 2023 рр.).

Рішенням Уряду у 2024 році було змінено терміни та обсяги виплат внутрішньо переміщеним особам, а також зменшено реальний обсяг різних соціальних виплат через вплив інфляції.

В майбутньому планується зменшити дотації до Пенсійного фонду та запровадити базову соціальну допомогу, що замінить інші види підтримки.

В цілому, обмеження фінансування подальшого розвитку людського капіталу в умовах жорстокої соціально-демографічної кризи значно поглиблює й без того негативний вплив війни на соціальну сферу суспільства.

В умовах воєнного стану критично важливими є капітальні видатки на потреби обороноздатності та безпеки країни: достатньо велику частину коштів спрямовують на закупівлю військової техніки, інженерне забезпечення, відновлення енергетичної інфраструктури та усунення пошкоджень на транспортній та соціальній інфраструктурі. Проте, їх обсяг все ще недостатній для забезпечення належного рівня оборони та повноцінного відновлення пошкоджених об'єктів.

Попри це, аналіз структури бюджетних видатків за економічними елементами демонструє незначне збільшення питомої ваги видатків на капітальне будівництво й технічне переозброєння з 5,23% від загального обсягу видатків у 2023 році до 6,84% у 2024 році (табл. 3).

У співвідношенні із обсягом ВВП, сума капітальних видатків також суттєво зросла, а саме, - із 3,22% від обсягу ВВП у 2023 році до 4,1% протягом 2024 року.

У 2024 році Уряд України затвердив комплексний план, який передбачає реалізацію Дорожніх карт реформ управління державними інвестиціями, що включає ряд прогресивних нововведень, таких як єдиний підхід до оцінювання якості інвестиційних проєктів, а також інтеграцію інвестиційного планування у середньострокове бюджетування. Рада зі стратегічних інвестицій відповідатиме за формування комплексного портфеля інвестиційних проєктів держави.

Таблиця 3

Форсайт-аналіз структури видатків Державного бюджету України у 2021-2024 рр., %

Найменування	***2021***	***2023***	***2024***
Поточні видатки	**91,0**	**94,8**	**93,2**
Заробітна плата	6,4	2,6	2,7
Обсяг грошового забезпечення службовців ВСУ	8,4	23,6	21,8
Обсяг нарахувань на оплату праці	2,8	4,6	4,4
Різне	1,3	2,5	1,5
Обсяг оплати послуг (крім комунальних)	9,2	3,9	4,0
Обсяг оплати комунальних послуг та енергоносіїв	0,6	0,4	0,5
Окремі заходи з реалізації держпрограм	3,5	1,2	1,3
Суми із обслуговування боргових зобов'язань країни	***10,3***	***6,3***	***6,8***
Обсяг субсидій та поточних трансфертів підприємствам	13,0	5,3	9,6
Соціальне забезпечення	23,0	13,3	12,9
Капітальні видатки	**9,0**	**5,2**	**6,8**
Видатки на придбання обладнання та предметів довгострокового користування	1,1	2,2	2,9
Обсяг видатків на капітальне будівництво	0,3	0,1	0,8
Капітальні трансферти підприємствам	4,2	1,7	1,8
Обсяг капітальних трансфертів органам державного управління	2,5	0,7	0,6
Всього	***100,0***	***100,0***	***100,0***

Джерело: Добірка авторів на основі веб-порталів Міністерства фінансів та Державної служби статистики України

Однією з проблемних сфер залишаються непропорційно високий обсяг видатків на обслуговування занадто високого внутрішнього боргу країни, котрий

становив 213 млрд грн протягом 2024 року. При цьому, виплати банкам відсотків за депозитними сертифікатами, котрі досягли астрономічного рівня у понад 80 млрд грн, призвели до втрати потенційних бюджетних надходжень, які могли б бути спрямовані на потреби оборони та соціальної підтримки.

Автори звертають увагу, що у 2024 році рівень середньорічної реальної облікової ставки НБУ у 2024 році склав 7,2%, що є надмірним показником для економіки країни, ослабленої війною. Незважаючи на рекомендації міжнародних експертів знизити цей рівень, у січні 2025 року Правління НБУ знову прийняло необґрунтоване рішення щодо суттєвого підвищення облікової ставки без малого вдвічі, - до 14,5%.

Слід звернути увагу, що обсяг надходжень до Державного бюджету у 2024 році був дещо вищим, ніж у довоєнний період, завдяки ефективному адмініструванню податків та структурним змінам в економіці.

Зокрема, значну роль відіграє надходження гуманітарної та фінансової допомоги, обсяги яких, згідно закону, підлягають частковому оподаткуванню, а також збільшення частки імпорту, що сприяло збору ПДВ та акцизів, та врахування військової допомоги від країн-партнерів як надходжень спеціального бюджетного фонду (рис. 19).

Стосовно окремих податків, позитивну динаміку продемонстрували обсяги ПДВ, податку на прибуток підприємств та організацій, ЄСВ для підприємців, власних доходів бюджетних установ та організацій та суми відрахування прибутку державних підприємств.

Питома вага податкових надходжень в обсязі ВВП у 2024 році становила 27,1%, що перевищує показники 2021 (26,7%) та 2023 (25,1%) років. Зокрема, надходження від ПДВ зросли на 0,6 відсоткових пунктів ВВП порівняно з 2023 роком та наблизились до довоєнного рівня (9,5%

ВВП). Порівняно з 2023 роком надходження від внутрішнього ПДВ зросли на 0,2 відсоткових пункти ВВП, а від імпортного ПДВ - на 0,5 відсоткових пункти ВВП.

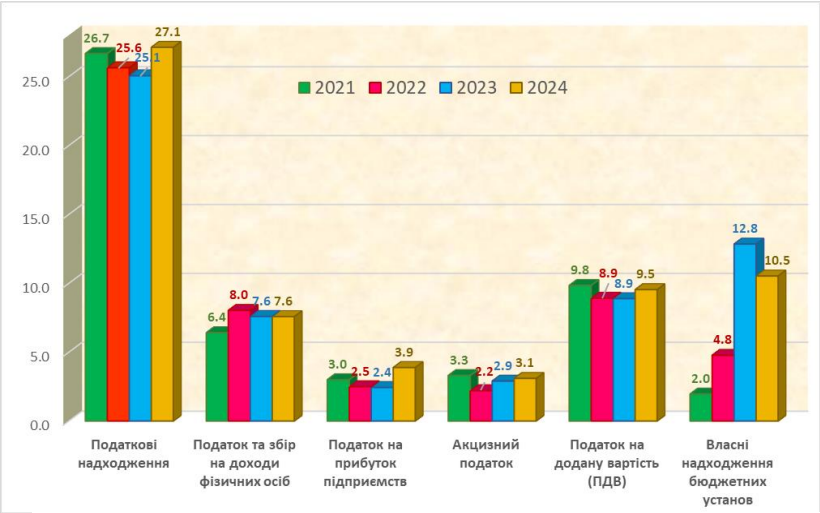

Рис. 19. Форсайт-аналіз структури й динаміки обсягу загальних податкових надходжень до Державного бюджету України протягом 2021 - 2024 рр., % від ВВП

Джерело: Добірка авторів на основі веб-порталів Міністерства фінансів та Державної служби статистики України

Надходження акцизного податку протягом 2024 року досягли 3,1% від обсягу ВВП, що нижче за довоєнний рівень, але перевищує показники 2022 – 2023рр. (2,1% та 2,9% ВВП відповідно). Збільшення надходжень пояснюється підвищенням специфічних ставок та мінімального обов'язку акцизного податку на тютюнові вироби.

Податок на прибуток підприємств склав 3,6% надходжень до бюджету, перевищивши показник 2021 року (3% ВВП), що пов'язано із запровадженням податку на прибуток банків за ставкою 50% та збільшенням доходів

експортерів, зумовленого відновленням функціонування Морського коридору України.

Надходження від податку на доходи фізичних осіб демонструють позитивну динаміку - 6,4% ВВП у 2021р. та 7,6% ВВП у 2023 – 2024 рр., що обумовлено збільшенням фінансування правоохоронних органів та підвищенням рівня мінімальної заробітної плати.

Автори звертають увагу, що обсяг дефіциту Зведеного бюджету України у 2024 році склав 17,5% ВВП, що у декілька разів перевищує довоєнні показники, однак є нижчим на 2,8 відсоткових пункти ВВП у порівнянні з 2023 роком, насамперед завдяки зазначеним вище факторам, незважаючи на продовження воєнних дій та жорстку монетарну політику, обсяг реального ВВП у 2024 році зріс на 3,61% (табл. 4).

За результатами проведеного аналізу із використанням форсайт-технологій, автори пропонують владі вельми важливий висновок відносно методів й процедур зменшення обсягу настільки серйозного дефіциту Державного бюджету України. Беручи до уваги, що Зведений бюджет країни залучив більше ніж 2,5 трильйонів грн позикових коштів. З цього обсягу, наголошують автори, більше 1,9 трильйонів грн являються зовнішніми запозиченнями та 640 млрд грн внутрішніх запозичень.

Таким чином, роблять висновок автори, обсяг чистого боргового фінансування дефіциту Держбюджету становило більше чверті трильйона грн за рахунок внутрішніх джерел та більше одного трильйона млрд грн із зовнішніх. Тобто зовнішні кредитори на чистій основі надавали державі в п’ять разів більше обсягів коштів, ніж внутрішні.

Станом на січень 2025 року, державний та гарантований борг сягнув рівня 90,7% обсягу реального ВВП.

Таблиця 4

Форсайт-аналіз обсягу дефіциту Зведеного бюджету України та його фінансування, млрд грн

Показники	*2021*	*2022*	*2023*	*2024*
Обсяг бюджетного дефіциту	**187,0**	**844,8**	**1327,7**	**1350,6**
Обсяг валових запозичень, - загалом, в т.ч.	**627,9**	**1309,4**	**1705,9**	**2542,4**
Сума внутрішніх позик, включаючи зареєстровані в НБУ	418,6	697,2	552,9	639,6
зовнішні позики	209,1	612,2	1153	1902,8
Чисті запозичення (з урахуванням погашення боргу)	**181**	**851,8**	**1263,3**	**1430,3**
Суми чистих внутрішніх позик	71,1	288,8	177,7	254,9
Обсяг чистих зовнішніх позик	109,9	563	1085,6	1175,4

Джерело: Добірка авторів на основі веб-порталів Міністерства фінансів та Державної служби статистики України

Порівняно з довоєнним рівнем цей відсоток зріс на 40,2 відсоткових пунктів від обсягу реального ВВП. Для відновлення боргової стійкості Україні, вважають автори, критично необхідно збільшити частку грантів в обсягах й структурі зовнішнього фінансування та здійснити процес реструктуризації зовнішнього боргу.

При цьому, наполягають автори монографії, борг за єврооблігаціями та офіційними двосторонніми кредитами зі значним дисконтом до номіналу може стати гальмом соціально-економічного розвитку України та стати чи то не головним чинником дестабілізації рівня економіки та стану фінансової системи.

Завершивши Форсайт-аналіз особливостей Державного бюджету на 2024 рік, автори звернули увагу на

концептуальні засади формування Бюджету 2025 року, який був прийнятий Верховною Радою України у листопаді 2024 року.

При цьому наголошується, що Державний бюджет України, як основний фінансовий кошторис країни, передбачає рекордні за обсягами витрати на оборону, не передбачаючи зростання соціальних стандартів.

Проаналізувавши специфіку Бюджету-2025, автори роблять висновок, що інституційні сектори «Національної безпеки і оборони» залишаються пріоритетними.

Беручи до уваги все вищезазначене, автори роблять висновок, що роль держави у накопиченні фінансових ресурсів та їх державного менеджменту, починаючи з початку 2022 року, суттєво зросла, а структура доходів і видатків Державного бюджету України зазнала радикальних змін.

Однак це не вирішило всіх вагомих та надважливих проблем та питань, з якими зіткнулися держава і суспільство у 2022 – 2024 рр.

Так, роблять висновок автори, за результатами форсайт-аналізу Держбюджетів 2024р. та 2025р., виробники зброї протягом минулого року, функціонували лише на 37% своїх інституційних та організаційних можливостей.

Так, зокрема протягом 2024 року, приватні виробники зброї могли виготовити ще 1,7 мільйона одиниць безпілотників та засобів радіоелектронної боротьби, але не отримали державних замовлень.

І це відбувається на тлі того, що держава виплатила банкам 200 млрд грн та 77 млн грн процентних витрат, з яких 77 млрд грн лише за те, що ці банки «ефективно» борються з інфляцією та кредитують реальний сектор економіки, зокрема, підприємства військово-оборонного комплексу.

На жаль, внаслідок цієї абсурдної практики НБУ, згідно з оперативними даними, у січні 2025 року рівень кредитування знову знизився до історичного мінімуму – 14,0% ВВП. До війни він становив 19% ВВП.

Беручи до уваги такі передумови довгострокового фінансування потреб економіки України з метою подолання шкоди, завданої воєнними діями російської федерації на території просторових одиниць України, автори, спираючись на методологію Форсайт-прогнозування, визначають перспективні обсяги потреб економіки України у її відновленні з метою ліквідації руйнувань об'єктів промислової, житлової, соціальної та транспортної інфраструктури на період до 2035 року (табл. 5).

Таблиця 5

Загальна потреба для відбудови промислової, житлової, соціальної та транспортної інфраструктури та відновлення України, станом на 31 грудня 2024 р. (млрд дол. США)

Категорія потреб	Компонент	Загальні потреби (2024 – 2035 рр.)
Потреби у відбудові інфраструктури	Ремонт та реконструкція	73 000
	Знесення будинків, які були зруйновані та розбір завалів	6 000
	Технічні розробки, здійснення проєктних робіт, проєктна документація та реалізація наукових досліджень	2 000
Обсяги потреб у відновленні економічного зростання та наданні послуг	Організаційні заходи	100
	Реалізація регуляторних та техніко-економічних програм, планів та стратегій	90
	Забезпечення тимчасовим житлом та невідкладною допомогою	810
Всього		82 000

Джерело: Форсайт-прогноз авторів за результатами аналізу розрахунків, здійснених експертами на умовах консенсус-прогнозу

6.3.3. Форсайт-підхід для визначення пріоритетів відновлення та реконструкції економіки України

У зв'язку зі зростанням потреб все більш актуальною стає проблема визначення та формалізації дерева пріоритетів для відновлення та відбудови, залучення та раціонального використання внутрішніх та зовнішніх фінансових ресурсів, а також, формування системи інституційного та організаційного забезпечення ефективного та оперативного використання цих ресурсів.

У цьому розділі автори підсумовують розроблені ними основні напрями імплементації запропонованих дій. При цьому, автори визначають рівень ефективності дій, запропонованих профільними міністерствами України, роблять оцінку впливу цих дій на процеси фінансування соціально-економічного розвитку та реалізацію відповідних програм, а також надають рекомендації для досягнення результативності процесу відновлення економіки у середньо- та довгостроковій перспективі.

Зважаючи на рівень масштабності та складності потреб економіки на процеси відновлення, Уряд України, на думку авторів, розробив структурований секторальний підхід до передбачення, програмування та планування відновлювальних заходів.

За координації Кабінету Міністрів України, відповідні міністерства працювали у 20 інституційних секторах для визначення пріоритетних проєктів, оцінки фінансових потреб, моніторингу фінансування та реалізації проєктів.

Для моніторингу прогресу, визначення пріоритетів та оцінки фінансових потреб КМУ провів декілька семінарів із залученням представників міністерств та міжнародних партнерів. Це дозволило окреслити пріоритети на 2023 - 2024 роки, які потребуватимуть подальшого впровадження у середньо- та довгостроковій перспективі, починаючи із 2025р. та закінчуючи 2035р.

Беручи це до уваги, а також з урахуванням бюджетних процесів, були визначені джерела фінансування та розроблені програми відновлення економіки України та її суспільства.

Проте, варто зазначити, що до сьогоднішнього дня не розроблено єдиного фінансового пакета для реалізації всіх пріоритетів відновлення. Пріоритети були визначені «знизу вгору» без розподілу за інституційними секторами економіки України, у повній відповідності до максимального обсягу ресурсів, які знаходяться в оперативному управлінні Уряду.

Водночас, автори пропонують систему, яка дозволяє визначити шість ключових напрямів, які відповідають пріоритетам RDNA 3 та враховують перспективи програми RDNA 4, що зараз розробляється:

1. Енергетика – відновлення ліній електропередачі, децентралізація генеруючих потужностей, розвиток відновлюваної енергетики та бойовий захист електромереж та розподільчих станцій.

2. Транспортна система України, відновлення якої вимагає ремонт та реконструкцію доріг, всіх п'яти залізниць країни, зруйнованих сотень мостів, десятків морських та річкових портів, транскордонних та прикордонних переходів, а також відновлення телеграфного, Інтернет та поштового зв'язку.

3. Житлово-комунальне господарство, реконструкція якого передбачає **р**емонт житла, відновлення єдиної системи послуг теплопостачання, суттєве підвищення рівня енергоефективності, відновлення національної систем водопостачання та водовідведення, ефективне та сучасне управління промисловими та житловими відходами.

4. Національна система організації соціальних послуг, яка потребує реконструкцію заходів вищої освіти

та шкіл, закладів охорони здоров'я, а також об'єктів соціально-культурної інфраструктури.

5. Єдина система підприємств промисловості та суміжних послуг, яка передбачає підтримку приватного сектору, агробізнесу, суттєвого зниження рівня ризиків для стимулювання процесу інвестування та об'єктів торгівлі.

6. Мультисекторальні пріоритети – розмінування, телекомунікації, цифрова та кібербезпека, надзвичайні ситуації, захист прав людини та демократії.

Автори наголошують, що наразі основним пріоритетом уваги центральних органів державної влади було й має залишатися забезпечення фінансування ключових державних функцій та надання послуг громадянам.

І тільки на другому місці – процеси й програми відновлення, реконструкції та відбудови.

За результатами аналізу, здійсненого авторами, загальний обсяг потреби у фінансуванні заходів з реконструкції та відновлення у 2024 – 2025 рр. становлять більше ніж 15 млрд дол. державних коштів. Водночас, приватний сектор країни може додати ще більше 11 млрд дол.

Ці обсяги разом складатимуть близько 6 - 8% від загального обсягу потреб, визначених у RDNA 3 на 10-річний період. Реалізація першочергових завдань потребуватиме 8,2 млрд дол. державних інвестицій та біля 5-ти млрд дол. грантів і субсидій для зниження фінансових ризиків.

Найбільша частка фінансування буде спрямована на підтримку приватного сектору, зокрема на промисловість та сферу послуг (3,6 млрд дол. або 23,5% від загального обсягу видатків).

Необхідно також додати витрати на реконструкцію та розвиток житлово-комунального господарства в обсязі

більше ніж 3,1 млрд дол.

Окрім цього, передбачено фінансування для реконструкції та відновлення об'єктів енергетики, соціальної, житлової та транспортної інфраструктури та інших пріоритетних напрямів.

Цей підхід спрямований на стимулювання приватних інвестицій та підтримку економічної стабільності України в умовах реконструкції та відновлення економіки і суспільства (рис. 20).

У 2024 році приватні інвестиції, в основному, спрямовуватимуться у промисловість, торгівлю, агробізнес та житловий сектор, хоча існуватимуть можливості для інвестицій в інші галузі, включно з енергетикою та транспортом.

Рис. 20. Форсайтові обсяги державних видатків в розподілі за пріоритетними інституційними секторами економіки України, за результатами здійснення RDNA 3 (млрд дол. США)

Джерело: Форсайт-прогноз авторів за результатами аналізу розрахунків експертів на умовах консенсус-прогнозу

Визначені профільними міністерствами пріоритети для RDNA 3 дещо збільшились у порівнянні з RDNA 2 (на 2023 рік). Обсяг державних видатків, необхідний для їх реалізації, оцінюється в 15,3 млрд дол. США, що на 8,5 відсотка більше, ніж у RDNA 2 (14,1 млрд дол. США).

Це збільшення невідкладних потреб становить менше половини від загального приросту потреб, передбачених RDNA 3. Як показує рисунок 20, таке збільшення, насамперед, обумовлено значним зростанням потреби у фінансуванні сектору соціальної інфраструктури та послуг (збільшення більш ніж на 50% порівняно з RDNA 2), а також галузей промисловості, торгівлі та житлово-комунального господарства (приблизно на 30% у кожній з них), хоча це частково компенсується зменшенням обсягів фінансування транспорту (на третину нижче показника RDNA 2) та енергетики (на 20% нижче).

Така тенденція частково відображає стратегічний акцент на підтримці приватного та соціального секторів економіки, а також більш ефективне планування та реалізацію заходів у ключових галузях інфраструктури.

Водночас, незважаючи на вищезазначене, потреби у таких секторах, як транспорт та енергетика, залишаються значними і потребують пильної уваги, щоб уникнути потенційних ризиків, що потребують термінових інвестицій.

Дані моніторингу пріоритетів RDNA 2 показують, що протягом 2023 року було залучено близько 7,2 млрд дол. США або близько 61% від наявного фінансування (кошти з державного бюджету та внески 62 донорів). Найбільше фінансування було залучено до проєктів у секторі інфраструктури, тоді як приватний та соціальний сектори відставали. Рівень вибірки становив 84% для коштів Загального фонду Державного бюджету України, тоді як для кредитів та грантів цей показник був значно нижчим,

що пояснюється більш складними процедурами виплат, а також пізнішими термінами отримання фінансування від донорів.

Для повної реалізації пріоритетів RDNA 3 у 2024 році необхідне подвоєння темпів вибірки. Хоча у 2023 році було досягнуто позитивних показників, у 2024 році такого збільшення не відбулося.

Однією з головних перешкод на шляху залучення коштів є відсутність своєчасного надходження фінансування, що унеможливлює розробку багаторічних інвестиційних програм. Крім того, тривалість реалізації інфраструктурних проєктів призводить до затримок між закупівлею та фінансуванням (до одного року та більше), а отримання фінансування часто є передумовою для початку процесу закупівлі.

Тому, попри визначені міністерствами пріоритети на 2024 рік, потреба у фінансуванні на місцях задовольнялася не в повному обсязі, оскільки реалізація значною мірою залежала від виконання фінансових зобов'язань.

Враховуючи викладене, для забезпечення першочергових потреб у відновленні та відбудові у 2024 році вже виділено значний обсяг фінансування, але, за оцінками експертів, потребувалося додаткових 9,5 млрд дол. США для підтримки усіх пріоритетів, визначених профільними міністерствами.

Станом на січень 2024 року вже мобілізовано близько 5,5 млрд дол. для фінансування першочергових державних видатків на відновлення та реконструкцію, та додатково 3,6 млрд дол., передбачені у бюджеті на підтримку об'єктів та напрямів соціального захисту населення, яке страждає від військових дій на території України.

Залучені кошти охоплюють як видатки державного бюджету, так і додаткові видатки з місцевих бюджетів, забезпечені підтримкою міжнародних фінансових

організацій (МФО) та інших донорів (які забезпечують близько двох третин доступного фінансування). Попри це, понад 60% (близько 9,5 млрд дол. США) загальної потреби у фінансуванні залишаються незадоволеними.

Зовнішня допомога (гранти та позики) виступає основним механізмом фінансування дефіциту бюджету.

У 2023 році міжнародні партнери надали Україні ресурси в еквіваленті 11,9 млрд дол. США (6,7% ВВП) у вигляді грантів та 29,7 млрд дол. США (16,8% ВВП) у вигляді кредитів, які, окрім покриття дефіциту, також забезпечили фінансування амортизації зовнішнього боргу на рівні 1,1% ВВП. Внутрішні запозичення в національній та іноземній валютах забезпечили фінансування у розмірі 3,7% ВВП (за вирахуванням амортизації).

6.3.4. Форсайт-передбачення макроекономічних ризиків та рекомендації щодо державної економічної політики

Державний бюджет України на 2024 рік розроблений з урахуванням перспективи продовження воєнних дій протягом року.

Це обумовлює необхідність виділення видатків на оборону у розмірі 1692,6 млрд грн, що відповідає сумі у 46,3 млрд дол. США. Це складає 22,1% ВВП, що суттєво менше ніж у 2023 році, коли було виділено 1,973 млрд грн або принаймні 54 млрд дол. США.

Водночас, ця стаття видатків залишається ключовою в структурі державних витрат.

Важливим аспектом держбюджету залишається забезпечення ключових напрямків соціального захисту населення. Ці витрати стримують зростання бідності та нівелюють негативні наслідки безробіття. Обсяг фінансування соціального захисту у бюджеті на 2024 рік становить 469,4 млрд грн., що дорівнює 2,8 млрд дол. США.

Це приблизно відповідає рівню 2023 року, коли було витрачено 469,3 млрд грн або 12,83 млрд дол. США.

Державні витрати у 2024 році на виплату відсотків за державним боргом було заплановано на рівні 422 млрд грн або 11,5 млрд дол. США, що перевищує показник 2023 року (253,9 млрд грн або 6,9 млрд дол. США). Це безумовно створює додаткове навантаження на бюджет.

У серпні 2024 року закінчився, як відомо, мораторій на погашення державних боргів за зовнішніми комерційними зобов'язаннями. Беручи це до уваги, Україні потрібно буде відновити значні платежі з його обслуговування за відсутності домовленостей з кредиторами про реструктуризацію або продовження мораторію.

Дефіцит бюджету без урахування грантових коштів у 2024 році оцінюється на рівні 20,5% ВВП, що нижче цільового показника 27%, закладеного під час перегляду бюджету у жовтні 2023 року. Подібно до 2023 року, більшу частину (95,1%) бюджету на 2024 рік спрямовано на фінансування поточних видатків, а фінансування капітальних видатків обмежено обсягом 176,8 млрд грн, що дорівнює 4,8 млрд дол. США).

Бюджет передбачає надходження у розмірі 37,3 млрд дол. США. Однак, зовнішнє фінансування (кредити та гранти) необхідне для поточного й першочергового покриття дефіциту поки що не залучено, і невизначеність щодо отримання достатнього обсягу допомоги з боку США та Європейського Союзу створює ризики для забезпечення потреб Державного бюджету у 2024 - 2025 рр.

При цьому автори наголошують, що у разі скорочення надходження зовнішньої допомоги, Уряд зможе частково компенсувати ці втрати за рахунок внутрішніх резервів, зокрема перерозподілу надходжень від податку на прибуток з місцевих бюджетів до державного, що у 2023 році дозволило мобілізувати додаткові 0,7 млрд дол. США. Однак цих резервів недостатньо для компенсації усього

обсягу зовнішнього фінансування, тому пріоритетним напрямом використання наявної допомоги мають бути заходи із покриття дефіциту Державного бюджету країни (рис. 21).

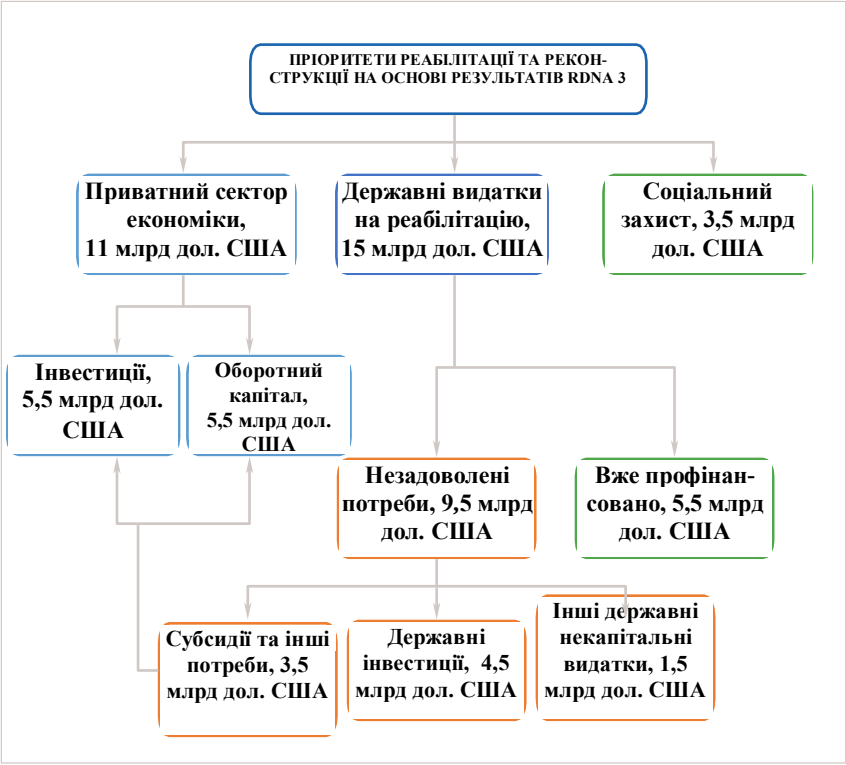

Рис. 21. Форсайт-передбачення пріоритетів процесів відновлення та реконструкції, передбачених програмою RDNA 3, та потребами у фінансуванні на 2024 - 2025 рр., млрд дол. США

Джерело: Форсайт-прогноз авторів за результатами аналізу розрахунків експертів на умовах консенсус-прогнозу

Ця монографія охоплює комплексний підхід до відновлення та реконструкції України, акцентуючи на важливості чітких пріоритетів, ефективного фінансування, структурованого секторального підходу та багатовимірної

координації. Основні висновки та рекомендації включають:

1. Пріоритети програм реконструкції, відновлення та відбудови:

- **Енергетика**, яка передбачає відновлення ліній, децентралізація генерації, розвиток ВДЕ.
- **Транспорт** (ремонт доріг, мостів, залізниць, портів, покращення поштового зв'язку).
- **Житлово-комунальні послуги** (ремонт житла, енергоефективність, водопостачання).
- **Соціальні послуги** (відновлення шкіл, медичних закладів, соціально-культурної інфраструктури).
- **Промисловість та послуги,** котрі передбачають державну підтримку підприємств приватного сектору та агробізнесу, а також зниження інвестиційних ризиків.
- **Мультисекторальні пріоритети** (розмінування, телекомунікації, кібербезпека, демократія, права людини).

2. Фінансування та інвестиції:

- **Державне фінансування**: 15,3 млрд дол.;
- **Розвиток підприємств приватного сектору**: додатково 11 млрд дол., загальні витрати становлять 6% від потреб RDNA 3 на 10 років.
- **Стратегія залучення інвестицій**: зниження фінансових ризиків через гранти, субсидії та державні гарантії.

3. Ключові заходи для активізації інвестиційного процесу:

- **Прискорення реформ**: впровадження концептуальної моделі Плану відновлення, зокрема у відповідності до стандартів ЄС.
- **Посилення спроможності державного сектору**: стратегічне бюджетне планування, розвиток єдиного портфеля проєктів, створення Ради зі стратегічних інвестицій.

- **Залучення приватних інвестицій**: стимулювання інвестицій у промисловість, інфраструктуру та житловий сектор.
- **Розвиток місцевого самоврядування**: підвищення компетенцій місцевих органів влади в управлінні проєктами та інвестиційній діяльності.

4. Загальні засади відновлення та реконструкції:

- **Партнерство та взаємодія** з багатьма зацікавленими сторонами.
- **Прозорість, підзвітність та верховенство права.**
- **Дотримання принципу «краще, ніж було»** для підвищення стійкості до майбутніх криз.
- **Інклюзивність та гендерна рівність**.
- **Сталий розвиток та інтеграція до ЄС.**

5. Виклики та ризики:

- **Обмеженість ресурсів та фінансування.**
- **Проблеми безпеки та політичні складнощі.**
- **Соціальні розбіжності та травми населення.**
- **Відновлення довіри та соціальної згуртованості.**

6. ***Рекомендації на основі міжнародного досвіду:***

- **Урядове лідерство та координація** програм розвитку, реконструкції та відновлення з міжнародними організаціями та інституційними партнерами.
- **Продовження процесу балансування та узгодження нагальних потреб** з середньо- та довгостроковими цілями.
- **Диференційовані підходи** до потреб різних регіонів.
- **Інклюзивність та справедливість** у процесах прийняття рішень.
- **Безперервний збір даних, моніторинг та оцінка результатів.**

Цей комплекс заходів та рекомендацій допоможе Україні максимально ефективно використати наявні ресурси, залучити інвестиції, забезпечити сталий розвиток

та досягти економічного зростання в умовах післявоєнної відбудови.

6.3.5. Використання критеріїв конкордації з метою оцінювання рівня узгодженості точок зору експертів щодо майбутніх сценарії розвитку в рамках процедур форсайт-передбачення

Глибоко проаналізувавши концептуальні точки зору щодо процедур форсайт-передбачення та прогнозу, автори підтримають наукову точку зору відносно того, ***що обов'язковим етапом консенсус-передбачення/прогнозу, котрий здійснюється на основі аналізу точок погляду експертів, має бути статистичне оцінювання близькості/ узгодженості цих різних точок зору. Рівень узгодженості думок експертів здійснюється, зазвичай, за допомогою непараметричних методів аналізу, зокрема за допомогою критеріїв конкордації (узгодженості), - коефіцієнтів рангової кореляції Кендалла та Спірмена.***

Власне кажучи, конкордація, як явище, характеризує саме рівень узгодженості результатів оцінювання, здійсненого різними експертами (групами експертів-оцінювачів) на основі відповідної системи статистичних показників, розрахованих на основі класичного дисперсійного аналізу, - одно- чи багатофакторного.

Критерій рангової кореляції відомого британського статистика Кендалла щодо рівня узгодженості точок зору експертів (експертних груп) передбачає розрахунок значення щільності кореляційного зв'язку між думками сформованої групи експертів та основі спеціального коефіцієнта конкордації, тобто, рангової кореляції ***W***, за формулою (1):

$$W = \frac{12}{m^2\left(n^3 - n\right)}\sum\nolimits_i \left(d_i - \bar{d}\right)^2 \qquad (1)$$

де, ***m*** – кількість факторів (ознак),

n– кількість спостережень,

S – сума квадратів відхилень суми *n* рангів від їх середньої величини.

Значення коефіцієнта конкордації ***W***, як й будь-якого коефіцієнту кореляції, згідно загальної теорії статистики, знаходиться в межах від нуля до одиниці.

Якщо це значення знаходиться близько до 0, слід визнати, що точки зору експертів «не є узгодженими», тобто, що їх оцінки щодо передбачуваного перебігу подій дуже суттєво різняться. ***У протилежному випадку, коли значення цього коефіцієнту дорівнює 1, це означає, що оцінювання експертів щодо динаміки явища/процесу, що досліджується, повністю/абсолютно співпадають (що, звісно, ніколи не буває).***

У нашому випадку, значення, що було отримано в процесі форсайт-моделювання, дорівнює **W** = 0,78.

Це дає можливість зробити абсолютно обґрунтований з точку зору статистичної теорії висновок про наявність достатньо високого (щільного) за рівнем факту узгодженості точок зору експертів, що була сформована з метою оцінювання майбутнього розвитку того явища, яке експерти мають оцінити у рамках припущень, котрі вони отримали від організаторів форсайт-передбачення.

З метою бути більш переконливими як з точки зору економічної теорії, так і сутності статистичних процедур, ***автори вважають, що отримане за допомогою коефіцієнта конкордації Кендалла, значення щільності зв'язку має бути обов'язково перевірено на істотність.***

Для перевірки істотності кореляційного зв'язку між точками зору експертів використовується критерій (Хі – квадрат) Пірсона, фактичне значення якого розраховується за формулою (2):

$$x^2 = W_m\left(n-1\right) = \frac{12S}{mn\left(n+1\right)} \qquad (2)$$

Отримане в результаті розрахунків значення критерію Пірсона має бути порівняне із значенням цього критерію, що визначається за спеціальними таблицями, які так і називаються, - «Значення критерію Пірсона». Таблиці надають значення критерію для двох рівнів значущості x^2 (чи то 0,05, чи то 0,1).

Якщо фактичне значення критерію x^2 більше критичного, то в залежності від вибраного рівня значущості, з рівнем вірогідності 95 бо 90% (1- x^2)*100, стверджується, що рівень узгодженості точок зору експертів, котрі приймають участь у процесі оцінювання, є достатнім.

У такому випадку, організатор процедури опитування/оцінювання має всі підстави вважати, що явище, яке досліджується, буде розвиватися таким чином й з такою інтенсивністю, як те бачать кваліфікована більшість експертів із заздалегідь сформованої групи оцінювачів.

Як результат, органи державної влади на центральному та регіональному/місцевому рівнях мають всі підстави організовувати/реалізовувати свою програмну на основі тих сценаріїв форсайтного передбачення, котрі були сформовані на основі відповідних процедур, про які йдеться вище.

У протилежному випадку, нульова гіпотеза щодо передбачуваного розвитку явища, що вивчається, не приймається/не підтверджується. В результаті зазначається, що більшість експертів вважають виявлений за допомогою форсайтного методу перебіг дій таким, що з відповідним рівнем вірогідності (95 або 90%) не буде розвиватися так, як передбачено/планується.

У випадку, коли нульова гіпотеза не підтверджується,

треба повторити процедуру вибору стратегічних пріоритетів, можливих припущень, системи факторних чинників, котрі обумовлюють тенденції розвитку явища/процесу, що вивчається, обґрунтувати принципи побудови багатофакторної моделі розвитку, розрахувати її параметри, здійснити за допомогою відповідних статистичних критеріїв ще раз оцінювання відповідності передбачуваної тенденції розвитку реаліям та зробити остаточні висновки щодо найймовірніших сценарії розвитку.

І тільки після цього організовувати відповідні дії державної влади на центральному та регіональному/місцевому рівнях з метою розвитку територій та на цій основі, - країни в цілому, реалізуючи програми повоєнного відновлення просторових одиниць, територій, інституційних секторів економіки України в цілому та її суспільства.

У форматі реалізації, додають автори, принципово нової моделі економічного й соціального розвитку, основні параметри якої визначаються на основі ідеології форсайт-передбачення, окресленої у попередніх розділах цієї монографії.

РОЗДІЛ 7
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ЗМІН ОРГАНІЧНОЇ БУДОВИ КАПІТАЛУ ПІД ВПЛИВОМ НАДЗВИЧАЙНО ІНТЕНСИВНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ РУХУ БІЖЕНЦІВ ТА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

7.1. Теорія факторів виробництва як концептуальна основа аналізу впливу змін технічної та органічної будови капіталу на економічний та соціальний розвиток регіонів

Попередні розділи монографії підкреслюють, що повномасштабне вторгнення рф в Україну спричинило безпрецедентні соціально-економічні виклики, включаючи ***втрату людського капіталу через вимушену зовнішню міграцію***. За даними Агентства ООН у справах біженців, станом на початок червня 2022 р. близько 6,98 млн осіб були змушені залишити українську територію.

Статистика демонструє, що дві третини мігрантів мають вищу освіту, а приблизно половина зайняті на посадах, які вимагають високої кваліфікації. Від кінця квітня 2022 року спостерігається часткове повернення населення з країн тимчасового перебування. Водночас, динаміка репатріації має нестабільний характер. Частина біженців, адаптувавшись до умов приймаючих спільнот, може залишитися на тривалий період або назавжди.

Відбулася суттєва трансформація ринку праці, який висуває принципово нові вимоги до потенційного трудового контингенту. З початком воєнних дій близько ¾ із загальної кількості компаній були змушені вдатися до непопулярних заходів щодо співробітників.

Зокрема, біля чверті повністю або частково припинили виплату зарплатні; п'ята частина суттєво скоротила штати; близько 10% відправили працівників у відпустки без збереження заробітної плати.

Українські фахівці, які втратили роботу через переміщення або скорочення, активно шукають нове місце праці. В умовах стрімкого згортання кількості робочих позицій внаслідок воєнних дій попит на працевлаштування значно перевищує наявні пропозиції. Пріоритетом для вітчизняних компаній залишається збереження та підтримка наявного кадрового складу.

Посилення структурних диспропорцій зайнятості та загострення проблем доступності якісних робочих місць через втрату/руйнацію виробничої та соціальної інфраструктури потребує формування політики мінімізації цих викликів. Це значною мірою залежить від забезпечення прийнятного рівня мобільності, зокрема професійної, через ефективність соціальних ліфтів.

Такі тектонічні зміни справляють визначальний вплив на базові співвідношення між факторами виробництва.

Відповідно до теорії трудової вартості, фактори виробництва являють собою ресурси, що беруть безпосередню участь у створенні продукту чи наданні послуг.

В економічній теорії традиційно виокремлюють чотири базові групи факторів виробництва: ***земля, праця, капітал, підприємницька діяльність***, де ***земля, капітал та праця*** визначаються як основні, а ***підприємницька активність та інформація*** розглядаються як додаткові.

Ресурси виробництва загалом поділяються на:

- трудові ресурси або працю;
- інвестиційні ресурси або капітал;

- природні ресурси;
- підприємницький талант;
- інформацію.

Трудова теорія розглядає системоформуючі складові: робочу силу, предмети праці та засоби праці, розподіляючи їх на особистий та речовий фактори.

Робоча сила являє собою сукупність фізичних і духовних здібностей людини до праці. Речовий чинник представлений засобами виробництва, які застосовуються у різноманітних поєднаннях і пропорціях.

Співвідношення робочої сили та речового чинника визначають будову капіталу у натурально-речовому та вартісному аспектах.

Технічна будова капіталу відображає співвідношення обсягів засобів виробництва та кількості необхідної праці, виступаючи індикатором розвитку продуктивних сил.

Вартісна характеристика капіталу визначається співвідношенням постійного (вартість засобів виробництва) та змінного (вартість робочої сили) капіталу, ***що визначається як C/V.***

Трансформації в технічній будові капіталу спричиняють зміни в органічній будові, де відбувається нарощення частки постійного капіталу та відносне зменшення змінного капіталу, що імплікує впровадження більш досконалої техніки з мінімізацією трудовитрат.

Структурні зміни у технічній будові капіталу неодмінно продукують якісні трансформації у його вартісній будові, що проявляється в збільшенні питомої ваги постійної частини капіталу та пропорційному редукуванні змінної частини.

Ці структурні зрушення теоретично описується схемою аналізу розширеного відновлення капіталу, запропонованою Карлом Марксом (рис. 22).

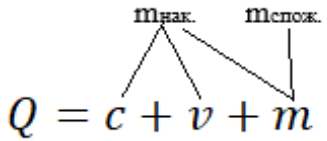

Норма додаткової вартості - $\frac{m}{v}$

Органічна будова капіталу - $\frac{c}{v}$

Рис. 22. Загальна схема розширеного відтворення капіталу за К. Марксом

Джерело:Ррозроблено на основі «Капіталу» К. Маркса Норма додаткової вартості

де: *Q – обсяг виробленої вартості;*

C – вартість капіталу (основних засобів);

V – вартість робочої сили.

7.2. Внутрішньо переміщені особи та біженці як найбільш вразливі групи населення країн, котрі страждають від воєнних конфліктів

Абсолютно зрозуміло, що в економіці спостерігається постійний рух як капіталу, тобто матеріально-уречевлених засобів виробництва, так і робочої сили.

Особливої інтенсивності цей рух набуває під час війни, коли внаслідок бойових дій чи їх загрози величезні маси людей починають рухатися, зазвичай, з місця постійного мешкання, яке із безпечного й комфортного миттєво перетворюється в абсолютно небезпечне для здоров'я і життя.

Такий рух зветься механічним рухом населення, різновидністю якого є міграція.

В спеціальній літературі виділяють декілька видів вимушеної міграції населення, а саме:

- ***міграційний рух біженців, тобто міграція людей з місць постійного мешкання за територіально-адміністративні кордони тієї чи іншої країни, тобто транскордонний рух населення;***
- ***рух внутрішньо переміщених осіб (ВПО) з одного місця в інше, всередині країни.***

Автори вважають за необхідне привести визначення «біженців» та ВПО.

Згідно міжнародної класифікації, ***біженці (або утікачі)*** - це особи, які внаслідок обґрунтованих побоювань стали жертвою воєнних дій або конфліктів/переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства тощо і вимушені були залишити ***країну постійного проживання внаслідок надзвичайних обставин*** (збройних конфліктів, насильства, кліматичних змін тощо).

У широкому сенсі біженці – це всі, хто виїхали за кордон через війну, насильство та переслідування, а у вузькому – ті, ***хто отримали юридичний статус біженця.***

Вживати поняття ***«мігранти» або «зовнішні мігранти»*** щодо таких людей некоректно, адже це сприймається так, ніби рішення про переїзд приймається людиною вільно і без втручання зовнішніх обставин, в той час як вони покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту/ чи інших надзвичайних обставин.

Внутрішньо переміщеними особами (ВПО) є люди, що були змушені раптово тікати зі своїх будинків у великих кількостях в результаті збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав

людини або стихійних лих, але знаходяться на території власної країни.

Фактично, внутрішньо переміщені особи - це особи, які підпадають під визначення вимушені переселенці, але які, покинувши місце свого постійного проживання, залишаються в країні своєї громадянської належності та можуть користуватися її захистом. Від біженців вони відрізняються тим, що не виїжджають за межі країни, громадянами якої вони є.

Згідно українського законодавства, ВПО - це громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164

З початку повномасштабного вторгнення збройних сил рф в Україну спостерігається масовий рух як біженців, так і внутрішньо переміщених осіб.

Згідно своїх мандатів біженцями, в основному, опікується Верховний комісар ООН по біженцях, а ВПО, - Міжнародна організація з міграції (МОМ). Безумовно, цей розподіл згідно міжнародної відповідальності є досить умовним.

В цьому розділі аналізу підлягають саме ВПО, рух яких суттєво впливає на сучасний стан економіки країни в цілому та особливо її регіонів.

І в ще більшій мірі кількість, структура ВПО за їх основними соціально-демографічними, освітніми й професійними характеристиками впливатимуть на «виробничий паспорт» регіонів, який визначається, в тому числі, співвідношенням між людськими й уречевленими факторами виробництва, тобто технічною й вартісною будовою капіталу, про яку мова йшла вище.

РОЗДІЛ 8
РЕІНТЕГРАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ (ВПО) ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ПРОСТОРОВОГО ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ВИРОБНИЧИХ СИЛ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

8.1. Аналіз міграційного руху внутрішньо переміщених осіб (ВПО) протягом 2022 - 2024 рр.

Як зазначалося вище, Міжнародна організація з міграції (МОМ) збирає та аналізує дані про внутрішньо переміщених осіб (ВПО) відповідно до свого міжнародного мандату. Метою є надання різних видів допомоги цій категорії населення, яка за міжнародними класифікаціями визнана вразливою групою, що потребує термінової гуманітарної допомоги [20].

Оцінки МОМ надають важливу інформацію про профіль ВПО, їхні потреби та наміри щодо довгострокових рішень для ВПО. Метою МОМ є не лише збір, але й надання детальних та дезагрегованих даних про ВПО та міграційні тенденції на основі результатів щоквартальних опитувань, які проводяться МОМ, експерти також аналізують динаміку ключових тенденцій [20].

З цією метою МОМ проводить на державному рівні випадкові вибіркові інтерв'ю з репрезентативною вибіркою з кожної групи населення. У цьому звіті представлено результати 16-го раунду GPS, проведеного у квітні - травні 2024 р. За оцінками МОМ, фактична кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні становить 3 548 000 осіб. З них 1 мільйон 734 тисяч повернулися до місць свого походження.

В таблиці 6 міститься інформація про основні області походження ВПО.

Таблиця 6

Основні області походження ВПО (% ВПО)

Область	% від загальної кількості ВПО
Донецька	22
Харківська	20
Херсонська	14
Запорізька	12
Луганська	7
Інші області	25
Всього	100

Джерело: Дані 16-го раунду GPS, проведеного Міжнародною організації із міграції населення (МОМ) у квітні - травні 2024 р.

Більшість ВПО були визнані: Дніпропетровська область (наразі приймає 479 000 осіб, 14% від загальної кількості ВПО), Харківська область (приймає 414 000 осіб, 12% від загальної кількості ВПО на сході України), місто Київ (343 000 осіб, 10%), Київська область (288 000 осіб, 8%) (табл. 7).

Таблиця 7

Перелік областей, котрі приймають найбільшу кількість ВПО (% до їх загальної чисельності)

Область	% від загальної кількості ВПО
Дніпропетровська	14
Харківська	12
м. Київ	10
Київська	8
Запорізька	7
Інші області	49
Всього	100

Джерело: Дані 16-го раунду GPS, проведеного Міжнародною організації із міграції населення (МОМ) у квітні - травні 2024 р.

Більшість внутрішньо переміщених осіб (57%) заявили, що мають намір залишитися там, де вони зараз живуть, у

найближчому майбутньому. З тих, хто має намір повернутися (31%), більшість (60%) заявили, що повернуться після закінчення війни. Близько 82% ВПО проживають за межами свого звичайного місця проживання більше одного року; з вересня 2022 року частка новопереміщених осіб у загальній кількості ВПО зменшилася, а станом на квітень 2024 року 82% ВПО залишили своє звичайне місце проживання більше одного року тому [11].

Це свідчить про затяжний характер ВПО в Україні, де значна частина ВПО, які були змушені покинути свої домівки в перший рік війни, досі не повернулися; у період з вересня 2023 року по квітень 2024 року співвідношення ВПО і тих, хто повернувся, залишалося досить стабільним, що свідчить про відносно високий рівень стабільності ситуації та переважання затяжного характеру міграції населення.

Більшість ВПО походять із прифронтових районів, у тому числі з територій, раніше окупованих або досі окупованих російською федерацією, і становлять 75% від загальної кількості ВПО або 2,679 мільйони осіб.

Серед п’яти основних регіонів за кількістю прийнятих ВПО найбільша частка населення, що повернулося, припадає на м. Київ (22%), Київську (15%), Харківську (15%) та Дніпропетровську (6%) області. Висока кількість репатріантів у Харківській області (414 000) свідчить про те, що поліпшення ситуації з безпекою не є головною умовою, яка сприяє поверненню.

В українських реаліях найбільша інтенсивність внутрішніх переміщень спостерігалася з Донецької області до Дніпропетровської (200 000 ВПО) та з Донецької області до столиці (111 000 ВПО). Статистика засвідчує, що переважна більшість переміщених осіб (72%) змінили місце проживання в міжрегіональному контексті, водночас трохи

більше чверті (28%) здійснили переміщення в межах власного регіону. Особливо високі показники внутрішньорегіональних переміщень демонструють Харківська область (85%) та Запорізька область (91%).

Феномен високої концентрації внутрішньорегіональних переміщень у прифронтових Харківській та Запорізькій областях, поєднаний з інтенсивним зосередженням ВПО у східних районах Харківської та Дніпропетровської областей, підтверджує тезу про прагнення переміщених осіб залишатися максимально близько до регіонів свого походження. Важливо акцентувати, що 82% опитаних повідомили про переміщення тривалістю понад один рік, що беззаперечно вказує на пролонгований характер міграційних процесів в українському просторі.

Частка довгостроково переміщених осіб залишається стабільною відповідно до попередніх соціологічних досліджень. Зокрема, 57% ВПО декларують намір залишатися у поточній локації, водночас 34% планують або здійснити міграцію в інший регіон, або повернутися до місць свого первісного проживання.

Таблиця 8 унаочнює інформацію про ВПО, які повернулися в Україну, але не за основним місцем проживання.

Серед респондентів, які проектують можливе переміщення, 60% висловили готовність повернутися до місць свого первісного проживання після завершення бойових дій, водночас близько третини залишаються в стані невизначеності щодо власної міграційної траєкторії. Найвища концентрація внутрішньо переміщених осіб, налаштованих на збереження поточної локації, спостерігається у столиці (67%) та Київській області (64%).

Таблиця 8

Основні області походження ВПО, що повернулися в Україну, але не до свого звичного місця проживання

Область	% від загальної кількості ВПО
м. Київ	14
Дніпропетровська	10
Харківська	10
Одеська	9
Київська	8
Інші області	49
Всього	100

Джерело: Дані 16-го раунду GPS, проведеного Міжнародною організації із міграції населення (МОМ) у квітні - травні 2024 р.

Це пояснюється домінуванням сприятливої безпекової кон'юнктури, яку 38% респондентів у Києві та 37% у Київській області визначили як ключовий мотив переміщення. Додатково, 9% ВПО не змінювали місце перебування понад півроку, а 5% здійснили переміщення за три місяці до опитування, що підтверджує перманентність міграційних процесів після початку повномасштабного вторгнення.

У Запорізькій (90%), Дніпропетровській (85%) та Київській (83%) областях зафіксовано найвищу концентрацію внутрішньо переміщених контингентів, які полишили власні домівки більше року тому. Водночас, основними регіонами походження таких ВПО є Луганська (92%), Запорізька (88%) та Дніпровська (85%) адміністративні одиниці. Цілком прогнозовано, що переважна більшість ВПО з Донецької (57%), Харківської (57%), Херсонської (45%), Луганської (63%) та Запорізької (59%) областей налаштовані залишитися там, де вони зараз проживають.

Для цих респондентів визначальними детермінантами вибору локації слугують безпекові параметри регіону та

наявність родинних зв'язків поряд. З третини ВПО, котрі розглядають можливість зміни місця перебування, 91% орієнтовані на реверс до попередніх місць проживання, натомість 9% схильні до міжобласної міграції. Літні ВПО (60+ років) частіше декларують намір повернення до попереднього місця проживання (39% від тих, хто планує переміщення, порівняно з 22% молодших), тоді як молодь (18 - 24 роки) виявляє вищу схильність до територіальних переміщень (9% проти 1% старших). Проте більшість молоді (67%) та старшого покоління (50%) налаштовані на збереження актуального місця проживання.

Серед ВПО, котрі декларують інтенцію повернення (31% від загальної чисельності), 60% планують реалізувати цей сценарій після завершення військової агресії. Деталізована сегментація профілів внутрішньо переміщених осіб та поглиблене розуміння чинників їхньої вразливості й домогосподарської структури залишаються критично важливими для формування ефективних стратегій гуманітарного реагування (табл. 9).

Таблиця 9

Основні області, які приймають ВПО, що повернулися в Україну, але не до звичного місця проживання

Область	% від загальної кількості ВПО
Харківська	22
Донецька	17
Херсонська	13
Запорізька	11
Миколаївська	11
Інші області	26
Всього	100

Джерело: Дані 16-го раунду GPS, проведеного Міжнародною організації із міграції населення (МОМ) у квітні - травні 2024 р.

З цією метою в Опитуванні МОМ щодо загальної чисельності населення використовуються показники,

розроблені у співпраці з Фондом ООН у галузі народонаселення, для точної оцінки демографічних характеристик ВПО. Серед переміщеного населення 59% становлять жінки і 41% - чоловіки (рис. 23).

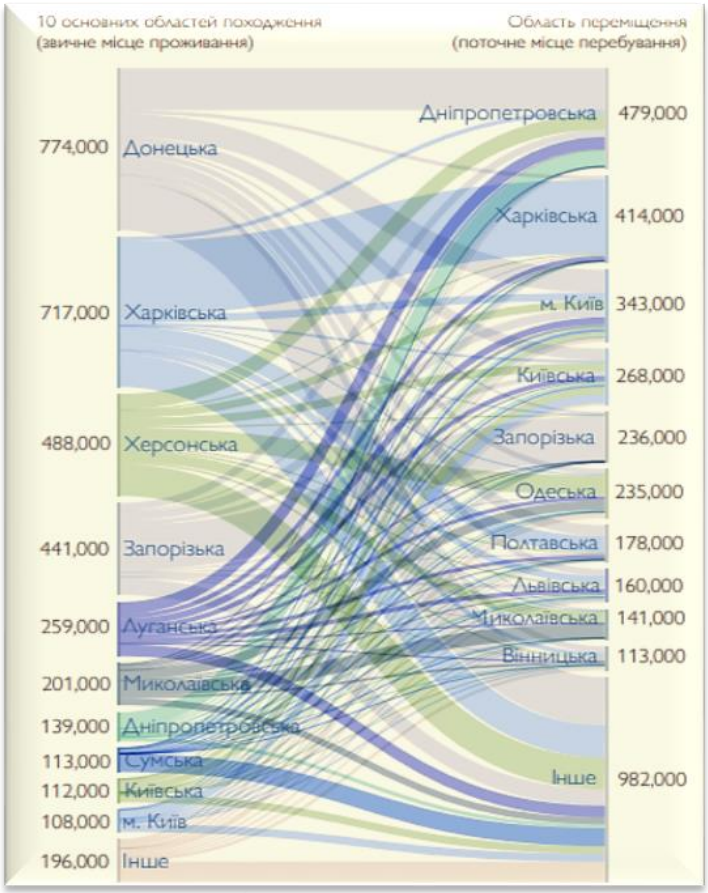

Рис. 23. Форсайт-аналіз переміщення ВПО із областей походження до інших областей, де вони наразі перебувають

Джерело: Дані 16-го раунду GPS, проведеного Міжнародною організації із міграції населення (МОМ) у квітні - травні 2024 р.

Більшість ВПО - люди працездатного віку (54%), але чверть (27%) переміщеного населення - це діти, а значна

частина (19%) - люди у віці 60 років і старше. Відповідаючи на запитання про основні причини використання цих стратегій подолання труднощів, більшість ВПО (61%) зазначили, що їхнє рішення мотивувала потреба в житлі, наприклад, неможливість сплачувати за оренду житла або комунальні послуги. Нагальна потреба в житлі найчастіше називалася як мотивація до застосування стратегій подолання труднощів респондентами з числа ВПО, рідше - репатріантами (47%) та непереселенцями (45%). Респонденти ВПО у Дніпропетровській (66%) та Запорізькій (63%) областях повідомили про значні потреби у житлі, що, можливо, пов'язано з близькістю до лінії зіткнення та обстрілами інфраструктури і житла (табл. 10).

Оціночні дані цієї таблиці свідчать про те, що принаймні один мільйон і 600 тисяч українських ВПО, тобто 45% від їх загальної кількості, шукають і не можуть знайти роботу у тих місцях, де вони наразі мешкають.

Мова йде про працездатних людей, котрі спроможні ефективно працювати, роблячи внесок у валовий регіональний й валовий національний продукти.

Наявність такої величезної кількості працездатних людей, котрі шукають роботу й не можуть її знайти, свідчить про те, що наразі в країні й у більшості її регіонів відсутні механізми, завдяки використанню яких можна було б суттєво збільшувати обсяги виробництва.

Мова йде про такі механізми хазяйнування, завдяки функціонування яких місцеві органи влади, оцінивши кількість непрацевлаштованих ВПО й таких, що активно шукають роботу, могли би створювати нові робочі місця, сприяючи залученню інвестицій, мотивуючи підприємства малого й середнього бізнесу бути більш активними у своїй підприємницькій діяльності.

Таблиця 10

Орієнтовна чисельність населення за статусом переміщення

Область	Чисельність фактично зареєстрованих ВПО, тисяч осіб	Відсоток непрацевлаштованих серед працездатних ВПО	Чисельність ВПО, котрі шукають, але не можуть знайти роботу
Черкаська	103	55	55
Чернігівська	68	40	25
Чернівецька	63	25	15
Дніпропетровська	479	85	400
Івано-Франківська	98	10	10
Харківська	414	80	330
Хмельницька	105	15	225
Кіровоградська	97	10	10
м. Київ	343	35	120
Київська	268	50	135
Львівська	160	20	30
Миколаївська	141	15	20
Одеська	235	30	70
Полтавська	178	20	35
Рівненська	42	5	5
Сумська	93	10	10
Тернопільська	47	20	5
Вінницька	113	25	30
Волинська	27	5	0
Закарпатська	72	30	20
Житомирська	53	25	15
Донецька 20	*н/д*	*н/д*	
Запорізька 21	*н/д*	*н/д*	
Луганська22	*н/д*	*н/д*	
Херсонська23	*н/д*	*н/д*	
Місце проживання не відоме (в Україні)	5 000	*н/д*	
Загальна кількість	**3 548**	**45**	**1600**

Джерело: Оцінки авторів на основі даних 16-го раунду GPS, проведеного Міжнародною організації із міграції населення (МОМ) у квітні - травні 2024 р.

Більш того, в умовах, коли є потенційні можливості збільшення обсягу виробництва військової продукції, яке не потребує створення великих підприємств із потужною промисловою базою, завданням місцевих органів влади й критерієм їх ефективності має стати якраз динаміка обсягів виробництва такої продукції.

При цьому, автори монографії звертають увагу читача, що виробники зброї у 2024 році працювали лише на 37% від своїх можливостей. Таким чином, якби українські приватні виробники зброї отримали би кошти, передбачені Державним бюджетом України у повному обсязі, вони могли би додатково виробити ще принаймні 1,7 млн одиниць дронів та РЕБ.

Про це йдеться у релізі «Технологічні сили України» [46].

Це зовсім розходиться з тим, про що стверджує НБУ, коли наголошує на тому, що «Реальний ВВП наразі є близьким до потенційного рівня».

І це діється на фоні того, що держава сплатила банкам 200 млрд грн процентних витрат, з яких 77 млрд грн - просто за те, що ці банки «ефективно» борються з інфляцією, а не інвестуючи кошти у розвиток реального підприємництва, зокрема у збільшення обсягів продукції військово-оборонного комплексу.

Автори звертають при цьому увагу на те, що не може бути розрив ВВП близьким до нуля, якщо торговий дефіцит становить 20% ВВП, в країні значна маса незадіяної в економічному відновленні робочої сили, зокрема в областях зі значною чисельністю населення, яке шукає й не може знайти роботу.

Автори наголошують, що за оперативними даними в січні 2025 р. рівень кредитування знову скоротився до історичного мінімуму - 14,0% ВВП, в той час, як до війни цей рівень складав 19% ВВП.[6]

[6] **Визначення.** У цьому звіті МОМ внутрішньо переміщених осіб (ВПО)

Соціально-економічна реінтеграція постраждалих від конфлікту груп населення, в першу чергу біженців та ВПО, тісно пов'язана зі здатністю центральних, регіональних та місцевих органів влади створювати робочі місця з достатньо високою вартістю кожного із них.

8.2. Використання критерію рангової кореляції Спірмена з метою оцінювання рівня узгодженості точок зору експертів щодо майбутніх сценаріїв розвитку регіонів, на території яких фіксується найбільш значна чисельність та щільність ВПО

Глибоко проаналізувавши концептуальні точки зору щодо процедур форсайт-передбачення та прогнозу, автори підтримують наукову точку зору відносно того, ***що обов'язковим етапом консенсус-передбачення/прогнозу, котрий здійснюється на основі аналізу точок погляду***

визначено як осіб, які були змушені покинути свої домівки або залишилися поза звичним місцем проживання в Україні внаслідок повномасштабного вторгнення, яке відбулося у лютому 2022 р., незалежно від того чи зареєстровані вони офіційно у статусі ВПО.

Терміни «повернення» і «особа, що повернулася» вжито без обмежень щодо статусу на позначення будь-яких осіб, які повернулися до свого звичного місця проживання після періоду переміщення (щонайменше два тижні, починаючи з лютого 2022 року), незалежно від того, звідки вони повернулися: з-за кордону чи з місць внутрішнього переміщення в межах України. Це визначення не охоплює осіб, що повернулися в Україну з-за кордону, але не повернулися до свого звичного місця проживання у країні. З повними визначеннями груп населення можна ознайомитися в розділі, присвяченому методології.

Обмеження. Особи, які нині проживають за межами України, в опитуванні участі не брали, оскільки їх було виключено з вибірки. Оцінки чисельності населення основані на припущені про те, що неповнолітніх осіб (молодших за 18 років) супроводжують їхні батьки або дорослі піклувальники. Основа вибірки обмежена дорослими, які користуються мобільним телефоном, у місцевостях, де телефонні мережі повноцінно працювали впродовж усього періоду опитування. В опитуванні не брали участі жителі Автономної Республіки Крим та тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей. Оцінки для Донецької, Запорізької, Луганської та Херсонської областей, ймовірно, є недостатньо репрезентативними, оскільки охоплена територія була обмежена підконтрольними українському уряду районами, а на окупованих територіях вдалося опитати замало респондентів.

експертів, має бути статистичне оцінювання близькості/узгодженості цих різних точок зору. Рівень узгодженості думок експертів здійснюється, зазвичай, за допомогою непараметричних методів аналізу, зокрема за допомогою критеріїв конкордації (узгодженості), - коефіцієнтів рангової кореляції Кендалла та Спірмена.

Власне кажучи, конкордація, як явище, характеризує саме рівень узгодженості результатів оцінювання, здійсненого різними експертами (групами експертів-оцінювачів) на основі відповідної системи статистичних показників, розрахованих на основі класичного дисперсійного аналізу, - одно- чи багатофакторного.

Вище було здійснено оцінювання різних думок експертів, котрі в рамках консенсус-прогнозу, сформованого на концептуальній основі Форсайт-передбачення. При цьому, експерти висловлювалися щодо перспектив та пріоритетів розвитку економіки України та її регіонів, а їх точки зору оброблялися з метою визначення рівня узгодженості за допомогою критерію рангової кореляції Кендалла ***W.***

Значення розрахованого критерію продемонстрували, що організатори опитування групи фахово відібраних експертів мають можливість зробити абсолютно обґрунтований з точку зору статистичної теорії висновок про наявність достатньо щільного за рівнем факту узгодженості точок зору експертів щодо перспектив повоєнного розвитку економіки України та її регіонів.

І, таким чином, органи державної влади на центральному та регіональному/місцевому рівнях мають всі підстави організовувати/реалізовувати свою програмну на основі тих сценаріїв форсайтного передбачення, котрі були сформовані відповідно на базі думок групи експертів.

На даному етапі свого дослідження, автори ставлять перед собою завдання проаналізувати рівень щільності та істотності кореляційного зв’язку між двома статистичними

ознаками, а саме: кількості ВПО у різних областях України, тієї частки з них, котрі знайшли роботу на території того регіону/просторової одиниці, із обсягом інвестицій у ці регіони.

Автори пропонують здійснювати цей аналіз на основі розрахунку та наступної інтерпретації даних значень ***коефіцієнт рангової кореляції Спірмена***, котрий розраховується за формулою (3, 4):

$$d_i = x_i - y_i \tag{3}$$

$$p = 1 - \frac{6\sum_1^n d_j^2}{n\left(n^2 - 1\right)} \tag{4}$$

де:

d_i, x_i, y_i – різниця рангів для кожного ***і-го*** об'єкту спостереження (тієї чи іншої області України);

n – кількість одиниць спостереження (областей).

Автори обґрунтовано вважають, що значення коефіцієнта рангової кореляції Спірмена у деяких випадках слід використати як альтернативу розрахунку рутинного коефіцієнта кореляції (одно- чи багатофакторного, лінійного чи криволінійного).

Об'єктивно коефіцієнт кореляції рангів є дещо менш точним у порівнянні із рутинним або звичайним коефіцієнтом кореляції, внаслідок того, що в процесі розрахунку цього індикатора щільності зв'язку не враховуються кількісні значення різних параметрів/характеристик явища/об'єкту, що вивчається, а беруться до уваги лише ранг/порядок цих об'єктів у певному ряді розподілу.

Слід прийняти до уваги, що значення коефіцієнта Спірмена, як і рутинного/звичайного коефіцієнта кореляції, змінюється від –1 до 1. Очевидно, що чим ближче абсолютне значення коефіцієнта кореляції рангів Спірмена до 1, тим щільнішим є кореляційний зв'язок між

перемінними/ факторним (и) та результативним чинниками.

У випадку, коли це значення наближається до 0, кореляційний зв'язок слабішає, а істотність цього зв'язку, відповідно, зменшується. І по мірі зменшення, зв'язок втрачає необхідний рівень істотності.

У нашому випадку, значення коефіцієнта рангової кореляції Спірмена, ***котре дорівнює - 0,83, свідчить про наявність досить щільного взаємозв'язку між:***

а) чисельністю ВПО у її розподілі за областями України та,

б) рівнем працевлаштування громадян України, котрі належать до цієї групи населення.

При цьому, знак мінус, притаманний значенню цього коефіцієнту, свідчить про те, що спостерігається обернена взаємозалежність між факторним на результативним чинниками, котрі включені в модель аналізу стохастичного /кореляційного зв'язку. ***Тобто зі зростанням чисельності ВПО у тому чи іншому регіоні, тобто області України, частка внутрішньо переміщених осіб у їх загальній чисельності по тій чи іншій області суттєво зменшується.***

це свідчить про те, що обсяги інвестицій у розвиток того чи іншого регіону, де концентруються ВПО, абсолютно недостатні. Вони суттєво відстають від щільності ВПО у тій чи іншій області.

Бажаючи бути більш переконливими як з точки зору економічної теорії, так і сутності статистичних процедур, ***автори вважають, що отримане за допомогою коефіцієнта кореляції рангів Спірмена значення щільності зв'язку обов'язково має бути протестовано на істотність.***

З метою тестування рівня істотності кореляційного зв'язку між факторним та результативним признаками, використовується критерій x^2 Пірсона, фактичне значення якого розраховується за формулою (5):

$$\chi^2 = W_m\left(n-1\right) = \frac{12S}{mn\left(n+1\right)} \qquad (5)$$

Отримане в результаті розрахунків значення критерію Пірсона має бути порівняне із табличним значенням цього критерію, яке визначається за спеціальними таблицями «Таблиці значення критерію Пірсона» та котрі надають значення критерію для двох рівнів значущості x^2 (чи то 0,05, чи то 0,1).

Якщо фактичне значення критерію x^2 більше критичного, то в залежності від вибраного рівня значущості, тобто, з ймовірністю чи то 95, чи то 90%, котрі розраховуються за формулою $(1 - x^2)$, можна визначити, чи є кореляційний зв'язок між факторними й результативними чинниками істотним й достатнім. Або, чи є він недостатньо істотним.

В залежності від тестової перевірки рівня істотності кореляційного (стохастичного) зв'язку, існує можливість зробити висновок відносно того, чи є суттєвим вплив факторного чинника на зміни результативного чи результативних, якщо модель аналізу є багатофакторною.

За глибоким переконанням авторів, у випадках, коли результати багатофакторного моделювання розвитку регіонів свідчать про існування тісного й істотного зв'язку між факторним та результативним перемінними, слід приймати до уваги ці результати, параметри відповідних моделей та визначити вплив тих чи інших факторів на сценарії розвитку регіонів.

І тільки після цього організовувати відповідні дії державної влади на центральному та регіональному/місцевому рівнях з метою розвитку територій та на цій основі країни в цілому.

Це має відбуватися у форматі реалізації науково обґрунтованих програм повоєнного відновлення просторових одиниць, територій, інституційних секторів

економіки України в цілому та її суспільства, котрі мають розроблятися на основі ***принципово нової моделі економічного й соціального розвитку, основні параметри якої визначаються на базі концептуальної ідеології форсайт-передбачення, сутність якої була представлена у попередніх розділах цієї монографії.***

Аналізуючи результати здійснених в процесі роботи над монографією процедур моделювання та отриманих розрахунків, автори вважають, що внаслідок того, що практично у всіх областях України, де зафіксована значна кількість ВПО, спостерігається незначне зростання кількості нових робочих місць, а інколи навіть вкрай негативний процес зменшення їх абсолютної чисельності**.**

В результаті чого суттєво зменшується виробничий потенціал регіонів, їх можливість виробляти певні види продукції, в тому числі ті, в яких відчувається суттєва потреба на фронті.

В першу чергу, мова йде про виробництво дронів, здійснення ремонтно-відновлюваних робіт на одиницях бойової техніки, яка була пошкоджена на полі бою і таке інше.

Водночас, погіршуються індикатори соціального розвитку. Зменшуються фонд заробітної платні регіону, її середній рівень, податкові платежі регіону, внески у Пенсійний фонд, купівельна спроможність регіону, значення індикаторів людського та інклюзивного розвитку тощо.

Автори наполягають на тому, щоби їх результати або схожі на їхній аналіз, серйозно й послідовно приймалися до уваги центральними й регіональними/місцевими органами влади при прогнозуванні, плануванні та програмуванні розвитку регіонів/просторових одиниць.

РОЗДІЛ 9
ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ ЯК МОЖЛИВИЙ РЕСУРС ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ФАКТОРІВ РОЗШИРЕНОГО ВІДТВОРЕННЯ В ПРОЦЕСІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

9.1. Огляд базових методологічних засад обстеження українських біженців в Польщі

У цьому розділі представлені результати кількісного та якісного аналізу інформації, зібраної експертами Міжнародної організації охорони здоров'я (ВООЗ) в процесі реалізації у 2023 році обстеження українських біженців, які, починаючи з лютого 2022 року перебувають на території Польщі, де вони знайшли порятунок від російської агресії.

Наведено результати порівняльного аналізу опитувань щодо умов мешкання біженців та їх планів відносно можливого повернення в Україну. Крім того, у цьому розділі представлені результати інтеграції інноваційних джерел даних, таких як великі дані та адміністративні дані, до даних опитування для отримання більш повного аналізу.

Українські науковці приймали участь в обробці баз великих даних, працюючи у складі групи під керівництвом Європейського Бюро ВООЗ до реалізації цього амбітного та важливого міжнародного проєкту.

У зв'язку з гуманітарною кризою, спричиненою конфліктом в Україні, виникла критична потреба у своєчасній та точній медичній інформації про мільйони біженців, які шукають безпеки в Польщі. Ця нагальна потреба викликала співпрацю у 2022 році між

Статистичним управлінням Польщі та Національним бюро з організації охорони здоров'я (ВООЗ) у Польщі для проведення комплексного дослідження стану здоров'я біженців.

Оскільки біженці продовжують залишатися в Польщі, ця потреба в інформації зберігається та розвивається в міру того, як їхні обставини та потреби у сфері охорони здоров'я змінюються з часом. Тому після початкових зусиль у 2023 році було проведено другий раунд опитувань, щоб охопити потреби біженців, що змінюються, і відстежувати зміни в їхньому стані здоров'я з часом.

Цей звіт ***«Здоров'я біженців з України: порівняльний аналіз опитувань 2022 - 2023 років та інновації в даних»*** представляє комплексний підхід до розуміння та вирішення проблем охорони здоров'я, з якими стикаються біженці в Польщі.

Автори розглядають два найважливіших питання. По-перше, провівши порівняльний аналіз ключових висновків двох раундів опитувань щодо стану здоров'я, потреб та доступу до медичної допомоги мільйонів біженців, які прибули до Польщі з лютого 2022 року, було виявлено цінну інформацію про їхні обставини, котрі сприятимуть цілеспрямованим заходам, що призведе до більш ефективного гуманітарного реагування та покращення загального добробуту біженців.

По-друге, це дослідження демонструє інноваційну методологію, яка досліджує, як інтеграція різноманітних джерел даних – у цьому випадку даних опитувань, адміністративних записів та великих даних від операторів мобільних мереж та даних електронних транзакцій – може допомогти забезпечити всеосяжне, безперервне відстеження стану здоров'я біженців.

9.2. Результати статистичного обстеження українських біженців в Польщі у грудні 2023р. в рамках реалізації міжнародного проєкту ВООЗ

Результати цього дослідження свідчать про різноманітний та еволюційний шлях українських біженців.

Демографічні тенденції серед біженців, як і раніше, демонструють переважання жінок, дітей та людей похилого віку, хоча в опитуванні 2023 року частка чоловіків зросла, що потенційно корелює зі зростанням зареєстрованих фізичних травм.

Дослідження також виявило збільшення гострих та хронічних захворювань серед дорослих. Примітно, що спостерігається зростання кількості зареєстрованих випадків ниркової недостатності, що вимагає подальшого дослідження.

З огляду на значний інтерес, висловлений державами-членами ВООЗ та партнерами, такими як Статистична комісія ООН, наступні кроки очевидні: подальший розвиток та вдосконалення цієї методології інтеграції даних для застосування в різних країнах та контекстах.

Використання можливостей цих легкодоступних джерел даних для створення всебічного розуміння потреб біженців у сфері охорони здоров'я в режимі реального часу дозволить впроваджувати своєчасні, цілеспрямовані та ефективні заходи.

Ескалація війни в Україні, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, призвела до найбільшої кризи біженців, яка виникла в Європі з часів Другої світової війни, коли мільйони людей були змушені покинути Україну, що призвело до надзвичайної гуманітарної ситуації.

Три роки в Україні все ще тривають бойові дії, і біженці не можуть повернутися до своїх домівок. Хоча деякі люди повернулися в Україну або виїхали з Польщі до

інших країн, значна кількість біженців залишається в Польщі.

Частина цих біженців намагається організувати своє життя в новій країні, знаходячи роботу та зараховуючи своїх дітей до шкіл. Деякі біженці живуть у приватних квартирах, а деякі досі живуть у різних типах тимчасового житла , таких як готелі, гуртожитки та школи-інтернати.

Щоб адекватно задовольнити вимогу щодо забезпечення доступу до медичної допомоги, надзвичайно важливо розуміти стан здоров'я біженців, їхні потреби та досвід доступу до медичних послуг.

Починаючи із лютого 2022 до Польщі прибуло понад 2,4 мільйона біженців з України.

Деякі біженці з того часу переїхали до інших країн або повернулися в Україну.

Станом на кінець 2023 року в офіційних реєстрах налічувалося 954 000 біженців, які перебувають під тимчасовим захистом.

Серед опитаних біженців 64% були дорослими (віком ≥18 років); 36% – діти; 65% були жінками. Більшість дорослих біженців належали до вікової групи 18–34 роки. Більшість дітей були віком від 5 до 14 років.

Люди, які потребували медичної допомоги, мали проблеми з раптовими захворюваннями , такими як кашель, діарея та лихоманка (58%), а також проблемами, пов'язаними з хронічними захворюваннями (26%).

Вони також часто потребували стоматологічних послуг (20%). Біженцям з хронічними захворюваннями найчастіше вказують на потреби в медичній допомозі при серцево-судинних захворюваннях, діабеті, раку та легеневих захворюваннях.

Найчастіше згадувалися перешкоди на шляху до медичної допомоги – тривалий час очікування (75%), а також вартість ліків, на які потрібен рецепт (32%).

Інформаційний бар'єр більше не є головною трудністю у доступі до медичних послуг, як це було в опитуванні 2022 року, проведеному невдовзі після прибуття біженців до Польщі.

Серед дітей віком 1 - 4 роки - 86% були визнані вакцинованими проти АКДС, 87% – проти КПК та 86% – проти поліомієліту. Охоплення вакцинацією дітей молодше в Україні порівняно з Польщею.

Серед дорослих, які прибувають до Польщі, 50% заявили, що вакцинувалися проти COVID-19. Більшість (83%) вакцинованих отримали дві дози вакцини. Населення України є менш вакцинованим порівняно з польським населенням (35% та 60% відповідно).

Результати опитування показали, що 10% біженців відчували проблеми з повсякденним функціонуванням, викликані емоціями та стресом. У групі, яка під час інтерв'ю визначила наявність проблем із повсякденним функціонуванням, 35% заявили, що їм буде корисна підтримка психічного здоров'я.

У 2023 році 65,4% опитаних біженців були жінками. Серед дорослих (віком ≥18 років) 74,9% - жінки. У 2022 році відсоток жінок у популяції біженців був дещо вищим – 69,7%. Більшість жінок були у віці від 18 до 54 років.

Дорослі (віком ≥18 років) становили 63,9% від загальної кількості біженців, діти – 36,1%. У період з 2022 по 2023 рік відсоток чоловіків у вікових групах 18–34 роки та 35–44 роки зріс на 12,8 та 7,5 відсоткових пунктів відповідно.

Існує кілька можливих пояснень збільшення частки чоловіків у опитуванні 2023 року, наприклад, ветерани війни, які возз'єднуються зі своїми сім'ями або демобілізуються через травми війни, що потенційно

сприяло зростанню зареєстрованих фізичних травматичних станів.

Найчисельнішою віковою групою серед дорослих була група 18–34 роки (36,1% від ≥18 років). Що стосується дітей, то найбільшою віковою групою були діти у віці 5–14 років, і ці діти становили 56,2% цієї демографічної групи.

Таблиця 11 показує орієнтовну кількість біженців з України, які перебували в Польщі на момент опитування, включаючи деталі їхнього прибуття після початку ескалації конфлікту в лютому 2022 року. Більшість біженців прибули в перші місяці війни – 57,2% прибули в період з 24 лютого по 31 березня 2022 року, 21,7% у період з квітня по червень 2022 року та менше 5% через рік.

У зв'язку з бойовими діями українці втікали до Польщі практично з усіх областей України. (табл. 11).

Таблиця 11

Місце походження українських біженців за областями у 2023 р.

Область	Кількість, тисяч осіб	% до загальної кількості біженців
Черкаська	11,5	1,2
Чернігівська	10,6	1,1
Чернівецька	4,5	0,5
Дніпропетровськ	98,3	10,3
Донецьк	55,7	5,8
Івано-Франківськ	21,8	2,3
Харківська	98,8	10,3
Херсонська	56,7	5,9
Хмельницька	14,0	1,5
Кіровоградська	9,9	1,0
Київська	144,6	15,1
Луганська	19,7	2,1
Львівська	88,4	9,3
Миколаївська	26,0	2,7

Область	Кількість, тисяч осіб	% до загальної кількості біженців
Одеська	29,4	3,1
Полтавська	17,3	1,8
Рівненська	18,2	1,9
Сумська	20,7	2,2
Тернопільська	14,5	1,5
Вінницька	23,9	2,5
Волинська	34,6	3,6
Закарпатська	7,2	0,8
Запоріжжя	91,9	9,6
Житомирська	36,8	3,9
ВСЬОГО	**955**	**100**

Джерело: Здоров'я біженців з України: порівняльний аналіз опитувань 2022 - 2023 рр. та інновації в даних, ВООЗ, 2022 - 2023 рр.

Особливий інтерес має аналіз результатів розподілу українських біженців у Польщі за віком й статтю (табл. 12 - 13).

Таблиця 12

Розподіл біженців за статтю та віковою групою, 2022р. та 2023р.

Вікова група/рік обстеження		Жінки	Чоловіки
		Кількість, тисяч осіб	
0 - 4	2022	72,0	65,7
	2023	38,2	36,1
5 - 14	2022	192,6	183,5
	2023	99,2	94,5
15 - 17	2022	51,1	54,0
	2023	29,6	46,9
18 - 34	2022	262,0	48,0
	2023	159,6	60,8
35 - 44	2022	201,8	31,9
	2023	140,5	39,4
45 - 54	2022	109,9	16,8

Вікова група/рік обстеження		Жінки	Чоловіки
		Кількість, тисяч осіб	
	2023	64,8	15,1
55 - 64	2022	97,8	28,9
	2023	54,1	23,8
≥65 років	2022	74,2	31,7
	2023	38,2	14,1

Джерело: Здоров'я біженців з України: порівняльний аналіз опитувань 2022 – 2023 рр. та інновації в даних, ВООЗ, 2022 - 2023 рр.

Таблиця 13

Відсотковий розподіл біженців за статтю та віком, 2022р. та 2023р., %

Вікові групи	Жінки		Чоловіки	
	2022	2023	2022	2023
0 - 4	52,3	51,5	47,7	48,5
5 - 14	51,2	51,2	48,8	48,8
15 - 17	48,6	38,7	51,4	61,3
18 - 34	84,5	72,4	15,5	27,6
35 - 44	86,4	78,1	13,6	21,9
45 - 54	86,7	81,1	13,3	18,9
55 - 64	77,2	69,4	22,8	30,6
≥65 років	70,0	73,1	30,0	26,9

Джерело: Здоров'я біженців з України: порівняльний аналіз опитувань 2022 - 2023 рр. та інновації в даних, ВООЗ, 2022 - 2023 рр.

Подібно до ситуації у 2022 році, з біженців, які перебували в Польщі у 2023 році, більшості довелося подолати довгий шлях, щоб дістатися до Польщі (74,0% біженців у Польщі жили на відстані понад 500 км від прикордонного переходу, що трохи більше, ніж у 2022 році – 71,7%). У 2023 році 15,2% біженців проживали на відстані від 101 км до 500 км від польсько-українського прикордонного переходу (у 2022 році частка становила - кожен п'ятий) (рис.24).

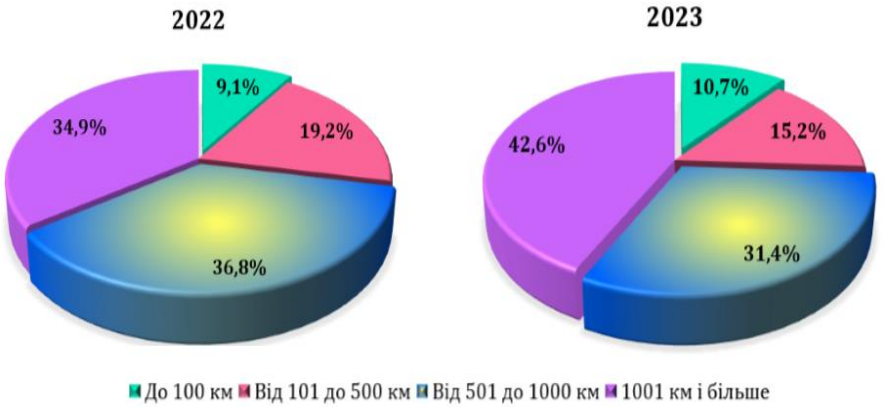

Рис. 24. Відстань проживання в Україні до пункту пропуску через кордон, станом на грудень 2023р., км

Джерело: Здоров'я біженців з України: порівняльний аналіз опитувань 2022 - 2023 рр. та інновації в даних, ВООЗ, 2022 - 2023 рр.

Автори вважають, що з точки зору стратегічних інтересів України та її регіонів особливий інтерес мають результати опитування українських біженців в Польщі відносно рівня їх освіти.

Абсолютно зрозуміло, що цей інтерес має суто теоретичний характер у тому випадку, коли біженці не мають намірів повернутися до України й скоріше за все не повернуться.

В такому випадку мова може йти про втрати людського потенціалу й ресурсів праціпевного рівня освіти, а також тих коштів, котрі витратила Україна свого часу, надаючи той чи інший рівень освіти своїм громадянам, які вимушені, можливо, назавжди жити за кордоном.

Але, наголошують автори, за умови, що дехто з біженців прийме рішення повернутися до рідної країни, вони автоматично поповнять трудовий потенціал країни та ринок її праці.

Опитування показало, що з тих, хто прибув до Польщі внаслідок війни, що триває, майже кожен четвертий мав вищу освіту, а 31,9% та 7,6% біженців мали другорядну та професійно-технічну освіту відповідно (у 2022 році 17,1% та 11,3% відповідно) (табл. 14 та рис. 25). Діти віком до 14 років, тобто ті, хто ще не завершив жодного рівня освіти, становили майже третину біженців, включених в опитування.

Таблиця 14

Розподіл українських біженців у Польщі за рівнем освіти у 2022р. та 2023р., %

Рівень освіти	2022	2023
Незакінчена початкова освіта	30,2	28,7
Первинна	9,4	9,4
Професійна	11,3	7,6
Середня	17,1	31,9
Вища	24,8	22,4
Немає даних	7,2	–
ВСЬОГО	**100,0**	**100,0**

Джерело: Здоров'я біженців з України: порівняльний аналіз опитувань 2022 - 2023 рр. та інновації в даних, ВООЗ, 2022 - 2023 рр.

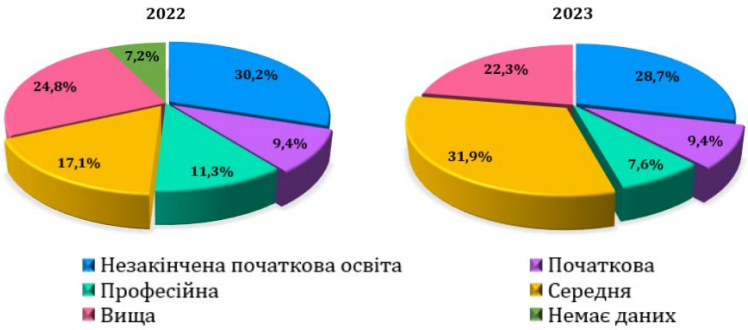

Рис. 25. Розподіл українських біженців в Польщі за рівнем освіти, станом на грудень 2023р.

Джерело: Здоров'я біженців з України: порівняльний аналіз опитувань 2022 - 2023 рр. та інновації в даних, ВООЗ, 2022 - 2023 рр.

Зрозуміло, що від того, який рівень освіти й професійного стажу мають люди, які повертаються в Україну, залежить значення характеристик трудового потенціалу країни в цілому й окремих її регіонів.

Беручи це до уваги, автори надали особливої уваги аналізу саме цих соціальних характеристик українських біженців у Польщі, а також аналізу їх розподілу за бажанням повернутися в Україну.

У 2023 році менше респондентів заявили, що хотіли б повернутися в Україну після закінчення війни (рис. 26). Також зріс відсоток біженців, які не визначилися, чи повертатимуться в Україну. Більша частка українців заявила, що не має наміру залишати Польщу.

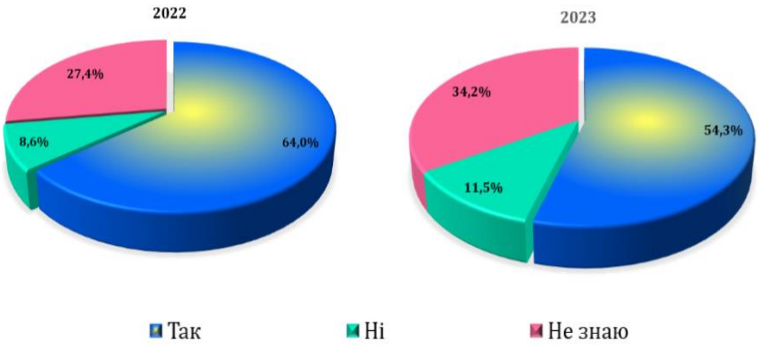

Рис. 26. Результати опитування українських біженців щодо наміру повернутися в Україну після завершення військових дій, станом на грудень 2023р.

Джерело: Здоров'я біженців з України: порівняльний аналіз опитувань 2022 - 2023 рр. та інновації в даних, ВООЗ, 2022 - 2023 рр.

Автори вважають, що з точки зору можливостей поповнення трудового потенціалу України мають результати розподілу біженців за наявністю роботи (табл. 15).

Таблиця 15

Розподіл біженців в Польщі за наявністю роботи, 2022р. та 2023р., %

Наявність роботи	2022	2023
	Відсоток	
Так	65,9	62,2
Ні	34,1	37,8

Джерело: Здоров'я біженців з України: порівняльний аналіз опитувань 2022 - 2023 рр. та інновації в даних, ВООЗ, 2022 - 2023 рр.

Абсолютно логічно вважати, що ті біженці, які мають роботу в Польщі, навряд чи забажають повертатися в Україну, навіть після того, як війна закінчиться.

При цьому треба брати до уваги, що рівень заробітної платні в Польщі дещо вищий ніж в Україні, де, до того ж, стан ринку праці залишає бажати кращого. Оскільки багато підприємств зруйновано, багато суб'єктів малого й середнього бізнесу вимушені були або закрити його, або переалокувати в інші країни, в тому числі, в Польщу.

Автори висловлюють обґрунтовану наукову позицію щодо того, що влада в Україні як на центральному, так й на регіональному/місцевому рівнях має серйозно думати про те, як спростити регулятивні процедури започаткування бізнесу та його функціонування.

В першу чергу мова йде про спрощення податкової політики та послаблення податкового тиску на його суб'єктів, зокрема малого і середнього.

В іншому випадку країна втратить шанс стимулювати повернення свої громадян з-за кордону, оживлення національного ринку праці, економічне зростання тощо.

ВИСНОВКИ

У монографії на основі теоретичного узагальнення міжнародного та вітчизняного досвіду, великої кількості літературних джерел української й зарубіжної наукової літератури й нормативних документів, прийнятих Секретаріатом ООН та її спеціалізованими агенціями, Світовим Банком, Міжнародним валютним фондом, іншими відомими міжнародними організаціями, котрі регламентують концептуальні засади, етапи миротворчих операцій, що в обов'язковому порядку передбачають повоєнне відновлення економіки воюючих країн та ліквідацію руйнувань виробничої, соціальної та транспортної інфраструктури, ***запропоновано концептуальне бачення основ методології та практики організації державної системи відновлення країни після закінчення війни на національному та регіональному/місцевому рівнях.***

На думку авторів, методологічні засади, обґрунтовані у монографії, в теоретичному плані являють собою основу для розбудови та послідовного удосконалення *державної системи відновлення країни після закінчення війни на національному та регіональному/місцевому рівнях, а в практичному плані мають* велике значення для підвищення ефективності діяльності органів державного управління, які у своїй щоденній роботі вже сьогодні мають почати розробляти плани повоєнного відновлення на всіх рівнях, від територіальної громади до Верховної Ради та Кабінету Міністрів України.

Проведені в процесі роботи над монографією дослідження дозволили авторам сформулювати такі висновки концептуального, методологічного та науково-прикладного характеру.

У сфері обґрунтування принципів функціонування нової економічної системи та вдосконалення відповідного категоріального апарату.

- На основі розроблення концептуальних засад такої економічної системи вдосконалено відповідний понятійний та категоріальний апарат та більш науково обґрунтовано сутність таких економічних категорій як ***«відновлення», «реконструкція» та «відбудова»***.
- Доведено, що процес економічного й соціального відновлення країни є поступовим, а змістовність й послідовність дій влади на всіх рівнях управління є важливими. В монографії наголошується, ***що повернення до найвищого рівня валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення, досягнутого протягом п'яти років, що передували війні, не означає відновлення економіки й суспільства,*** хоча б тому, що темпи зростання економіки напередодні війни можуть бути дуже низькими або навіть негативними. У цих випадках небажаним є повернення країни до довоєнної траєкторії зростання ВВП на душу населення. ***Треба ставити й намагатися досягнути набагато більш амбітні цілі.***
- При цьому, наголошують автори, повернення до стабільного зростання має важливе значення для сталого економічного відновлення, створення вкрай необхідних робочих місць та відновлення довіри інвесторів. ***У повоєнних умовах особливо важливо, щоб розвиток був інклюзивним, широким і чутливим до конфліктів.***
- На думку авторів, мова про існування моделі інклюзивного розвитку буде йти за умови, коли буде досягнута така ***база соціально-економічного добробуту, яка включає інклюзивні рівні продовольчої безпеки, охорони здоров'я, забезпечення житлом, освітніми***

послугами та систему соціального захисту для всіх громадян.

- Автори вважають, що завдяки запровадженню на практиці складових цього напрямку економічної науки органами державної влади на центральному та регіональних рівнях ***має бути розроблена економічна стратегія, покликана забезпечити відновлення фізичної інфраструктури, створення робочих місць, формування конкурентоспроможного внутрішнього ринку, проведення правових та регуляторних реформ, закладення основи для міжнародної торгівлі та інвестицій, а також створення прозорих банківських та фінансових установ.***
- Таким чином, наголошують автори, новий запропонований ними підхід має забезпечити владу такими механізмами й інструментами, які на противагу підходу, акцентуючому лише на економічному зростанні, націлюють на досягнення більш глибоких й системних орієнтирів.
- Автори вважають, ***що успішне відновлення потребує поступового та послідовного підходу до реформ, які мають розпочатися відразу після закінчення бойових дій, але сутність яких має бути визначена задовго до їх ініціації.*** Послідовність реформ зміцнює політичну волю та інституційну спроможність Уряду розробляти та впроваджувати складніші реформи в майбутньому.
- Таким чином, підкреслюють автори, ***економіка повоєнного відновлення є, за своєю суттю, трансформативною***, тобто, такою що вимагає поєднання далекосяжних економічних, інституційних, правових і політичних реформ, які дозволяють охопленим війною країнам відновити основи для самодостатнього розвитку.

В галузі розробки методології оцінювання обсягів шкоди та збитків від військових дій та потреб на відновлення та реконструкцію.

- На основі критичного огляду нормативних документів, що регламентують методологічні та організаційні засади проведення оціночних процедур, автори розробили й реалізували на практиці методичні рекомендації, котрі регламентують здійснення операцій із оцінювання шкоди та збитків від військових дій на території України, а також, потреб на ліквідацію цих збитків протягом 10-ти найближчих років, у повній відповідності до нормативних документів ООН, Світового Банку, МВФ та інших міжнародних організацій.
- В цьому контексті автори орієнтують читача використовувати якомога більш широкий спектр інформаційних джерел, як українських, так й міжнародних, котрі основані на практиці здійснювання такого роду статистичних процедур в інших повоєнних країнах.
- Автори пропонують дизайн своєї власної інформаційної системи, яка сприятиме максимально повному й адекватному викладенні інформації щодо якісних та кількісних характеристик, котрі відображають обсяги втрат України від повномасштабної агресії рф проти нашої країни та збитків від руйнувань виробничої, житлової, соціальної та транспортної інфраструктури.
- Автори зазначають, що наразі найбільш повним джерелом інформації про ці втрати та збитки являються ***три аналітичні звіти «UKRAINE Rapid Damage and Needs Assessment» (RDNA)***, над якими постійно, по суті з першого дня повномасштабної агресії, працюють колективи міжнародних експертів, об'єднаних під егідою Світового Банку, декількох спеціалізованих агенцій ООН та Уряду України.

- Будучи абсолютно сумлінними й професійними користувачами цих аналітичних матеріалів, автори рекомендують їх використовувати як базу даних, не обмежуючи себе в здійсненні сутнісного оцінювання результатів цієї статистичної інформації щодо обсягів шкоди, збитків та потреб на відновлення. Коментують деякі цифри, факти та виявлені тенденції, роблячи інколи власні розрахунки, в тому числі оціночні, викладаючи інфографічно деякі статистичні дані та надаючи їм власну професійну оцінку.
- Окрім цього інформаційного джерела, автори рекомендують використовувати також інформаційно-аналітичні матеріали інших спеціалізованих агенцій ООН, зокрема Міжнародної організації з міграції, щодо оцінки обсягів та інтенсивності міграційного руху ВПО, Верховного комісаріату ООН у справах біженців.

У галузі оцінювання результатів макроекономічних та соціальних наслідків воєнних дій протягом 2022 - 2024 рр.

- За результатами проведеного аналізу, автори відмічають, що станом на грудень 2023 року ***близько 6,4 млн осіб були зареєстрованими як біженці в Європі та 3,7 млн – як внутрішньо переміщені особи (ВПО). Станом на грудень 2024 року – кількість українських біженців в Європі та інших країнах зменшилася до 6,1 мільйонів осіб, в той час як кількість ВПО суттєво збільшилася до 4,6 мільйонів осіб.***
- Автори наголошують, що після значного падіння ВВП у 2022 році українська економіка продемонструвала стійкість і повернулася до зростання у 2023 році. ***Так, зокрема, у 2023 році - за оцінками, річне зростання становило 4,8%, в той час як у 2022 році було зафіксоване суттєве падіння на 29,1%. Загальне***

зростання реального обсягу ВВП України у 2024 році оцінюється в 3,6 відсотка.

- Автори звертають увагу, що беручи до уваги дефіцит Державного бюджету, Україна продовжує відчувати необхідність у досить великих обсягах зовнішньої допомоги, в першу чергу, з метою задоволення бюджетних потреб, тобто для виплати соціальної допомоги, пенсій, заробітних плат тощо.
- Автори погоджуються із агенціями ООН, що загальні економічні, соціальні та інші фінансові втрати України за три роки війни склали майже 499 млрд дол. США.
- Втрати були зафіксовані переважно в комерційному та промисловому секторі (понад 173 млрд дол. США, 35% від загальних втрат), меншою мірою - в аграрному секторі (майже 70 млрд дол. США, 14%), енергетиці та гірничодобувній промисловості (54 млрд дол. США, 11%), транспорті (майже 41 млрд дол. США, 8%) та поводження з вибуховими речовинами (майже 35 млрд дол. США, 7%).
- Додатково у банківсько-фінансовому секторі втрати від безнадійних боргів були оцінені в 5,7 млрд дол. США.
- В монографії наголошується, що загальна сума потреб у реабілітації та реконструкції становить майже 486 млрд дол. США. Ці витрати – протягом наступних 10 років – враховують принципи відбудови «кращого, ніж раніше», включаючи перехід до нижчої енергоємності, сучасні стандарти зі стійкістю до зміни клімату та інклюзивним дизайном, а також інфляцію, ринкову кон'юнктуру, зростання цін на будівництво, характерне для капітального будівництва.
- За оцінками, найбільші потреби припадають на житловий сектор (понад 80 млрд дол. або 17% від загальної суми), транспорт (майже 74 млрд дол. або 15%), торгівлю

та промисловість (67,5 млрд дол. або 14%), сільське господарство (понад 56 млрд дол. або 12%), енергетику (47 млрд дол. або 10%), соціальний захист та засоби до існування (44,3 млрд дол. або 9%). а також у секторі поводження з вибухонебезпечними боєприпасами (майже 35 млрд дол. або 7%).

- За розрахунками авторів, станом на початок 2025 року. державний та гарантований борг сягнув рівня 90,7% ВВП. Порівняно з довоєнним рівнем частка боргу у ВВВ вона зросла на 40,2%.

У галузі розробки управлінських рішень, спрямованих на оперативну ліквідацію руйнувань виробничої, соціальної та транспортної інфраструктури та повоєнне відновлення України, її економіки та соціальної сфери.

- За результатами критичного аналізу історичних наслідків реалізації Плану Маршалла в Європі після другої Світової війни та методологічних засад розроблення планів повоєнного відновлення економіки України, запропонованих та презентованих групою експертів на самітах в Лугано й Лондоні у червні й вересні 2022 року, автори розробили власні пропозиції щодо концептуальних засад повоєнного відновлення України.
- В процесі дослідження автори розробили методологічні засади, котрі у теоретичному контексті являють собою наукову базу для формування й послідовного вдосконалення ідей, покладених в основу теорії й практики інституційного планування розвитку регіонів у вузькому сенсі цього слова та просторового у більш широкому сенсі, в тому числі. Це надало можливість авторам обґрунтовувати процес вдосконалення суспільних відносин, норм, правил та порядків, котрі обумовлюють сутність діалогу між центральними та

регіональними/місцевими органами влади. А також, що дуже важливо, досягати необхідного рівня компромісу між ними.

- В монографії запропоновано систему практичних рекомендацій, реалізація яких у практиці державного управління, дозволяє на теоретико-методологічному та практичному рівнях формулювати засади стратегії реформування системи інституційного та організаційного регулювання економіки, докорінної зміни умов функціонування суспільних інститутів, регламентуючих норми соціального, економічного та політичного життя, перетворюючи їх у важелі й чинники економічного зростання, роблячи його більш сталим, збалансованим і соціально орієнтованим.
- За результатами проведеного аналізу та на основах Форсайт-технологій автори концептуально обґрунтували принципи формування та функціонування в Україні такої економічної системи, яка в умовах жорстокої війни та повоєнного відновлення має забезпечити якісно більш високий рівень ефективності функціонування механізмів державного управління не тільки на державному, але й на регіональному рівнях.
- В цьому контексті автори вважають, що перше, що має зробити центральна влада, це максимально знизити, а краще, - унеможливити ризик повторення війни, реалізуючи так званий «конфліктно-чутливий» підхід.
- Автори наполягають на усвідомлення важливості економічних питань для сталого миру, про що свідчить збільшення кількості економічних та економічних умов управління під час мирних переговорів та мирних угод. Нещодавнє дослідження, проведене на замовлення Світового банку та ПРООН, показало, що положення, пов’язані з макроекономічною політикою, фінансовою,

діловою, інвестиційною та трудовою нормативно-правовою базою, а також регіональним розподілом багатства, значно зросли в умовах сьогодення.

- Крім того, наголошують автори, є необхідність включення до таких угод положень, що стосуються державного управління та врядування (наприклад, реформа державної служби, реорганізація політики державного управління, антикорупційні стратегії та політики щодо механізмів збору доходів, регіонального управління, місцевого економічного відновлення (LED) тощо.
- Це зростаюче визнання важливості економічного відновлення, підкреслюють автори, призвело до нових підходів, спрямованих на інтеграцію економічного відновлення в більш широкі стратегії постконфліктної розбудови світу. Більший акцент на політиці та донорські ресурси в повоєнних країнах тепер спрямовуються на низку соціально-економічних завдань, що виходять за рамки звичайної мети макроекономічної стабілізації на підтримку консолідації миру.
- Автори визнають, що режими макроекономічної політики повинні, в першу чергу, зосередитися на стимулюванні розвитку економіки і приватних інвестицій. Інші міркування, такі як зниження інфляції або збільшення внутрішніх доходів, імовірно, краще розглядати як пріоритети другого порядку. Більш складні реформи, особливо у сферах фінансової лібералізації та приватизації, ризикують мати негативні наслідки, якщо не буде запроваджено належного регуляторного режиму. Реформи мають проводитися у спосіб, сумісний із внутрішніми політичними економічними реаліями кожної країни. Зокрема, факти підтверджують важливість зобов’язань та довіри. Для успішного відновлення потрібне лідерство

урядів та внутрішніх політичних еліт, які серйозно ставляться до економічних реформ та зміцнення миру.

- На основі використання системи здійснених припущень передбачення й прогнозу, авторам вдалося сформувати альтернативні варіанти розвитку регіонів з урахуванням чисельності внутрішньо переміщеннях осіб (ВПО) на територіях регіонів України, біженців за межами країни та обсягів іноземних й українських інвестицій у розвиток того чи іншого регіону.
- За результатами здійснених розрахунків значень інтегральних програмних показників просторового розвитку, гармонійно пов'язаних із державними стратегіями й динамікою змін національної економіки на макро- та мезорівні, автори запропонували систему заходів, реалізація яких має дозволити центральним, регіональним та місцевим органам державної влади розробляти і реалізовувати ефективні й дієві плани повоєнного відновлення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варналій З.С., Білик Р.Р. Економічна безпека та конкурентоспроможність регіонів України: монографія. Чернівці: Технодрук, 2018. 453 с.
2. Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України: наукова доповідь / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2022. 305 с. URL: https://ief.org.ua/publication/naukovi-dopovidi/2022/vidnovlennja-ta-rekonstrukcija-povoennoi-ekonomiky-ukrainy
3. Геєць В.М. Секторальні моделі прогнозування економіки України / В.М. Геєць, М.І. Скрипниченко, С.С. Шумська, В.В. Дем'яненко, Г.Б. Лебеда, Л.Ю. Снігир, М. П. Соколик; ред.: В.М. Геєць; Національної академії наук України. Інститут економіки. Передбачення. Київ: Фенікс, 1999. 304 с.
4. Головач А.В., Ерина А.М., Трофимов В.П. Критерии математической статистики в экономических исследованиях. М.: Статистика, 1973. 136 с.
5. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні: наук. доп. / [Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2020. 153 с.
6. Експертний клуб: Що таке форсайт? URL: www.expertclub.ru/sections/foresight/programm/019.
7. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text
8. Закон України «Про засади державної регіональної політики». URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/156-19
9. Збереження і розвиток України в умовах війни та миру: національна доповідь / ред. кол. С.І. Пирожков, Н.В.

Хамітов, Є.І. Головаха, С.С. Дембіцький, Е.М. Лібанова, О.В. Скрипнюк, С.В. Стоєцький; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2024. 220 с.

10. Звіт «Оцінка потреб після катастрофи на греблі Каховської ГЕС». URL: https://ukraine.un.org/uk/24886081-pdna

11. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 16. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1461/files/reports/IOM_UKR_GPS_Internal%20Displacement%20Report_Round%2016_UA_June%202024.pdf

12. Інформаційні технології – 2023: зб. тез X Всеукраїнської науковопрактичної конференції молодих учених, 18 трав. 2023 р., м. Київ / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка; Відповід. за вип.: М.М. Астаф'єва, Д.М. Бодненко, О.М. Глушак, Г.А. Кучаковська, О.С. Литвин, І.В. Машкіна, В.В. Прошкін, С.М. Шевченко. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. 210 с.

13. Карнотт Н. Економічне прогнозування і політика. / Карнотт Н., Коен В., Тіссо Б. CPI Ентоні Роу, Чіппенхем та Істборн. Видання друге. 2011.

14. Кваша Т. К. Вибір пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки з використанням форсайту. Проблеми розвитку інформаційних ресурсів: матеріали II Міжнародного форуму. Київ: УкрІНТЕІ, 2010. ЧАСТИНА II. С. 78 -82.

15. Клемен, Роберт Т. (1989). Комбінування прогнозів: огляд та анотована бібліографія. Міжнародний журнал прогнозування. 5(4): 559 - 583. DOI:10.1016/0169-2070(89)90012-5.

16. Мамонова В.В. Роль прогнозування в плануванні економічного і соціального розвитку територій. Актуальні проблеми державного управління. 2012. № 1. С. 18 - 25.

17. Манцуров І.Г. Статистика економічного зростання

та конкурентоспроможності країни: монографія. К.: КНЕУ, 2006. 388 с.

18. Манцуров І.Г. Статистика як основа економіки, керованої даними: монографія. К.: ІССД, 2023. 282 с.

19. Манцуров І.Г. Управління об'єктами державної власності: методичне та інформаційно-аналітичне забезпечення: монографія / І.Г. Манцуров, О.Ю. Рудченко, Я.В. Храпунова, А.С. Барвінок та ін.; [за заг. науковою редакцією д.е.н., професора, члена-кореспондента НАНУ І.Г. Манцурова, д.е.н., професора О.Ю. Рудченка]. К. ІССД, 2021. 303 с.

20. Міжнародна організація з міграції в Україні. URL: https://ukraine.iom.int/uk/mom-v-ukrayini

21. Організація Об'єднаних Націй, «Фонд відновлення громад України». URL: https://decentralization.ua/news/17661

22. Організація Об'єднаних Націй. Україна. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: з 1 лютого - 31 липня 2023 року. URL: https://ukraine.un.org/uk/248372-83

23. Організація Об'єднаних Націй. Україна. Ситуація з правами людини під час російської окупації території України та її наслідки (період з 24 лютого 2022 року до 31 грудня 2023 року). URL: https://ukraine.un.org/uk/264057-%

24. Осецький Л. Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України: монографія / В.Л. Осецький, О.Ф. Михайленко, С.В. Захарін, І.А. Шовкун, В.К. Хаустов, Г.О. Андрощук, Ю.А. Радченко, І.Г. Яненкова; Національна академія наук України, Інститут економіки та прогнозування. К., 2011. 655 с.

25. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://www.rada.gov.ua/

26. Офіційний сайт Всесвітньої організації охорони здоров'я. URL: https://www.who.int/ukraine/uk/publications/9789241516822

27. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/

28. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: https://me.gov.ua/?lang=uk-UA

29. Офіційний сайт Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України. URL: https://mspu.gov.ua/

30. Офіційний сайт Міністерства національної єдності України. URL: https://unity.gov.ua/

31. Офіційний сайт Міністерства оборони України. URL: https://mod.gov.ua/

32. Офіційний сайт Міністерства охорони здоров'я України. URL: https://moz.gov.ua/

33. Офіційний сайт Міністерства розвитку громад та територій України. URL: https://mtu.gov.ua/

34. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/

35. Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/

36. Офіційний сайт незалежного центру Cedos. URL: https://cedos.org.ua/

37. Пашута М.Т. Прогнозування та програмування економічного і соціального розвитку. К.: Центр наук. Літ-ри, 2005. 408 с.

38. Підтримка України групою Світового Банку після лютого 2022 року. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/pidtrymka-ukrayiny-hrupoyu-svitovoho-banku-pislya-lyutoho-2022

39. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство розвитку громад та територій України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/460-2015-%D0%BF

40. Регіональна політика Європейського Союзу: підручник / Держава. Університет «Київ. Національний.

Економічний Ун-т Вадим Гетьман»; [Аквіліна О. та ін.]; за ряд. Віктор Чужиков. Київ : КНЕУ, 2016. 495 с.

41. Світовий банк в Україні. URL: https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine

42. Світовий банк, Уряд України, Європейський Союз та Організація Об'єднаних Націй. «Україна. швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення, лютий 2022 – лютий 2023». URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/099062823034041908/txt/P18017401fe8430010af21016afb4ebc8c4.txt

43. Світовий банк. Цільовий фонд підтримки, відновлення, відбудови та реформування України (URTF). https://www.worldbank.org/uk/programs/urtf/overview

44. Скрипниченко М.І. Моделі виявлення макроекономічних дисбалансів в Україні: [монографія] / М.І. Скрипниченко, В. Р. Сіденко, І.В. Крючкова, О.І. Черняк, І. В. Запатріна; ред.: М. І. Скрипниченко; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. Київ: 2015. 543 с.

45. Тернова І.А. Особливості координації секторального та просторового розвитку регіонів. Ефективна економіка. 2014. №6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_6_80.

46. Технологічні сили України. URL: https://techforce.in.ua/

47. Урядовий портал «Про Національну раду з відновлення України від наслідків війни». URL: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/konsultatyvno-doradchi-orhany/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/pro-nacionalnu-radu-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni

48. Урядовий портал. Європарламент підтримав створення програми Ukraine Facility на 50 млрд євро протягом 2024 - 2027 років, 17 жовтня 2023 року. URL:

https://www.kmu.gov.ua/news/yevroparlament-pidtrymav-stvorennia-prohramy-ukraine-facility-na-50-mlrd-ievro-protiahom-2024-2027-rokiv

49. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015 – 2020 роки) і довгостроковий (2020 – 2030 роки) часові горизонти / наук. керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський. Міжнародна рада з науки (ICSU); Комітет із системного аналізу при Президії НАН України; Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»; Інститут прикладного системного аналізу НАН України і МОН України; Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. Київ: НТУУ «КПІ», 2015. 136 с.

50. Чуріканова О.Ю. Управління регіональним розвитком та формування регіональної політики: теорія та практика застосування: монографія. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2020. 387 с.

51. Adnan N, Nordin SM, Rahman I, Noor A. The effects of knowledge transfer on farmers decision making toward sustainable agriculture practices. World J SciTechnol Sustain Dev. 2018.

52. Agrawal R, Gehrke J, Gunopulos D, Raghavan P. Automatic subspace clustering of high dimensional data for data mining applications. In: Proceedings of the 1998 ACM SIGMOD international conference on management of data. 1998. p. 94 - 105.

53. Agrawal R, Imieliński T, Swami A. Mining association rules between sets of items in large databases. In: ACM SIGMOD record, vol 22. ACM. 1993. p. 207 - 216.

54. Agrawal R, Srikant R. Fast algorithms for mining association rules. In: Proceedings of the international joint conference on very large data bases, Santiago, Chile, vol 1215. 1994. p. 487 - 499.

55. Aha DW, Kibler D, Albert MK. Instance-based

learning algorithms. Mach Learn. 1991; 6(1): 37 - 66. DOI: 10.1007/BF00153759

56. Al-Abassi A, Karimipour H, HaddadPajouh H, Dehghantanha A, Parizi RM. Industrial big data analytics: challenges and opportunities. In: Handbook of big data privacy. Springer; 2020. p. 37 - 61.

57. Al-Garadi MA, Mohamed A, Al-Ali AK, Du X, Ali I, Guizani M. A survey of machine and deep learning methods for internet of things (iot) security. IEEE Commun Surv Tutor. 2020; 22(3): 1646 - 1685. DOI: 10.1109/COMST.2020.2988293.

58. Amorim V. Constrained clustering with Minkowski weighted k-means. In: 2012 IEEE 13th international symposium on computational intelligence and informatics (CINTI). IEEE. 2012. p. 13 - 17.

59. Ankerst M, Breunig MM, Kriegel H-P, Sander J. Optics: ordering points to identify the clustering structure. ACM Sigmod Rec. 1999; 28(2): 49 - 60. DOI: 10.1145/304181.304187.

60. Atzori L, Iera A, Morabito G. The internet of things: a survey. Comput Netw. 2010; 54(15): 787 - 805. DOI: 10.1016/j.comnet.2010.05.010.

61. Baldi P. Autoencoders, unsupervised learning, and deep architectures. In: Proceedings of ICML workshop on unsupervised and transfer learning. 2012. p. 37 - 49.

62. Balducci F, Impedovo D, Pirlo G. Machine learning applications on agricultural datasets for smart farm enhancement. Machines. 2018; 6(3): 38. DOI: 10.3390/machines6030038.

63. Box GEP, Jenkins GM, Reinsel GC, Ljung GM. Time series analysis: forecasting and control. New York: Wiley; 2015.

64. Breiman L. Random forests. Mach Learn. 2001; 45(1): 5 - 32. DOI: 10.1023/A:1010933404324.

65. Brettel M, Friederichsen N, Keller M, Rosenberg M. How virtualization, decentralization and network building change the manufacturing landscape: an industry 4.0 perspective. FormaMente 2017; 12.

66. Cao H, Bao T, Yang Q, Chen E, Tian J. An effective approach for mining mobile user habits. In: Proceedings of the international conference on information and knowledge management, Toronto, ON, Canada, 26 – 30 October. New York: ACM; 2010.

67. Cao L. Data science: a comprehensive overview. ACM Comput Surv (CSUR). 2017; 50(3): 1 - 42. DOI: 10.1145/3076253.

68. Carpenter GA, Grossberg S. A massively parallel architecture for a self-organizing neural pattern recognition machine. Comput Vis Graph Image Process.1987; 37(1): 54 - 115. DOI:10.1016/S0734-189X(87)80014-2.

69. Cervone HF. Informatics and data science: an overview for the information professional. Digital Library Perspectives. 2016.

70. Chessel A. An overview of data science uses in bioimage informatics. Methods. 2017; 115: 110 - 118. DOI: 10.1016/j.ymeth.2016.12.014.

71. Chollet F. Xception: deep learning with depthwise separable convolutions. In: Proceedings of the IEEE conference on computer vision and pattern recognition. 2017. p. 1251 - 1258.

72. Cudeck R. Exploratory factor analysis. In: Handbook of applied multivariate statistics and mathematical modeling. Elsevier. 2000. p. 265 - 296.

73. Das A, Ng W-K, Woon Y-K. Rapid association rule mining. In: Proceedings of the tenth international conference on Information and knowledge management. ACM; 2001. p. 474 - 481.

74. Dev H, Liu Z. Identifying frequent user tasks from

application logs. In: Proceedings of the 22nd international conference on intelligent user interfaces. 2017. p. 263 - 273.

75. Donoho D. 50 years of data science. J Comput Graph Stat. 2017; 26(4): 745 - 766. DOI: 10.1080/10618600.2017.1384734.

76. Eagle N, Pentland AS. Reality mining: sensing complex social systems. Pers Ubiquitous Comput. 2006; 10(4): 255 - 268. DOI: 10.1007/s00779-005-0046-3.

77. Engin Z, van Dijk J, Lan T, Longley PA, Trelea ven P, Batty M, Penn A. Data-driven urban management: mapping the landscape. J Urban Manag. 2020; 9(2): 140 - 150. DOI: 10.1016/j.jum.2019.12.001.

78. Ester M, Kriegel H-P, Sander J, Xiaowei X, et al. A density-based algorithm for discovering clusters in large spatial databases with noise. Kdd. 1996; 96: 226 - 231.

79. European Statistical Office. URL: https://ec.europa.eu/eurostat

80. Flach PA, Lachiche N. Confirmation-guided discovery of first-order rules with tertius. Mach Learn. 2001; 42(1–2): 61 - 95. DOI: 10.1023/A:1007656703224.

81. Food and Agriculture Organization. URL: https://www.fao.org/home/en

82. Freund Y, Schapire RE, et al. Experiments with a new boosting algorithm. In: Icml, vol 96. Citeseer; 1996. p. 148 - 156.

83. Ghavare P, Ahire P. Big data classification of users navigation and behavior using web server logs. In: 2018 fourth international conference on computing communication control and automation (ICCUBEA). IEEE. 2018. p. 1 - 6.

84. Goodfellow I, Bengio Y, Courville A, Bengio Y. Deep learning. Cambridge: MIT Press; 2016.

85. Goodfellow I, Pouget-Abadie J, Mirza M, Xu B, Warde-Farley D, Ozair S, Courville A, Bengio Y. Generative adversarial nets. In: Advances in neural information processing

systems. 2014. p. 2672 - 2680.

86. Google trends. URL: https://trends.google.com/trends/.

87. Halvey M, Keane MT, Smyth B. Time based segmentation of log data for user navigation prediction in personalization. In: Proceedings of the international conference on web intelligence, Compiegne, France, 19 - 22 September. Washington, DC: IEEE Computer Society; 2005. p. 636 - 40.

88. Han J, Pei J, Kamber M Data mining: concepts and techniques. Amsterdam: Elsevier; 2011.

89. Han J, Pei J, Yin Y. Mining frequent patterns without candidate generation. In: ACM Sigmod Record, vol 29. ACM; 2000. p. 1 - 12.

90. Hansun S. A new approach of moving average method in time series analysis. In: 2013 conference on new media studies (CoNMedia). IEEE; 2013. p. 1 - 4.

91. Harmon SA, Sanford TH, Xu S, Turkbey EB, Holger R, Ziyue X, Dong Y, Andriy M, Victoria A, Amel A, et al. Artificial intelligence for the detection of covid-19 pneumonia on chest ct using multinational datasets. Nat Commun. 2020; 11(1): 1 - 7. DOI: 10.1038/s41467-020-17971-2.

92. He K, Zhang X, Ren S, Sun J. Deep residual learning for image recognition. In: Proceedings of the IEEE conference on computer vision and pattern recognition. 2016. p. 770 -778.

93. He K, Zhang X, Ren S, Sun J. Spatial pyramid pooling in deep convolutional networks for visual recognition. IEEE Trans Pattern Anal Mach Intell. 2015; 37(9): 1904 - 16. DOI: 10.1109/TPAMI.2015.2389824.

94. He P, Zhu J, He S, Li J, Lyu MR. Towards automated log parsing for large-scale log data analysis. IEEE Trans Dependable Secure Comput. 2017; 15(6): 931 - 944. DOI: 10.1109/TDSC.2017.2762673.

95. Hemmatian F, Sohrabi MK. A survey on classification techniques for opinion mining and sentiment analysis. In: Artificial intelligence review. 2019. p. 1 - 51.

96. Hinton GE. A practical guide to training restricted Boltzmann machines. In: Neural networks: tricks of the trade. Springer; 2012. p. 599 - 619.

97. Houtsma M, Swami A. Set-oriented mining for association rules in relational databases. In: Proceedings of the eleventh international conference on data engineering. IEEE; 1995. p. 25 - 33.

98. Howard MC. A review of exploratory factor analysis decisions and overview of current practices: what we are doing and how can we improve? Int J Hum Comput Interact. 2016; 32(1): 51 - 62. DOI: 10.1080/10447318.2015.1087664.

99. International Monetary Fund. URL: https://www.imf.org/en/Home

100. John GH, Langley P. Estimating continuous distributions in Bayesian classifiers. In: Proceedings of the eleventh conference on uncertainty in artificial intelligence. Morgan Kaufmann Publishers Inc.; 1995. p. 338 - 345.

101. Kacprzak E, Koesten L, Ibá nez L-D, Blount T, Tennison J, Simperl E. Characterising dataset search-an analysis of search logs and data requests. J Web Semant. 2019; 55: 37 - 55.

102. Kamble SS, Gunasekaran A, Gawankar SA. Achieving sustainable performance in a data-driven agriculture supply chain: a review for research and applications. Int J Prod Econ. 2020; 219:179 - 194. DOI: 10.1016/j.ijpe.2019.05.022.

103. Kamble SS, Gunasekaran A, Gawankar SA. Sustainable industry 4.0 framework: a systematic literature review identifying the current trends and future perspectives. Process Saf Environ Prot. 2018; 117: 408 - 425.

104. Karpatne A, Atluri G, Faghmous JH, Steinbach M, Banerjee A, Ganguly A, Shekhar S, Samatova N, Kumar V. Theory-guided data science: a new paradigm for scientific discovery from data. IEEE Trans Knowl Data Eng. 2017; 29(10): 2318 - 2331. DOI: 10.1109/TKDE.2017.2720168.

105. Kaufman L, Rousseeuw PJ. Finding groups in data: an introduction to cluster analysis, New York: Wiley; 2009.

106. Keerthi SS, Shevade SK, Bhattacharyya C, Murthy KRK. Improvements to Platt's smo algorithm for svm classifier design. Neural Comput. 2001; 13(3): 637 - 649. DOI: 10.1162/089976601300014493.

107. Khadse V, Mahalle PN, Biraris SV. An empirical comparison of supervised machine learning algorithms for internet of things data. In: 2018 fourth international conference on computing communication control and automation (ICCUBEA). IEEE; 2018. p. 1 - 6.

108. Kimura T, Watanabe A, Toyono T, Ishibashi K. Proactive failure detection learning generation patterns of large-scale network logs. IEICE Trans Commun. 2018.

109. Kohonen T. The self-organizing map. Proc IEEE. 1990; 78(9):1464 - 1480. DOI: 10.1109/5.58325.

110. Koroniotis N, Moustafa N, Sitnikova E, Turnbull B. Towards the development of realistic botnet dataset in the internet of things for network forensic analytics: bot-iot dataset. Future Gener Comput Syst. 2019; 100: 779 - 96. DOI: 10.1016/j.future.2019.05.041.

111. Krizhevsky A, Sutskever I, Hinton GE. Imagenet classification with deep convolutional neural networks. In: Advances in neural information processing systems. 2012. p. 1097 - 1105.

112. Krukovets D, et al. Data science opportunities at central banks: overview. Visnyk Natl Bank Ukr. 2020; 249: 13 - 24. DOI: 10.26531/vnbu2020.249.02.

113. Kulin M, Fortuna C, De Poorter E, Deschrijver D, Moerman I. Data-driven design of intelligent wireless networks: an overview and tutorial. Sensors. 2016; 16(6): 790. DOI: 10.3390/s16060790.

114. Kwon D, Kim H, Kim J, Suh SC, Kim I, Kim KJ. A survey of deep learning-based network anomaly detection.

Cluster Comput. 2019; 22(1): 949 - 961. DOI: 10.1007/s10586-017-1117-8.

115. Lade P, Ghosh R, Srinivasan S. Manufacturing analytics and industrial internet of things. IEEE Intell Syst. 2017; 32(3): 74 - 9. DOI: 10.1109/MIS.2017.49.

116. Larson D, Chang V. A review and future direction of agile, business intelligence, analytics and data science. Int J Inf Manag. 2016; 36(5): 700 - 10. DOI: 10.1016/j.ijinfomgt. 2016.04.013.

117. LeCun Y, Bottou L, Bengio Y, Haffner P. Gradient-based learning applied to document recognition. Proc IEEE. 1998; 86(11):2278 - 324. DOI: 10.1109/5.726791.

118. Lee J, Bagheri B, Kao H-A. Recent advances and trends of cyber-physical systems and big data analytics in industrial informatics. In: International proceeding of int conference on industrial informatics (INDIN). 2014. p. 1 - 6.

119. Leevy JL, Khoshgoftaar TM, Bauder RA, Seliya N. A survey on addressing high-class imbalance in big data. J Big Data. 2018; 5(1):42. DOI: 10.1186/s40537-018-0151-6.

120. Li Z, Fan Y, Jiang B, Lei T, Liu W. A survey on sentiment analysis and opinion mining for social multimedia. Multimed Tools Appl. 2019; 78(6): 6939 - 6967. DOI: 10.1007/s11042-018-6445-z.

121. Liu B. Sentiment analysis: mining opinions, sentiments, and emotions. Cambridge: Cambridge University Press; 2020.

122. Liu J, Tang T, Wang W, Bo X, Kong X, Xia F. A survey of scholarly data visualization. IEEE Access. 2018;6: 19205–21. DOI:10.1109/ACCESS.2018.2815030.

123. Ma B, Liu W, Hsu Y. Integrating classification and association rule mining. In: Proceedings of the fourth international conference on knowledge discovery and data mining. 1998.

124. Ma C, Zhang HH, Wang X. Machine learning for big

data analytics in plants. Trends Plant Sci. 2014; 19(12): 798 - 808. DOI: 10.1016/j.tplants.2014.08.004.

125. MacQueen J, et al. Some methods for classification and analysis of multivariate observations. In: Proceedings of the fifth Berkeley symposium on mathematical statistics and probability, Oakland, CA, USA, vol 1. 1967. p. 281 - 297.

126. Mantsurov I. Simulation of the Ukrainian economy intensive reproduction factors. Krakov, 2007.

127. Mantsurov I. War Consequences in Kosovo (Survey Report for Round Table Session organized by the UNMIK Administration). Washington-Pristina: Rinvest, 1999. 88 p.

128. Mantsurov Igor. Institutional Changes as a Factor of Social and Economic Growth in Sub-Saharan African Countries. Geneva, Switzerland: IOM, 2000. 195 p.

129. Marchand A, Marx P. Automated product recommendations with preference-based explanations. J Retail. 2020; 96(3): 328 - 343. DOI: 10.1016/j.jretai.2020.01.001.

130. Mehrotra A, Hendley R, Musolesi M. Prefminer: mining user's preferences for intelligent mobile notification management. In: Proceedings of the international joint conference on pervasive and ubiquitous computing, Heidelberg, 12 - 16 September, ACM, New York. 2016. p. 1223 - 1234.

131. Mohamadou Y, Halidou A, Kapen PT. A review of mathematical modeling, artificial intelligence and datasets used in the study, prediction and management of covid-19. Appl Intell. 2020; 50(11): 3913 - 3925. DOI: 10.1007/s10489-020-01770-9.

132. Moustafa N, Slay J. Unsw-nb15: a comprehensive data set for network intrusion detection systems (unsw-nb15 network data set). In: 2015 military communications and information systems conference (MilCIS). IEEE. 2015. p. 1–6.

133. Nations U. Revision of world urbanization prospects. New York: United Nations; 2018.

134. Nilashi M, Ibrahim O, Ahmadi H, Shahmoradi L. An

analytical method for diseases prediction using machine learning techniques. Comput Chem Eng. 2017; 106: 212 - 223. DOI: 10.1016/j.compchemeng. 017.06.011.

135. Paireekreng W, Rapeepisarn K, Wong KW. Time-based personalised mobile game downloading. In: Transactions on edutainment II. 2009. p. 59 - 69.

136. Pan Y, Zhang L, Li Z. Mining event logs for knowledge discovery based on adaptive efficient fuzzy Kohonen clustering network. Knowl Based Syst. 2020.

137. Park H-S, Jun C-H. A simple and fast algorithm for k-medoids clustering. Expert Syst Appl. 2009; 36(2): 3336 - 3341. DOI: 10.1016/j.eswa.2008.01.039.

138. Pedregosa F, Varoquaux G, Gramfort A, Michel V, Thirion B, Grisel O, Blondel M, Prettenhofer P, Weiss R, Dubourg V, et al. Scikit-learn: machine learning in python. J Mach Learn Res. 2011;12: 2825 - 2830.

139. Perveen S, Shahbaz M, Keshavjee K, Guergachi A. Metabolic syndrome and development of diabetes mellitus: predictive modeling based on machine learning techniques. IEEE Access. 2018; 7: 1365 - 75. DOI: 10.1109/ACCESS.2018.2884249.

140. Peyré G, Cuturi M, et al. Computational optimal transport: with applications to data science. Found Trends Mach Learn. 2019; 11(5 - 6): 355 - 607. DOI: 10.1561/2200000073.

141. Phithakkitnukoon S, Dantu R, Claxton R, Eagle N. Behavior-based adaptive call predictor. ACM Trans Auton Adapt Syst. 2011; 6(3):21:1 - 21:28.

142. Pouyanfar S, Yang Y, Chen S-C, Shyu M-L, Iyengar SS. Multimedia big data analytics: a survey. CM Comput Surv (CSUR). 018; 51(1): 1 - 34. DOI:10.1145/3150226.

143. Provost F, Fawcett T. Data science for business: what you need to know about data mining and data-analytic thinking. O'Reilly Media, Inc.; 2013.

144. Qin X, Luo Y, Tang N, Li G. Making data

visualization more efficient and effective: a survey. VLDB J. 2020;29(1): 93 - 117. DOI: 10.1007/s00778-019-00588-3.

145. Rawassizadeh R, Tomitsch M, Wac K, Tjoa AM. Ubiqlog: a generic mobile phone-based life-log frame work. Pers Ubiquitous Comput. 2013; 17(4): 621 - 637. DOI: 10.1007/s00779-012-0511-8.

146. Resch B, Szell M. Human-centric data science for urban studies. 2019.

147. Rizk A, Elragal A. Data science: developing theoretical contributions in information systems via text analytics. J Big Data. 2020; 7(1): 1 - 26. DOI: 10.1186/s40537-019-0280-6.

148. Rokach L. A survey of clustering algorithms. In: Data mining and knowledge discovery handbook. Springer; 2010. p. 269 - 298.

149. Safdar S, Zafar S, Zafar N, Khan NF. Machine learning based decision support systems (dss) for heart disease diagnosis: a review. Artif Intell Rev. 2018; 50(4): 597–623. DOI: 10.1007/s10462-017-9552-8.

150. Sarker IH, Abushark YB, Alsolami F, Khan AI. Intrudtree: a machine learning based cyber security intrusion detection model. Symmetry. 2020; 12(5): 754. DOI: 10.3390/sym12050754.

151. Sarker IH, Alqahtani H, Alsolami F, Khan AI, Abushark YB, Siddiqui MK. Context pre-modeling: an empirical analysis for classification based user-centric context-aware predictive modeling. J Big Data. 2020; 7(1): 1 - 23. DOI: 10.1186/s40537-020-00328-3.

152. Sarker IH, Colman A, Han J, Khan AI, Abushark YB, Salah K. Behavdt: a behavioral decision tree learning to build user-centric context-aware predictive model. Mob Netw Appl. 2020; 25(3): 1151 - 1161. DOI: 10.1007/s11036-019-01443-z.

153. Sarker IH, Colman A, Han J. Recencyminer: mining recency-based personalized behavior from contextual

smartphone data. J Big Data. 2019; 6(1): 1 - 21. DOI: 10.1186/s40537-019-0211-6.

154. Sarker IH, Colman A, Kabir MA, Han J. Individualized time-series segmentation for mining mobile phone user behavior. Comput J. 2018; 61(3): 349 - 368. DOI: 10.1093/comjnl/bxx082.

155. Sarker IH, Colman A, Kabir MA, Han J. Phone call log as a context source to modeling individual user behavior. In: Proceedings of the 2016 ACM international joint conference on pervasive and ubiquitous computing (Ubicomp): adjunct, Germany. ACM. 2016. p. 630 - 634.

156. Sarker IH, Hoque MM, Uddin MK, Alsanoosy T. Mobile data science and intelligent apps: Concepts, ai-based modeling and research directions. Mob Netw Appl. 2020:1 - 19.

157. Sarker IH, Kayes ASM, Badsha S, Alqahtani H, Watters P, Ng A. Cybersecurity data science: an overview from machine learning perspective. J Big Data. 2020; 7(1): 1 - 29. DOI: 10.1186/s40537-020-00318-5.

158. Sarker IH, Kayes ASM, Watters P. Effectiveness analysis of machine learning classification models for predicting personalized context-aware smartphone usage. JBig Data. 2019; 6(1): 1 - 28. DOI: 10. 1186/s40537-019-0219-y.

159. Sarker IH, Kayes ASM. Abc-ruleminer: user behavioral rule-based machine learning method for context-aware intelligent services. J Netw Comput Appl. 2020:102762.

160. Sarker IH. A machine learning based robust prediction model for real-life mobile phone data. Internet Things. 2019;5: 180 - 193. DOI: 10.1016/j.iot.2019.01.007.

161. Sarker IH. Ai-driven cybersecurity: an overview, security intelligence modeling and research directions. SN Comput Sci. 2021.

162. Sarker IH. Context-aware rule learning from smartphone data: survey, challenges and future directions. J Big Data. 2019; 6(1):1 - 25. DOI: 10.1186/s40537-019-0258-4.

163. Sarker IH. Cyberlearning: effectiveness analysis of machine learning security modeling to detect cyber-anomalies and multi-attacks. Internet Things. 2021:100393.

164. Sarker IH. Deep cybersecurity: a comprehensive overview from neural network and deep learning perspective. SN Comput Sci.2021.

165. Sarker IH. Machine learning: algorithms, real-world applications and research directions. SN Comput Sci. 2021; 2(3) :1 - 21. DOI: 10.1007/s42979-021-00592-x.

166. Schläpfer M, Bettencourt LMA, Grauwin S, Raschke M, Claxton R, Smoreda Z, West GB, Ratti C. The scaling of human interactions with city size. J R SocInter face. 2014; 11(98): 20130789. DOI: 10.1098/rsif.2013.0789.

167. Shukla N, Fricklas K. Machine learning with Tensor Flow. Greenwich: Manning; 2018.

168. Siami-Namini S, Tavakoli N, Namin AS. A comparison of arima and lstm in forecasting time series. In: 2018 17th IEEE international conference on machine learning and applications (ICMLA). IEEE. 2018. p. 1394 - 1401.

169. Silahtaroğlu G, Yılmaztürk N. Data analysis in health and big data: a machine learning medical diagnosis model based on patients' complaints. Commun Stat Theory Methods. 2019;1 - 10.

170. Silvestrini A, Veredas D. Temporal aggregation of univariate and multivariate time series models: a survey. J Econ Surv. 2008; 22(3): 458 - 97. DOI: 10.1111/j.1467-6419.2007.00538.x.

171. Ślusarczyk B. Industry 4.0: are we ready? Pol J Manag Stud. 2018:17.

172. Srinivasan V, Moghaddam S, Mukherji A. Mobileminer: mining your frequent patterns on your phone. In: Proceedings of the international joint conference on pervasive and ubiquitous computing, Seattle, WA, USA, 13–17 September. New York: ACM; 2014. p. 389 - 400

173. Szegedy C, Liu W, Jia Y, Sermanet P, Reed S, Anguelov D, Erhan D, Vanhoucke V, Rabinovich A. Going deeper with convolutions. In: Proceedings of the IEEE conference on computer vision and pattern recognition. 2015. p. 1 - 9.

174. Tajbakhsh A, Rahmati M, Mirzaei A. Intrusion detection using fuzzy association rules. Appl Soft Comput. 2009; 9(2):462 - 9. DOI: 10.1016/j.asoc. 2008.06.001.

175. Tavallaee M, Bagheri E, Lu W, Ghorbani AA. A detailed analysis of the kdd cup99 data set. In: 2009 IEEE symposium on computational intelligence for security and defense applications. IEEE. 2009. p. 1 - 6.

176. Tsagkias M, Tracy HK, Surya K, Vanessa M, de Rijke M. Challenges and research opportunities in ecommerce search and recommendations. In: ACM SIGIR forum, vol 54. New York: ACM; 2021. p. 1 - 23.

177. Tsai C-W, Lai C-F, Chao H-C, Vasilakos AV. Big data analytics: a survey. J Big Data. 2015; 2(1): 1 - 32. DOI: 10.1186/s40537-015-0030-3.

178. Tuncel KS, Baydogan MG. Autoregressive forests for multivariate time series modeling. Pattern Recognit. 2018; 73 :202 - 215. DOI: 10.1016/j.patcog.2017. 08.016.

179. United Nations Economic Commission for Europe. URL: https://unece.org/

180. United Nations High Commissioner for Refugees. URL: https://www.unhcr.org/

181. United Nations Industrial Development Organization. URL: https://www.unido.org/

182. Wagstaff K, Cardie C, Rogers S, Schrödl S, et al. Constrained k-means clustering with background knowledge. ICML. 2001; 1: 577 -584.

183. Wang J, Zhang W, Shi Y, Duan S, Liu J. Industrial big data analytics: challenges, methodologies, and applications. 2018. arXiv:1807.01016.

184. Wang L, Zhang J, Chen G, Qiao D. Identifying comparable entities with indirectly associative relations and word embeddings from web search logs. Decis Support Syst. 2021:141.

185. Wang W, Yang J, Muntz R, et al. Sting: a statistical information grid approach to spatial data mining. VLDB. 1997; 97: 186 - 95.

186. Waskom ML. Seaborn: statistical data visualization. J Open Source Softw. 2021; 6(60): 3021. DOI:10.21105/joss.03021.

187. Wei P, Li Y, Zhang Z, Tao H, Li Z, Liu D. An optimization method for intrusion detection classification model based on deep belief network. IEEE Access. 2019; 7 87593–605. DOI: 10.1109/ACCESS.2019.2925828.

188. Weiss K, Khoshgoftaar TM, Wang DD. A survey of transfer learning. J Big Data. 2016; 3(1):9. DOI: 10.1186/s40537-016-0043-6.

189. Witten IH, Frank E, Trigg LE, Hall MA, Holmes G, Cunningham SJ. Weka: practical machine learning tools and techniques with java implementations. 1999.

190. Witten IH, Frank E. Data mining: practical machine learning tools and techniques. Morgan Kaufmann; 2005.

191. World Health Organization. URL: https://www.who.int/

192. Xin Y, Kong L, Liu Z, Chen Y, Li Y, Zhu H, Gao M, Hou H, Wang C. Machine learning and deep learning methods for cybersecurity. IEEE Access. 2018; 6: 35365 - 81. DOI: 10.1109/ACCESS.2018.2836950.

193. Xu D, Yingjie T. A comprehensive survey of clustering algorithms. Ann Data Sci. 2015; 2(2): 165 - 193. DOI: 10.1007/s40745-015-0040-1.

194. Ya J, Liu T, Li Q, Shi J, Zhang H, Lv P, Guo L. Mining host behavior patterns from massive network and security logs. Proc Comput Sci. 2017; 108: 38 - 47. DOI:

10.1016/j.procs.2017.05.072.

195. Yong AG, Pearce S, et al. A beginner's guide to factor analysis: Focusing on exploratory factor analysis. Tutor Quant Methods Psychol. 2013; 9(2): 79 - 94. DOI: 10.20982/tqmp.09.2.p079.

196. Zaki MJ. Scalable algorithms for association mining. IEEE Trans Knowl DataEng. 2000; 12(3): 372 - 390. DOI: 10.1109/69.846291.

197. Zhao Q, Bhowmick SS. Association rule mining: a survey. Singapore: Nanyang Technological University; 2003.

198. Zheng P, Ni LM. Spotlight: the rise of the smart phone. IEEE Distrib SystOnline. 2006; 7(3):3. DOI: 10.1109/MDSO.2006.22.

199. Zheng T, Xie W, Liling X, He X, Zhang Y, You M, Yang G, Chen Y. A machine learning-based framework to identify type 2 diabetes through electronic health records. Int J Med Inform. 2017; 97: 120 - 127. DOI: 10.1016/j.ijmedinf.2016.09.014.

200. Zhou Z-J, Hu G-Y, Hu C-H, Wen C-L, Chang L-L. A survey of belief rule-base expert system. IEEE Trans Syst Man Cybern Syst. 2019.

201. Zhu H, Chen E, Xiong H, Kuifei Y, Cao H, Tian J. Mining mobile user preferences for personalized context-aware recommendation. ACM Trans Intell Syst Technol (TIST). 2014; 5(4): 58.

202. Zikang H, Yong Y, Guofeng Y, Xinyu Z. Sentiment analysis of agricultural product ecommerce review data based on deep learning. In: 2020 international conference on internet of things and intelligent applications (ITIA). IEEE. 2020. p. 1 - 7.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Чорний Роман Степанович – доктор економічних наук, професор, директор Нововолинського навчально-наукового інституту економіки і менеджменту Західноукраїнського національного університету, науковець, депутат двох скликань Нововолинської міської ради, громадський діяч.

У 2004 році захистив дисертаційну роботу та здобув науковий ступінь кандидата економічних наук. У 2007 році отримав вчене звання доцента. У 2014 році захистив докторську дисертацію і здобув науковий ступінь доктора економічних наук. У 2018 році отримав вчене звання професора.

Член редакційної колегії наукового фахового видання. Автор 120 наукових та навчально-методичних публікацій. Загальний науково-педагогічний стаж – 23 роки.

Чорна Неля Петрівна – доктор економічних наук, професор кафедри бізнес-аналітики та інноваційного інжинірингу Західноукраїнського національного університету, науковець, педагог, літератор.

У 2004 році захистила дисертаційну роботу та здобула науковий ступінь кандидата економічних наук. У 2007 році отримала вчене звання доцента. У 2014 році захистила докторську дисертацію і здобула науковий ступінь доктора економічних наук. У 2018 році отримала вчене звання професора.

Член редакційної колегії 2 наукових фахових видань, член спеціалізованої вченої ради із захисту докторських дисертацій. Автор 130 наукових та навчально-методичних публікацій. Загальний науково-педагогічний стаж – 23 роки.

Наукове видання

ЧОРНИЙ Р.С., ЧОРНА Н.П.

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ДОМІНАНТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Підписано до друку 26.03.2025.
Формат 60х 84/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний 80 г/м^2. Друк електрографічний.
Умов.-друк. арк. 15,11. Обл.-вид. арк. 9,25
Тираж 300 примірників. Замовлення № 03/25/2-24.

Видавець та виготувач:
ФОП Осадца Ю. В.
м. Тернопіль, вул. 15 Квітня, 2Д/10
тел. (097) 988-53-23

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.